

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HZ. MUHAMMED (S.A.V) VE İLETİŞİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Metin GÜLTEKİN

HAZIRLAYAN
Hüseyin TOĞRUL

ELAZIĞ-2019

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HZ. MUHAMMED (S.A.V) VE İLETİŞİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Metin GÜLTEKİN

HAZIRLAYAN
Hüseyin TOĞRUL

Jürimiz, .../.../..... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

- 1.
- 2.
- 3.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Hz. Muhammed (s.a.v) ve İletişim****Hüseyin TOĞRUL****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı****Elazığ-2019: Sayfa: XI+133**

Hz. Muhammed (s.a.v) peygamberlik görevi yanında iletişimsel açıdan da yüksek meziyetlere sahipti. Hz. Peygamber insani ve toplumsal özellikleri dikkate alarak, mesajlarını insanlara iletmiştir.

Peygamber'in hayatında iletişimin olmadığı anlar yok denebilecek kadar azdır. O etkili iletişimi çok iyi kullanmıştır. Alıcının yaşını, zekâ durumunu, duygularını göz önünde bulundurarak iletişim kurmuştur. İslam dininin temelini atarken ve insanlara insanca yaşama idrakini kazandırırken, bir iletişim uzmanı hassasiyetiyle, bilgisiyle davranmıştır. Hz. Peygamber'in iletişim yaklaşımları insanları kendisine yaklaştırmış, söylediklerine ilgiyi arttırmıştır. O içinde yaşadığı toplumun bir ferdi olarak davranışlarıyla da insanlar için örnek olmuştur. Hz peygamber sadece inanan insanları değil, hangi dine mensup olursa olsun bütün insanları önemsemiş ve onlarla da özenle ve seviyeli bir biçimde iletişim kurmuştur.

Bir peygamber olarak Hz. Muhammed'in gerek dini tebliğ ederken, gerekse muhatap olduğu hedef kitleyle iletişim kurarken uyguladığı yaklaşımları bu çalışmada irdledik. Hz. Peygamber'in peygamberlik görevini yerine getirirken uyguladığı iletişim yöntemleri o günün insanında büyük etki yaptığı, tutum ve davranış değişikliğine sebep olduğu gibi, günümüz çağdaş toplumlar için de mesajlar barındırmaktadır.

Bu çalışma, Hz. Peygamberin sözlü, sözsüz ve yazılı iletişim yöntemlerini, modern iletişim bilimi verilerinden de yararlanarak incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Hz. Muhammed, Sözlü İletişim, Sözsüz İletişim, Yazılı İletişim.

ABSTRACT

Master Thesis

Hz. Muhammed (s.a.v) and Communication

Hüseyin TOĞRUL

Fırat University

Institute of Social Sciences

Department of Communication Sciences

Elazığ-2019; Page: XI+133

Hz. Muhammed had high virtues in terms of communication besides his prophetic duty. The prophet conveyed messages to people taking the human and social characteristics into account.

Communication was at any moments of his life. Our prophet used effective communication very well. He communicated very well by analyzing people's ages, their intelligences and their feelings. While he was laying the foundation of the Islamic religion and gaining the humans the chance to live humanely, a communication expert acted with the knowledge and sensitivity. The Prophet's approach to communication brought people closer to him and increased interest in what he said. He also became a role model for people with his behaviors as a member of the society in which he lived. The Prophet cared about not just the people who believe, but also the people of all religions and communicated with them with care.

As a prophet Muhammed's approaches while talking about the religion and communicating with people are the main themes of this study. As the methods of communication that the Prophet practiced in the fulfillment of his prophetic duty had a great impact on the people of that day and caused a change of attitude and behavior, his approaches contained messages for contemporary societies as well.

This study aims to examine the verbal, non-verbal and written communication methods of the Prophet by taking advantage of modern communication science data too.

Key Words: Communication, Hz. Muhammed (s.a.v), Verbal Communication, Non-verbal Communication, Written Communication

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
ÖN SÖZ	X
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İLETİŞİM BİLİMİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	5
1.1. İletişimin Tanımı, Amacı, Önemi ve İşlevi.....	5
1.2. İletişimin Unsurları	7
1.2.1. Kaynak (Gönderen)	7
1.2.2. Hedef (Alıcı).....	7
1.2.3. İleti (Mesaj)	8
1.2.4.Kodlama-Kod Açıklama	8
1.2.5. Kanal	8
1.2.6. Araç	9
1.2.7. Geri Bildirim	9
1.3. İletişim Engelleri (Gürültü).....	9
1.3.1. Kişisel Engeller	10
1.3.2. Dil Engelleri	10
1.3.3. Dinleme Kaynaklı Engeller	10
1.3.4. Önyargı ve Algıdan Kaynaklanan Engeller.....	11
1.4. İletişimin Çeşitleri	11
1.4.1. Kişi İçi İletişim.....	11
1.4.2. Kişilerarası İletişim	12
1.4.3. Sözlü İletişim.....	12
1.4.4. Sözsüz İletişim	13
1.4.5. Yazılı İletişim	13
1.4.6. Görsel İletişim	13
1.4.7. Örgütsel İletişim	14

1.4.8. Kitle İletişimi.....	14
1.5. Kitle İletişim Kuramları	15
1.5.1. Egemen Yaklaşımlar	16
1.5.2. Eleştirel Yaklaşımlar	19
1.6. İletişim Modelleri.....	21
1.6.1. Lasswell'in İletişim Modeli.....	21
1.6.2. Westley Ve MacLean'ın Kitle İletişim Modeli	22
1.6.3. Osgood Ve Schramm'ın Dairesel Modeli	24
1.6.4. Garbner'in Genel İletişim Modeli	25
1.7. Düünden Bugüne İletişim Kapsamında Geleneksel ve Modern Toplamlar	26

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSLAM VE İLETİŞİM.....	31
2.1. Dini İletişim ve Unsurları.....	31
2.1.1. Kaynak.....	32
2.1.2. Mesaj	33
2.1.3. Kanal	34
2.1.4. Alıcı	35
2.1.5. Geribildirim	35
2.1.6. İletişim Ortam ve Araçları.....	36
2.2. Semavi Dinler ve İletişim.....	36
2.3. İslam ve İletişim.....	40
2.3.1. İslam Öncesi Cahiliye Dönemi Araplar Ve İletişim Araçları	40
2.3.1.1. Şiir.....	41
2.3.1.2. Hatipler	42
2.3.1.3. Münâdîler.....	42
2.3.1.4. Panayırlar	42
2.3.1.5. Nedve	43
2.3.1.6. Ateş	43
2.3.2. İslam Açısından İnsan-Allah İletişimi.....	44
2.3.3. İslam'da Kişi İçi İletişim	45
2.3.4. İslam'da Kişilerarası İletişim	46
2.3.5. İslam'ın Evrensel Amaçlarının Basın Etiği ile Kıyası	46
2.3.5.1. Doğruluk, Dürüstlük, Gerçeğe Saygı.....	47

2.3.5.2. Mahremiyete Saygı	47
2.3.5.3. İnsanları Küçümsememe ve Ötekileştirmeme	48
2.3.6. Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygambere İletişimsel Yol Göstericiliği.....	49
2.3.6.1. Tebliğ	49
2.3.6.2. Çağrı.....	49
2.3.6.3. Okumak.....	51
2.3.6.4. Müjdelemek	52
2.3.6.5. Nasihat	52
2.3.6.6. Beden Dili	53
2.3.6.7. İkaz.....	54
2.3.7. İslam Peygamberine Disipliner Bir Bakış	54
2.3.7.1. İletişim Sosyolojisi ve Hz. Muhammed.....	54
2.3.7.2. İletişim Psikolojisi ve Hz. Muhammed.....	55
2.3.7.3. Siyasal İletişim ve Hz. Muhammed	57
2.3.8. İslam ve Basın Yayın Kuramları	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HZ. MUHAMMED (S.A.V) VE İLETİŞİM..... 60

3.1. Hz. Muhammed ve Sözlü İletişim.....	61
3.1.1. Hz. Peygamber'in Kişilik Özelliklerinin Sosyal Açıdan İletişime Etkisi	62
3.1.1.1. Hz. Peygamber'in Güvenilir Oluşu	62
3.1.1.2. Hz. Peygamber'in Saygınlığı ve Sevilmesi	64
3.1.1.3. Hz. Peygamber'in Samimiyet ve İstikrarı.....	65
3.1.1.4. Hz. Peygamber'in Dile Hâkimiyeti	66
3.1.1.5. Hz. Peygamber'in Hedef Kitleyi İyi Tanıması	67
3.1.1.6. Hz. Peygamber'in Sorulara Açık Olması	68
3.1.2. Hz. Peygamber'in Sözlü İletişiminde Bazı Pratikleri	68
3.1.2.1. Tekrar	69
3.1.2.2. Soru Sormak	70
3.1.2.3. Benzetmek	71
3.1.2.4. Hikâye	72
3.1.2.5. Duraklama.....	72
3.1.3. Hz. Peygamber'in Yakın Çevresi İle İletişimi	73
3.1.3.1. Hz. Peygamber ve Ailesi	73

3.1.3.1.1. Hz. Peygamber'in Eşleriyle İletişimi	74
3.1.3.1.2. Hz. Peygamber'in Çocuklarıyla İletişimi.....	76
3.1.3.1.3. Hz. Peygamber'in Akrabalarıyla İletişimi	78
3.1.4. Hz. Peygamber'in Bazı Toplumsal Kesimlerle İletişimi.....	79
3.1.4.1. Hz. Peygamber'in Yaşlılarla İletişimi	79
3.1.4.2. Hz. Peygamber'in Engellilerle İletişimi	81
3.1.4.3. Hz. Peygamber'in Kölelerle İletişimi	82
3.1.4.4. Hz. Peygamber'in Yetimlerle İletişimi	83
3.1.4.5. Hz. Peygamber'in Kadınlarla İletişimi	84
3.1.4.6. Hz. Peygamber'in Çocuklarla İletişimi	86
3.1.5. Hz. Peygamber'in Hutbeleri ve İletişim.....	87
3.1.5.1. Hz. Peygamber'in Cuma Hutbeleri.....	88
3.1.5.2. Hz. Peygamber'in Gerekli Durumlarda Verdiği Hutbeler.....	89
3.1.5.3. Hz. Peygamber'in Belli Olaylara Yönelik Verdiği Hutbeler.....	90
3.1.5.4. Hz. Peygamber'in Mekke Fethi Hutbesi.....	91
3.1.5.5. Hz. Peygamber'in Veda Hutbesi	92
3.1.5.6. Hz. Peygamber'in Son Hutbesi.....	94
3.2. Hz. Muhammed (s.a.v) ve Sözsüz İletişim	94
3.2.1. Hz. Peygamber'in Mimikleri.....	96
3.2.1.1. Hz. Peygamber'in Neşeli Hallerinde Mimikleri	96
3.2.1.2. Hz. Peygamber'in Sinirli Hallerinde Mimikleri	97
3.2.1.3. Hz. Peygamber'in Hüzünlü Hallerinde Mimikleri	98
3.2.1.4. Hz. Peygamber'in Telaşlı Hallerinde Mimikleri	99
3.2.2. Hz. Peygamber'in Jestleri.....	99
3.2.2.1. Hz. Peygamber'in Jestlerinden El ve Kolun Yeri.....	100
3.2.2.2. Hz. Peygamber'in Jestlerinden Ayak ve Bacağın Yeri.....	101
3.2.3. Hz. Peygamber'in Bedensel Teması	102
3.2.3.1. Tokalaşma.....	102
3.2.3.2. Kucaklaşma.....	103
3.2.3.3. Omuz Tutma	103
3.2.3.4. Göğsüne Dokunma	103
3.2.4. Hz. Peygamber'in İletişim Araçları ve Mesafe	104
3.2.5. Dış Görünümü ve Kıyafetleri	105

3.2.6. Ses Tonu	106
3.2.7. Suskunluğu	107
3.3. Hz. Peygamber ve Yazılı İletişim	108
3.3.1. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Mektupları	109
3.3.2. Hz. Peygamber'in Diplomatik Mektupları	110
3.3.2.1. Bizans Hükümdarı Herakliyas'a Gönderilen Mektup	110
3.3.2.2. İran Hükümdarı Kısra'ya Gönderilen Mektup.....	111
3.3.2.3. Habeş Hükümdarı Necaşi'ye Gönderilen Mektup.....	111
3.3.2.4. Mısır Hükümdarı Mukavkıs'a Gönderilen Mektup	112
3.3.2.5. Heyber Yahudilerine Gönderilen Mektup	113
3.3.3. Kişi ve Kabilelere Yazılan Mektuplar	113
3.3.3.1. Benî Gâdiyâ'ya Gönderilen Mektup.....	113
3.3.3.2. Azruh ve Cebrâ Ahalisine Gönderilen Eman Mektubu	114
3.3.3.3. Dârîn'e yazılan iktaa Mektubu	114
3.3.3.4. Muaz b. Cebel'e Gönderilen Taziye Mektubu.....	114
3.3.4. Medine Vesikası'na İletişimsel Bir Bakış	116
SONUÇ	121
KAYNAKÇA.....	126
EKLER	132
Ek 1. Orijinallik Raporu	132
ÖZ GEÇMİŞ	133

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Lasswell'in Genel İletişim Modeli	21
Şekil 2. Westley ve MacLean İletişim Modeli	23
Şekil 3. Osgood ve Schramm'ın Dairesel Modeli	24
Şekil 4. Gorbner'in Genel İletişim Modeli	25
Şekil 5. Yaşantı konisi	34

ÖN SÖZ

Bugün teknolojinin geldiği düzey hayatımızın her alanına dokunduğu gibi, iletişim konusunda da büyük değişimler yapmıştır. Artık dünyanın diğer bir ucundaki bireye ulaşım temasa geçebilmektedir. Kitle iletişim araçlarıyla hiç görmediğimiz coğrafyaları görebilmektedir. Bu gelişmeler yaşamımıza zenginlikler katmasıyla birlikte, iletişimsel açıdan pek çok sorunları da beraberinde getirmiştir. Birey tüm bu iletişim olanaklarına rağmen kendini yalnızlıktan kurtaramamıştır.

Aşırı hızlanmış günümüz yaşam modelinde, içine düştüğümüz olumsuzluklara karşı, yeni çözüm arayışları da kaçınılmaz olmuştur. İslam dininin bu noktada sunduğu alternatifler çok önemlidir ve akademik anlamda araştırılması ciddi potansiyeller taşımaktadır. Bu bağlamda bakıldığında, Hz. Peygamber'in iletişim yaklaşımları karşısındaki insanı bütün gerçekliğiyle bir özne olarak muhatap alan bir iletişim stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda onun yaklaşımları bugün ve bundan sonraki bütün insanlık için de, bütüncül bir iletişim yaklaşımı olarak, içinde çözümler barındıracak içerikler taşımaktadır. Resulullah'ın iletişim yöntemleri zorlanmadan pratik bir şekilde hayata geçirebilecek ölçütlerdedir. Ayrıca bu yöntemler son derece tutarlı ve tezattan uzaktır. Bu anlamda Kur'an'ın Hz. Peygamberi rol model olarak sunması, elbette tesadüf değildir. Onun sözlü, sözsüz ve yazılı iletişiminin oldukça kendine özgü nitelikleri bulunmaktadır. Bu açıdan günlük pratiklerimiz için olduğu kadar, iletişim bilimi bakımından da incelenmeye değer pratikler ve yaklaşımlar içermektedir.

Bu tezde Hz. Peygamber'in çevresiyle kurduğu sözlü sözsüz ve yazılı iletişime odaklanılmıştır. İletişim anında takındığı tutumlar, dikkat kesildiği noktalar, takip ettiği metodoloji belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmalarında bana esin kaynağı olan hocam Dr. Öğr. Üyesi Metin GÜLTEKİN'e şükran borçluyum. Ayrıca bu tezi yazarken yanımda sevgi ile duran oğlum Musa'nın yanaklarından öpüyorum.

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
a.s	: aleyhisselâm
a.y.	: Aynı yer
b.	: bin
b.	: bakınız
c.	: Cilt
c.c	: Celle Celaluhu
ev.	: Çeviren
dğr.	: diğrleri
drl.	: derleyen
hz.	: Hazreti
r.a	: radiyallahu anh
r.anhâ	: radiyallahu anhâ
s.	: sayfa
s.a.s	: sallallahu aleyhi vesellem
s.a.v	: sallallahu aleyhi vesellem
sy.	: sayı
thk	: tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
v.b	: ve benzeri
vs	: ve saire
y.y	: yayın yeri yok
yay.	: yayınları

GİRİŞ

İletişim hayatımızın bütün aşamalarında var olan bir süreçtir. İnsanlar iletişim ile duygu, düşünce ve bilgi birikimini başka insanlara aktarırlar. İletişimde iletiyi gönderene kaynak, alana hedef, gönderilen bildirime de mesaj veya ileti diyoruz. Kaynak bazen bir kişi olabileceği gibi bazen de gazete, radyo vb. olabilir. İletişim sürecinde mesaj gönderilen kişi ya da kişilere hedef kitle diyoruz.

İnsanlar sözlü, sözsüz ve yazılı –ve özellikle günümüzde görsel materyallerle iletişim kurarlar. İletişimde kaynağın asıl amacı, hedef bireyin ya da kitlenin davranışlarını istenilen yönde geliştirecek mesajlar vermek, böylelikle tutum ve davranışların değiştiği bir süreç oluşturmaktır. Özellikle modern anlamıyla iletişim budur. Oysa ideal anlamda iletişim, karşılıklı dayalı olmalı ve daha derin içsel bağlarla muhataplar arasındaki somut bir kanalda değil, ortak bir toplumsal bağlamda gerçekleşmelidir.

Hz. Peygamber döneminde öncelikli ve etkili olanı sözlü iletişimdir. Peygamber de daha çok sözlü iletişimi kullanmıştır. Fakat onun iletişim biçimi sadece dini anlatmak, vaaz vermek ya da nutuk vermek değildir. O görevini bir toplumun bireyi olarak davranışları ile de gerçekleştirmiştir. Hz. Muhammed öncelikle bir dinin tebliğcisidir. Bu tebliğin hedefi, yaşama dönük ilkeleri anlatmaktır. Hz. Peygamber tebliğ ettiği dinin ilkelerini ve pratiklerini önce kendisi yaşamış, sonra yakından uzağa çevresindeki insanlara anlatmış, öğretmiş ve birlikte yaşamışlardır. Dini anlatırken doğal olarak onu herkes kabul etmemiş, hatta büyük tepkiler göstermişlerdir. O hem anlatırken hem de yaşarken büyük bir sabır göstermiş, amacının yüceliğini herkese hissettirmiştir. İnsanlara karşı büyük bir tevazu göstererek onların gönüllerine ulaşmayı amaçlamıştır. Bilindiği gibi İslam bir devrim ya da darbe gibi siyasi bir yolla değil, sivil bir yolla benimsenmiş ve toplumda yerleşmiştir. İnsanların gönlünde yer ederek gelişmiştir. Bunun için de elbette dinin ikna edici ilkelerinin yanında, yeterince örnek bir şahsiyete ve güçlü bir iletişim metoduna ihtiyaç duyulacaktır. İşte İslam'ın kısa bir sürede cahiliyetle anılan bir toplumda bu ölçüde başarılı olmasının altında iletişim süreçlerini en etkin biçimde uygulayan bir peygamberin başarısı göze çarpmaktadır.

Hz. Peygamberin amacı, yaşama dönük; Allah'tan başka uydurulmuş tanrıların değil, tek bir ilah olarak Allah'a imanının belirleyici olduğu yeni bir düzeni içeren dini tebliğ etmektir. Bu yüzden o sadece dini insanlara ileten bir peygamber değil, aynı

zamanda kendisine inananlarla birlikte o dini yaşayan bir örnek modeldir. O yüzden o bir toplumun örnek bir bireyi olarak bütün tutum, söz ve davranışlarıyla, ahlaki tavırlarıyla, eş, baba, arkadaş, önder ve yönetici olarak öteki muhataplarıyla kurduğu bütün sosyal ilişkileriyle örnekliğini sürdürmüş, iletişimin ideal bir biçimini partize etmiştir.

Hız. Peygamber Yüce Allah'ın son dinini insanlara aktarmıştır. Hız. Muhammed (s.a.v) peygamberlik görevini insanlarla kurduğu iletişim ile gerçekleştirmiştir. Bu aktarım geniş kitlelere yayılmıştır. Onun yöntemi bugün dahi güncelliğini ve tazeliğini koruyarak insanları etkilemeye devam etmektedir. Bunu yaparken bulunduğu çağın coğrafyanın ve toplumun gerektirdiği iletişim yöntemlerini kullanmıştır. İzlediği yolun günümüzün iletişim bilimsel unsurlarını ve metotlarını da büyük oranda içerdiği hatta kimi yönleriyle aştığı fark edilmektedir.

Bu tezimizde, Hız. Peygamber'in bir iletişimci olarak tüm bu uygulamalarını kendi şahsiyeti ve öteki insanlarla kurduğu ilişkiler bakımından değerlendirmeye çalışacağız.

Araştırmanın Konusu

İletişim insanoğlunun tarihi ile başlar. İletişim esnasında bilgiler aktarılırken istemli ya da istemsiz bir etkileşim de oluşur. Kaynak sadece bilgiyi alıcıya iletmez, aynı zamanda bir etkide oluşturur. Böylece tutum ve davranış değişikliğine giden bir süreç gerçekleşir.

İslam dini bireyin ve toplumun hayatını düzenleme adına, ortaya koyduğu ilkeler içinde iletişim ve iletişim ahlakı önemli bir yere sahiptir. Bu anlamada kurucu bir şahsiyet olarak Hız. Peygamber bu konuda neler öngörüyor, uygulamaları ve tavsiyeleri nelerdir, soruları önem taşımaktadır. Bu çalışmada Hız. Peygamber'in iletişimsel yaşamını, hadisler ve Kur-an'ı Kerim merkezli incelemeyi, konu olarak ele almaya çalışacağız.

Çalışmada, iletişim bilimini öncelikle temel kavramlarıyla anlatarak bir giriş yapılacaktır. İlerleyen kısımlarda sırasıyla sözlü, sözsüz ve yazılı iletişimin Hız. Peygamber'in hayatında yer buluş şekli irdelenecektir. Bunu yaparken Peygamberin hayatı ve hadis kaynaklarının sunduklarıyla veriler elde edilecek ve aynı zamanda iletişim bilimleri ile ilgili literatürden yararlanılarak konuyu pekiştirme gayretinde olunacaktır.

Hız. Peygamber'in iletişim biçimi bazı çalışmalarda konu alınmışsa da, kapsamlı bir biçimde yapılmış bir çalışmayla karşılaşılmamıştır. Bizlerde bu noktadan yürüyerek, iletişim biliminin birçok boyutunda, Hız. Peygamber'in uygulamalarını değerlendirmeye çalışacağız.

Araştırmanın Amacı

İletişim hayatımızın her alanında söz konusudur. Kişi iletişim kurarak yaşadığı toplumla bütünleşir. Böylece gelişimini sağlar. Gelişen bireylerin ruh ve bedensel anlamda sağlıklı olmaları güçlü bir toplumunda vazgeçilmezdir. Bu çalışmanın amacı bireyselliğin alıp yürüdüğü, gün geçtikte yalnızlaştığımız bu çağda Hz. Peygamberin bize kazandırdığı iletişim ölçütlerinin analizini yapmak, önemini ortaya koymak, böylelikle güçlü ve sağlıklı iletişimin, ilişkilerin ve toplumun oluşturulabilmesinde onlardan nasıl yararlanılabileceğine dönük bir farkındalık oluşturabilmektir. Bu çalışmamızın kapsamı çoğunlukla İslam dini merkezli günlük ve sosyal hayattan kesitler içerdiği için özelde Müslüman insanları kapsamasına rağmen, iletişim biliminin sosyo-psikolojik içeriklerini de barındırması bakımından, hem iletişim bilimi literatürü açısından hem de tüm insanlık açısından önem taşımaktadır.

Araştırmanın özel amacı sözlü, sözsüz ve yazılı iletişimin insanların hayatındaki önemini vurgulayarak, Hz. Peygamber'in bu anlamdaki uygulamalarını ortaya koymak ve böylelikle daha sağlıklı iletişim için zenginleştirici yeni unsurlar tespit edebilmektir. Çünkü Resulullah'ın uyguladığı iletişim biçimlerini tanıyıp bilince, bakış açımızın zenginleşeceği ve içinde bulunduğumuz pek çok iletişimsel çıkmazlardan kurtulacağımız kanaatindeyiz.

Araştırmanın Önemi

Araştırmamız interdisipliner bir yapıdadır. Çalışma iletişim bilimi, tarih, toplum, din, ahlak gibi birçok konuyla ilişkilidir. Bu anlamda büyük öneme sahiptir. Ayrıca diğer insanlarla kurduğumuz sözlü, sözsüz ve yazılı iletişimin hayatımızda ciddi bir yeri vardır. Hz. Peygamber'in bütün bu iletişim biçimlerindeki uygulamalarını gündeme getirdik. O'nun yirmi üç senede oluşturduğu sosyal ilişkiler ağı ve bu ağın içinde şekillenen toplumsal ahlak, nezaket, hoşgörü, özelde Müslümanlara genelde tüm insanlara örnek teşkil edecek niteliktedir. O kendi iletişim yöntemleriyle kavgaları cinayetleri ve tarifsiz rezaletleri ortadan kaldırmış; onun yerine yardımlaşmayı, hoşgörü, adaleti yaygınlaştırdığı Saadet Asrı olarak nitelendirilen bir toplumsal düzeni inşa etmiştir. Bütün bu değişimlerin dinamiklerinin bilinmesi bu tezi değerli kılmaktadır. Günümüz dünyasındaki kaoslara, çatışmalara, yıkıcı rekabetlere ve özelde İslam karşıtı yönelimleri ve Müslümanlar arasındaki bu yönelimleri haklılaştırıcı ayrışmaları, çatışmaları ve şiddet eğilimlerini göz önünde bulundurduğumuz zaman, Peygamberin ideal bir toplumu

oluştururken kullandığı iletişimsel yaklaşımların ve bu yaklaşımları konu edinen bu çalışmanın önemi daha da artacaktır.

Araştırmanın Metodu

Bu çalışmada literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Kaynaklardan, özellikle hadis kaynaklarından elde edilen verileri gruplandırıp sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır.

Sosyal bilimlerin sıklıkla başvurduğu örnek olay metodu, bu çalışmanın ana hatlarını belirlemiştir. Hz. Peygamber'in hayatından kesitlerin verildiği bu çalışmadaki örnek olaylar, iletişim kavramının kapsamında değerlendirilmiştir. İletişimsel uygulamaları üzerinden, model bir şahsiyet olarak Hz. Peygamber, bu araştırmanın inceleme nesnesi olarak tasarlanmıştır.

Çalışmada öncelikle hadisler taranmış, konularına göre gruplandırılmış, daha sonra da analizler yapılp, iletişim ile ilgili hadisler tespit edilmiştir. Hz. Peygamber'in iletişim yöntemi ile günümüz iletişim biçimini karşılaştırırken, iletişim kaynaklı kitaplardan, makalelerden, dergilerden, internet kaynaklarından yararlanılıp sonuç elde etme yoluna başvurulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İLETİŞİM BİLİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde iletişimi tanımlamaya çalışıp temel öğelerine, çeşitlerine, modellerine ve tarihçesine değinip konumuza bir altyapı oluşturacaktır.

1.1. İletişimin Tanımı, Amacı, Önemi ve İşlevi

İletişim kavramı Latince “Cammunicatio” ve batı dillerindeki “Cammunication” kavramlarına karşılık gelmektedir. İletişim en geniş şekliyle canlılar arasında belirli ortaklaşa unsurlara dayanan bir zamanı ifade etmektedir. Bu bakış açısından hareketle iletişim sadece insanları değil, tüm canlı varlıkları kapsadığını söyleyebilmek mümkündür.¹

İletişimi kısaca “bilgi üretme aktarma ve anlamlandırma süreci” olarak tanımlamak doğru olacaktır. Aynı bir tanımla iletişim, kaynaktan alıcıya iletinin aktarılması sürecidir.² Buradan yola çıkarak, iki insanın karşılıklı sohbetini iletişim olarak düşünebileceğimiz gibi, köpeklerin sürüye saldıran kurtları birbirine bildirmelerini de iletişim olarak kabul edebiliriz.³

Detaylı ve kapsamlı anlamda iletişime bakacak olursak çok değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Mesela iletişim kavramı hayvanlar arasındaki ilişkileri (animal iletişim), canlı varlıkların kurduğu ilişkiyi (bio iletişim), mekanik ilişkileri (teknik iletişim), insan ile yaratıcısı arasındaki ilişkiyi (insan Allah iletişimi), anlamında kullanılmaktadır. Fakat sınırlı anlamda insan ilişkilerini ifade etmektedir.⁴ Ayrıca iletişim, katılanların bilgi üreterek, birbirlerine ilettikleri ve bu iletilerini anlamaya, yorumlamaya çalıştıkları bir süreçtir.⁵

İletişime ihtiyaç duyulmayan hiçbir faaliyetten bahsedilemez. İletişim insanları birleştiren bir köprüdür ve mesajı gönderen kişinin mutlaka bir amacı vardır, öyleyse alıcının bir davranış değişikliği sergilenmesi beklenir. Kısacası insanların her iletişim eyleminde bilgilenecek, ikna etmek, eğlendirmek vb. birtakım amaçları vardır.⁶

¹ Gökçe Orhan, İletişim Bilimine giriş, Turhan Kitapevi, Ankara 2003, s.7.

² İlker Bıçakçı, İletişim ve Halkla İlişkiler, Mediacat, İstanbul, 2006 s.17.

³ Dökmen Üstün, İletişim Çalışmaları ve Empati, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2005 s.19.

⁴ Orhan, a.g.e., s.7.

⁵ Dökmen, a.g.e., s.321.

⁶ Merih Zıllıoğlu, İletişim Nedir? İstanbul Cem Yayınevi, 2003 s.10.

İletişim insanların toplu yaşamasının bir sonucudur. Toplu bir yaşam olmasaydı doğal olarak iletişimden de bahsedemezdik. İnsanın iletişim kurma ihtiyacının altında çevreyi etkileme ve çevreden yararlanma isteği vardır. Bu anlamıyla iletişim sadece ileti alışverişi değil toplumsallaşma sürecinin bir parçasıdır.⁷

İletişim bütün sosyal sistemler için önem arz etmektedir. Günümüzde iletişimin önemi daha da artmıştır. Çünkü bugün iletişim tartışılmaz bir güç kaynağı olan bilginin iletilmesini sağlar. İçinde bulunduğumuz çağa “enformasyon çağı” denmesi, bu enformasyonun aktarımına dayanan iletişim olgusunun daha da önemli hale gelmiş olmasını göstermektedir.⁸

Sylviane Herpin iletişim dokuz ihtimalinden bahseder. Bunlar Düşündüğümüz, söylemek istediğimiz, karşınızdakinin duymak istediği, duyduğu, anlamak istediği, anladığını sandığı ve anladığı arasındaki farkların bulunduğu ihtimalleridir. Bu durumun aritmetiksel karşılığı mesajların %51 oranında bizim kastetmek istediğimiz gibi algılanmadığıdır. Mesajların bu düzeyde yanlış anlaşılma ihtimali, doğru ve etkili iletişimin önemini daha da pekiştirmektedir.⁹

İletişimin önemini kavramak için işlevlerini bilmekte yarar vardır. İletişim;¹⁰

- Bilgi taşır.
- İlişkilere aracılık eder.
- Kararları ve buyrukları taşır.
- Geri bildirimi taşır.

İletişim hem bireysel düzlemde hem de toplumsal düzlemde gerçekleşir. İletişimin bu iki düzlemdeki işlevleri ile ilgili ayrı ayrı şu özelliklerden bahsedebiliriz:

İletişime bireyin psikolojisi açısından bakan psikologlar bazı işlevlerden bahseder.¹¹ Bunlar: Ben merkezli iletişim, birey kendi doyumunu ve zevki için konuşmaktadır. Araç işlevi gören iletişim, birey amaçlarını gerçekleştirmek için iletişimi araç görür. Oyun işlevli iletişim, bazen İletişim salt keyif ve iç tatmin oluşturur. Benliğin geliştirilmesi ilkesi, “Ben kimim”, “Nasıl bir insanım”, “Nasıl bir erkeğim/kadınım”? Soruları ile kendi benliğini keşfetmeye çalışır.

⁷ Hasan Tutar Örgütsel İletişim Ankara Seçkin Yayınları 2004.

⁸ Tutar a.g.e. s.44.

⁹ İrfan Mısırlı Genel ve Teknik İletişim Ankara Detay Yayıncılık 2004 s.1.

¹⁰ İbrahim Ethem Başaran Yönetim Ankara, Gül Yayınevi 1984.

¹¹ Zıllıoğlu a.g.e. s.75.

İletişim ile toplumsal ilişkiler somutlaşır. Bu nedenle iletişimin birtakım toplumsal işlevlerinden de söz edebiliriz.¹² Bunlar: Haber etme/gözetleme işlevi, iletişim toplumda toplumsal roller, kurallar, yaşananlar, olabilecekler hakkında bilgi verir. Eşgüdüm ve karşılıklı bağlılık sağlama işlevi, toplumda değerler, yazılı ve yazısız davranış kurallarını, bireylerin davranışlarını toplumun birliği ve huzuru için kontrol eder. Kuşaklararası aktarma işlevi, toplumsal ve kültürel mirası aktarır, topluma yeni üyeler kazandırmaya ve toplumsallaşmaya katkı sunar. Eğlence işlevi, boş zamanları değerlendirme, yaşamın gerçeklerinden uzaklaşma iletişimle mümkündür.

1.2. İletişimin Unsurları

İletişim konusu değişik disiplinlere konu edildiğinden, unsurlarının ifadesi için kullanılan kavramlar farklılık göstermektedir. Örneğin, genel olarak kullanılan “verici” kavramı yerine kaynak, iletici, kodlayıcı, gönderici “mesaj” kavramı yerine tebliğ, ileti, içerik “araç” kavramı yerine medya, yol, mesaj, aktarıcı “alıcı” kavramı yerine hedef, karşılayıcı, kodlayıcı, dinleyici gibi farklı ifadeler kullanılabilmektedir.¹³

1.2.1. Kaynak (Gönderen)

Mesajları üreten ya da nakleden kişi küme örgüt veya aygıttır.¹⁴ Başka bir tarife göre kaynak; algılama, seçme, düşünme, yorumlama süreçlerinde ürettiği anlamlı iletileri simgeler aracılığı ile gönderen kişi ya da kişilere denir.¹⁵ Kapsam olarak “Kaynak” sözcüğü oldukça geniştir. Örneğin bir konuşmada konuşmacıyı, bir kongrede sunucuyu, eserlerde yazarı, kitle iletişiminde yayının ya da iletinin üretiminde katkıları olan kişi ya da kişileri kapsar.¹⁶ Kaynak kişi ya da kişiler olabileceği gibi kitap gazete dergide olabilir.

1.2.2. Hedef (Alıcı)

İletişim denkleminde alıcı kaynağın gönderdiği iletiye hedef olan taraftır. Alıcı işaret biçimine dönüşmüş olarak kanaldan gelen mesajları alan ve merkeze aktaran ögedir.¹⁷ Mesaj, hedefe ulaştığında ve hedef kaynağın gönderdiği mesaja uygun davranış

¹² Zıllıoğlu a.g.e., s.80-82.

¹³ Gökçe Orhan, İletişim Bilimine Giriş, Tuhân Kitapevi, Ankara, 1993, s.51.

¹⁴ Orhan, a.g.e., s.7.

¹⁵ Zıllıoğlu, a.g.e., s.98.

¹⁶ Orhan, a.g.e., s.100.

¹⁷ Doğan Cüceloğlu, Yeniden İnsan insana, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1995, s.73.

ve tutumlar sergilediğinde, etkili iletişim oluşmuş demektir. Annesinin nâsihatlarını dinleyen bir evlat, kişi konumundaki alıcıdır. Camideki hocayı dinleyen cemaat küme konumundaki alıcıdır. Medya grubu için alıcı, izleyici kitledir. Reklamcı için ise tüketicilerdir.¹⁸ Doğal olarak alıcı iletişimin nesnesi, gönderici ise öznesi konumundadır.

1.2.3. İleti (Mesaj)

İleti, kaynak ile hedef arasındaki ilişkiyi sağlayan belirgin ögedir. Bu şekliyle ileti, iletişim sürecinin düğümlendiği nokta ve merkez konumundadır. İleti kavramı güncel olarak belirli ortamlarda karşılıklı paylaşılan sözlü sözsüz ifade şekillerinin tümünü içermektedir.¹⁹

İletin kabul edilebilmesi, mesaj olarak görülebilmesi için, anlamlı ve makul olması ve bu anlamı hedefe ulaştıracak doğru sembol ve yöntemlerin kullanılmasına bağlıdır. Netleşmeyen ve anlamlandırılmayan mesaj boş bir söylemden ibarettir. İletin açık net ve anlaşılır olması gerekmektedir. Ayrıca alıcının anlamı farklı biçimde algılayıp yeniden üretmesi de bir ileti olarak görülebilir.²⁰

1.2.4.Kodlama-Kod Açıklama

Kaynak tarafından gönderilen iletin alıcı tarafından algılanabilmesi için ortak işaret diline ihtiyaç vardır. İletişimde buna “kodlama” denir. Gönderici iletiyi bir işaret sistemi kullanarak işaretler halinde gönderir, yani kodlama yapar. Alıcı ise gönderilen mesajı algılayabilmek için o işaretleri açıklar, yani “kod açıklama” yapar.²¹

1.2.5. Kanal

Kanal iletişimsel işleyişte gönderen ve alıcı arasında, ileti akışını sağlama yolu ya da şekli olarak tanımlanabilir. İletişimin doğrudan ya da dolaylı oluşu, kapsamı ve kanalı belirleyebilir. Örneğin kişisel iletişimde kanal telefon, mektup, telgraf olabilir. Kitlesel iletişimde radyo, televizyon, gazete, internet, kanal olarak görülebilir Bazen de bir kişi, başka bir kişi, ya da kişiler arasında kanal görevi üstlenebilir.²²

¹⁸ Bıçakçı, a.g.e., s.18.

¹⁹ Orhan, a.g.e., s.101.

²⁰ Nazife Güngör, İletişime Giriş, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2011, s.27.

²¹ Güngör, a.g.e., s.27.

²² Güngör, a.g.e., s.27.

1.2.6. Araç

İletiyi kanal yoluyla aktaran, alan, yayan belirli fiziki ya da teknik araçlardır. Yüz, ses, vücut, telefon, kitap birer araçtır. Ses, yüz, beden vb. sunumsal araçlardır. Bu araçlar konuşulan dilin, ifadelerin, jest ve mimiklerin doğal dilini kullanırlar. Kitaplar, resimler, fotoğraflar, yazılar, heykel vb. temsili araçlardır. Televizyon, internet vb. ise, teknolojik araç ve ortamlara örnek gösterilebilir.²³

1.2.7. Geri Bildirim

Geribildirim alıcının tepkisinin göndericiye bildirilmesidir. İletinin etki gücünü ölçmek isteyen iyi konuşmacılar genellikle geribildirimci ciddiye alır ve önemserler.²⁴ Geribildirim iletişimi tek yanlılıktan kurtarır. Alıcının tepkilerini göstermesi, karşılıklı çift yönlü bir ortam oluşmasını sağlar. Alıcının tepkileri göndericinin beklentisiyle ters düşmüyorsa beklenti karşılanmıştır. Fakat alıcının tepkisi olumsuz ise, gönderici nerede hata yaptığını araştırmak, olumsuzlukları minimize etmek ve yeniden arzu ettiği etkiyi yaratmak için çaba gösterir.²⁵

1.3. İletişim Engelleri (Gürültü)

İletişimin istenilenin ve beklenilenin aksine gerçekleşmesini engelleyen her türlü sebep iletişim engelidir. Diğer bir şekliyle mesajın iletilmesine veya mesajın istenilen gibi algılanmasına engel olan her şey iletişim engelleri kapsamında değerlendirilir. Bunun birçok sebebinden bahsedilir. Mesajın uygun kodlanmaması, yersiz tekrarlar, gramer hataları, anlatım bozuklukları, alıcının yanlış çözümlemesi bunlardan bazılarıdır. Gürültü dediğimiz engeller Fizyo-nörolojik sosyo-psikolojik veya sosyo-kültürel nitelikte görülebilir.²⁶ Fiziksel ve teknolojik nitelik arz edenler mekanik bir etki ile mesajı engellerler. Bu durumda mesajın hiç iletilmeme veya mekanik sebeplerden kesilmesi söz konusudur. Yüz yüze iletişimlerde ortamın yeterince havalandırılmaması, dış ve iç etkenli gürültü, havanın aşırı soğuk veya sıcak oluşu birer iletişim engelidir. Teknik engellerin belli müdahalelerle kaldırılabilmesi mümkündür. Bizler daha çok sosyo-psikolojik engelleri vurgulamak istiyoruz.

²³ Bıçakçı, a.g.e., s.20 .

²⁴ Bıçakçı, a.g.e., s.22.

²⁵ Demet Gürüz -Ayşen Temel Eğinli, İletişim Becerileri, Anlamak-Anlatmak-Anlaşmak, Nobel Yayın. Dağıtım, İstanbul, 2008, s.3.

²⁶ Recep Tayfun Etkili İletişim ve Beden Dili Can Yayınları, Ankara, s. 17.

1.3.1. Kişisel Engeller

İletişimin temel unsurlarından kaynak ve alıcının yoğun şekilde iletişim kurma arzusu olsa dahi, farkında olmadan iletişim için engel teşkil edebilirler. Kaynak ve alıcının bilgi ve becerileri, kişilik özellikleri, anlama kabiliyetleri, duygu durumları ve tutumları birbirinden farklı olabilir. Bu nedenle kaynağın mesaja/içeriğe yüklediği anlam alıcıda karşılık bulmayabilir. Veya alıcı kaynağın mesajlarıyla yeterince tatmin olmayabilir. Bunun haricinde alıcının iletişim esnasında aç oluşu, uykusuzluğu, yorgunluğu, üzüntülü veya dalgın oluşu iletişimi engelleyen faktörlere örnek gösterebilir.

1.3.2. Dil Engelleri

Dil en çok kullanılan iletişim araçlarının başında yer alır. Etkili iletişim, kaynağın mesajı alıcıya herhangi bir deformasyona uğratmadan aktarması ve alıcının da mesaja kaynakla aynı anlamı yüklemesiyle mümkündür. Örnek verecek olursak bir kavrama kaynak ve alıcı farklı anlamlar verebilir. Bazen de alıcı kaynağın kullandığı kavramdan tamamen habersiz olabilir. Bu durumda kaynağın empati yapabilmesi kendini alıcının yerine koyup onun duygu durumunu, zekasını, cinsiyetini göz önünde bulundurarak hareket etmesi iletişimsel açıdan önemlidir. Bununla birlikte yüz yüze iletişimde kaynak ve alıcı birbirlerinin beden dilini de yakından analiz edeceği için verilen mesajın anlaşılma yüzdesi daha da artacaktır. Dil engellerini aşmanın yollarından biri de beden dilinin sözlü iletişime verdiği destektir. Samimi bir ortamda kod açımı hızlanır, iletişim etkin bir sürece girer.

1.3.3. Dinleme Kaynaklı Engeller

İletişim becerilerinin başında dinleme gelir. Fakat bizler her konuyu aynı hassasiyetle dinlemeyiz, konuşulan her şeye aynı özeni göstermeyiz. Dinlemeyi işitmeden ayıran en önemli özellik belli bir gayret sarf etmemiz gerektiğidir. İster bireysel ilişkilerde isterse konferans ve hutbelerde karşılıklı veya etkili dinleme yoksa iletişim sağlıklı olmaktan çıkmış engellere yenik düşmüştür. Etkili iletişimlerin etkin dinlemelerle gerçekleşir. Fakat insanların en belirgin özelliklerinden biri iyi bir dinleyici olmamalarıdır.²⁷

²⁷ Sweeney R. Neil, Zirveye Tırmanma Yolları (Çev. Yakut Eren) İlgi Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.36.

1.3.4. Önyargı ve Algıdan Kaynaklanan Engeller

Birçoğumuzun analitik bir bakışa, donanımlı bir bilgiye dayansın ya da dayanmasın olaylar karşısında peşin hükümlere ve değer yargılarına başvurduğumuz bir gerçektir. Doğal olarak kaynağın gönderdiği mesajı algıda seçerek belirli kısımlarına odaklanırsınız, böylece bir iletişim engelini başlatmış oluruz. Diğer bir şekliyle insanlar aldıkları iletileri algısal tamamlamalara götürüp, istediklerini seçip istediklerini de eledikleri bilinmektedir.²⁸ Ayrıca alıcı kaynağa önyargılı bir bakış içindeyse bunun sonucu kaynağa olumsuz düşüncüler besleyip sevip güvenmiyorsa, onun mesajlarını önemsemeyecek ve itibarsızlaştırmaya çalışacaktır.

1.4. İletişimin Çeşitleri

1.4.1. Kişi İçi İletişim

Bütün iletişimlerin başlangıcı kişinin kendisiyle kurduğu iç iletişim ve bunun sonucu yakaladığı anlamlara göre şekillenir. Tüm iletişimlerin başlangıcı ve sonu kişinin iç iletişimidir.²⁹ Kişinin kendi kendisiyle iletişimini “kişi iç iletişim” olarak adlandırmak mümkündür. İletişim bireyin dış dünyayla ilişkisi olarak kabul edersek, bu ilişkinin öncelikle bireyin iç dünyasında başladığını bilmek gerekir.³⁰ Bir insanın düşünmesi, üzülmesi, duygulanıp hayal kurması, iç gözlem yapması, takıntıları, soruları ve bunlara oluşturduğu çözüm ve cevapları birer iç iletişim sayabilir. Karşılaştığımız insanlarla gerçekleşen iletişimin bir benzeri, kendi içimizde de gerçekleşmektedir. İnsanlar kendi içlerinde birtakım mesajlar üretilip, bunları yorumlayarak kişi içi iletişimde bulunmuş olurlar.³¹

Kendini iyi tanıyan kişilerin etkili iletişimde başarılı olduğu görülmektedir. Benliğin yoğrulması kişiliği oluşturur. Bu anlamda kişiliği kabul görmüş kimseler, genelde kendilerini tanımaları üst bir kıvamdadır. Algı ve benlik arasında yakın bir ilişki vardır. Algıladığımız dünyayı, benliğimiz üzerindeki tesirinden arınmış düşünmeyiz. Bizler karşıdaki kişinin mimik, jest ve sözlerini kendi içimizde yorumlayarak iletişime gireriz. İnsanları değerlendirirken edindiğimiz izlenimler bazı özelliklere sahiptir. Örneklendirecek olursak başkalarına ilişkin ilk izlenimlerde bilgi temeli azdır.

²⁸ Tayfun a.g.e., s.68.

²⁹ Güngör a.g.e., s.131.

³⁰ Dökmen a.g.e., s.21.

³¹ Dökmen a.g.e., s.23.

Karşıdakilerin çarpıcı özellikleri daha çok ilgimizi çeker. Kişileri hem iyi hem kötü hem nazik hem kaba olarak algılamayız.³²

1.4.2. Kişilerarası İletişim

Kaynağını ve hedefini insanların oluşturduğu iletişime “kişilerarası iletişim” denir. Karşılıklı iletişim de bulunan kişiler Bilgi/symbol üreterek bunları birbirine aktararak ve yorumlayarak iletişimi sürdürürler.³³ Kişilerin sağlıklı iletişim kurduğu toplumların huzur ve refah düzeyleri daha yüksek olduğu gibi, bu atmosferi bir sonraki nesillere aktarma becerileri de gelişmiştir.

İletişim sadece konuşmaktan ibaret değildir. Konuşmayı aşan bir durum söz konusudur. Her davranış anlamlar yüklü mesajlara dönüşür. İletişimin kişiler arası olabilmesi için üç ölçütten bahsedilir; kişilerarası iletişim yapanların aynı mekânda olması, mesajın tek yönlü değil karşılıklı olması ve mesajın sözlü ve sözsüz verilebilmesidir.³⁴ Bir kişinin başka bir bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını etkilemesi süreci olarak da görülen kişilerarası iletişim, bireyin güvenli, huzurlu, mutlu, yapıcı gibi özelliklere sahip olabilmesiyle paralellik gösterebilmektedir. Ayrıca bir mesaj sürekli alınıp anlamlandırılmayabilir. Bu durum o an karşılıklı iletişime giren kişilerin, yoğunluğu ve odaklanmasıyla ilgilidir.³⁵

1.4.3. Sözlü İletişim

İletişim genelde sözlü, yani göstergeler ve simgelerin oluşturduğu dil aracılığıyla gerçekleşir.³⁶ Sözlü iletişimde mesaj sözlerle iletilir. Sözler insanların anlamlar yüklediği sembollerdir. Bu semboller birleşerek dili oluşturur. Dili doğru düzgün ve gramerine uygun kullanmak iletişimdeki başarıyı artırır. Doğru ifade edilmeyen mesaj yanlış anlaşılmalara yol açabilir. Dolayısıyla sözlü iletişim, insan iletişiminin omurgasını oluşturur.³⁷

³² Serdar Kaypakoğlu, Kişiler Arası İletişim, İstanbul, Derin Yayınları, 2008, s.27.

³³ Orhan a.g.e., s.115.

³⁴ Dökmen, a.g.e., s.44.

³⁵ İrfan Erdoğan, İletişimi Anlamak, Erk yayınları, Ankara, 2002, s.72.

³⁶ Güngör a.g.e., s.85.

³⁷ Bıçakçı a.g.e., s.30.

Kültürümüzün bugüne gelmesi ve korunmasında sözler etkili olmuştur. Sözle aktarılan sözlü kültür, yazının kullanılmasına rağmen varlığını etkili bir şekilde sürdürmektedir.

1.4.4. Sözsüz İletişim

Sözsüz iletişim kişinin duygu ve düşüncelerini isteklerini beklentilerini arzularını karşındakine bilerek veya bilmeyerek sözsüz olarak aktarılmasıdır. Sözcüklerin kullanılmadığı bu iletişim biçimi jestler, mimikler, davranışlar, beden dili, mekân ve zamanlama gibi kodları içermektedir.³⁸ Sözsüz iletişimin genel iletişim içindeki payı oldukça fazladır. Sözsüz iletişimi sadece beden diline indirgememek gerekir. Giyim kuşamımız, kullandığımız renkler, mekânsal özellikler ve bulunduğumuz zaman diliminin sözsüz iletişimde önemli bir rolü vardır.

1.4.5. Yazılı İletişim

Konuşmada kullanılan sembollerin kâğıda dökülmesiyle, ses kanalıyla değil de yazı kanalı ile kurulan iletişimdir.³⁹ Yazı bilgi ve düşüncelerin kayıtlştırılma sürecidir. Söz sadece kullanıldığı anla sınırlıdır. Fakat yazının mekân ve zamanı aşan bir özelliği vardır. Şu da bir gerçektir ki sözlü iletişime beden dili destek verir. Fakat yazılı iletişimde o desteği vermek mümkün değildir.

Medeniyetlerin bugüne gelişinde yazının büyük bir önemi vardır Yazılı iletişimde aynı zaman diliminde yaşamının bir önemi yoktur. Bilgilerinizi düşünce ve duygularınız asırlar sonrasına aktarabilirsiniz. Yazılı iletişim insanlar arası ilişkilerde ve iletişimde bağlayıcı bir özellik kazanır. Söz yazılaşıp başkalarına eriştiğinde kayıt altına alınıp resmileşmiş olur.⁴⁰

1.4.6. Görsel İletişim

Alicının görme duyusuna hitap eder. Beden dili nesneler resimler ve şekiller görsel iletişimi oluşturur. Görme duyusu en önemli duylardan biridir. Çevremizdeki objeleri, olayları, durumları önce görerek anlamlandırırız. Görsel iletişimde mesajlar çok etkili ve güçlü bir şekilde alıcıya iletilir. Görme edimi konuşmadan önce gelir. Bir bebek

³⁸ Yusuf Macit “Din hizmetlerinde sunum”. Uluslararası Sosyal araştırmalar Dergisi, 2008, 1/5, s.480.

³⁹ Suat Cebeci, Öğrenme ve Öğretme süreçlerinde dini iletişim, İz Yayınları, İstanbul 2003. s.51.

⁴⁰ Zıllıoğlu a.g.e., s.173.

dünyaya yeni gelince çevresine bakıp gözlemler, sözcükleri ise sonradan öğrenir.⁴¹ Görsel öge çoğu zaman sözden ve yazıdan daha etkili olmuştur. Küreselleşen dünyada herkes aynı dili konuşmayabilmektedir. Fakat aynı görsel etrafında toplanabilmektedir. Örneğin, bir karikatürle dünyaya vereceğiniz mesaj, bir makaleden daha etkili olabilir.

İlkçağ insanının mağaralara yaptığı figürler, günümüz insanının büyük meydanlara yaptığı heykeller, görsel iletişimin tarih boyunca var olduğunu ve bundan sonra da var olacağını bir göstergesidir. Medyanın da görsel iletişimi güçlendirdiği yadsınamaz bir gerçektir. Kozmetik ürünler, estetik cerrahiler görsel iletişimin tamamlayıcı argümanlarıdır.

1.4.7. Örgütsel İletişim

Örgüt iş ve işlev bölümü yaparak bir otorite hiyerarşisi içinde, ortak bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş insanların, faaliyetlerinin koordinasyonudur. Bu tanım bir örgütte görev alan kişilerin önceden tanımlamış birtakım rollere girerek, hiyerarşik bir düzen içinde, bu rollerin gereğini yerine getirmeye çalıştıkları anlamına gelmektedir.⁴² Örgüt içi iletişimde bir plan vardır. Her örgütte kuruluş amaçlarına uygun olarak bu plan değişebilir. Fakat hepsinin ortak yanı belli bir insan grubu vardır ve belli bir amaca hizmet etmeleridir. Örgütsel iletişim, bu grupsal faaliyetleri bir düzen içinde ortak amaca ulaştırmak için gerçekleştirir.

Örgütsel iletişim biçimsel iletişim ve biçimsel olmayan iletişim olarak ikiye ayrılır. Biçimsel iletişim, kuralları olan, çalışanların hiyerarşik seviyeleri arasında bir iletişim şeklidir. Biçimsel olmayan iletişim ise çalışanların resmi bir şekilde olmayan iletişimleridir. Çalışanların yemek saatinde yaptığı sohbet buna örnek verilebilir.⁴³

1.4.8. Kitle İletişimi

Birtakım bilgilerin sembollerin birtakım hedefler tarafından üretilmesi, geniş insan topluluklarına iletilmesi ve bu insanlar tarafından yorumlanması sürecine “kitle iletişim” adı verilir.⁴⁴ Kitle iletişiminde kaynak sadece mesajını iletir. Hedefi göremediği için hedefin tepkisinden habersizdir. Kitle iletişiminde tek yönlülük söz konusudur. Kitle

⁴¹ Tefik Fikret Uçar, Görsel İletişim ve Grafik Tasarım İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2004, s.32.

⁴² Zıllıoğlu, a.g.e. s.174.

⁴³ Merih Zıllıoğlu, İletişim Bilgisi, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını, Eskişehir, 2009, s.135.

⁴⁴ Dökmen a.g.e., s.38.

iletişiminde örgütsel ve yapısal bir durum vardır. Kitle iletişimi aynı zamanda bir kamusal iletişimdir. Çünkü kitle iletişiminde mesaj (içerik) herkese açıktır.⁴⁵

Kitle iletişim araçları; enformasyon, kültür, eğlendirme, ekonomik ve politik işlevleri gerçekleştirir. Bireyler kendi deneyim alanları dışında kalan dünya gerçekliğini kitle iletişim araçlarının verileri ile öğrenir. Bu gerçeklik kitle iletişim araçlarıyla dolayımlanmış bir gerçekliktir.⁴⁶ Bu nedenle kitle iletişim araçlarıyla aktarılan gerçeklik, yeniden üretilmiş, doğallığı yitirilmiş bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar ve haber üreticilerinin ideolojik yönlendirmelerine açıktır.

1.5. Kitle İletişim Kuramları

Sanayi devrimi ile birlikte büyük değişimler meydana gelmiş, toplumu açıklamak için farklı kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Enformasyon toplumu, tüketim toplumu, gösteri toplumu, gözetim toplumu gibi nitelendirmeler günümüz toplumlarını açıklamaya yönelik olarak ortaya çıkmıştır.

McLuhan iletişim aracına-ortamına vurguda bulunarak basılı malzemelerin yoğunlukta olduğu topluma sanayi toplumu adını verir. Kumar'a göre ise ilk iki devrim buhar gücü ve elektriğe dayalıdır. Üçüncü devrim enformasyon devrimidir. Fakat bu birdenbire ortaya çıkmamıştır ve bir hazırlık dönemi vardır. Bilgisayar enformasyon devrine damgasını vuran belirleyiciler içinde birinci sıradadır.⁴⁷

Enformasyon toplumu ile birlikte sanayi devriminin emek ve sermaye kavramları yerini bilgi ve enformasyona bıraktı. Bilgiye ulaşmak için bir yere gitmeye gerek yoktur, veri tabanları bu iş için yeterlidir. Kumar'a göre enformasyon teknolojisi ile birlikte boş zaman kullanımı ve tüketim kavramı değişmiştir. Dışarı çıkmaya gerek kalmadan evde vakit geçirilerek, filmler izlemek, bilgisayarda oyunlar oynamak, bankacılık işlerini internetten yürütmek ve alışveriş yapmak mümkündür.⁴⁸

Baudrillard'a göre modern toplum ürün ve enformasyon bolluğu bağlamında tüketim toplumuna dönüşmüştür. Kapitalist toplum boş zamanı dahi ranta çevirmiştir. Boş zaman artık kişilerin kimliğini gösteren bir göstergeye dönüşmüştür.⁴⁹

⁴⁵ Dökmen a.g.e., s.39.

⁴⁶ Hüseyin Bal, İletişim Sosyolojisi, Isparta, SDÜ Basımevi, 2004, s.108.

⁴⁷ Krishan Kumar Sanayi Sonrası Toplumdan Post Modern Topluma, (Çev. Mehmet Küçük), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2004 s.21.

⁴⁸ Kumar a.g.e., s.21-189.

⁴⁹ Jean Baudrillard, Tüketim toplumu, (Çev. Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008 s. 193-203.

Günümüz toplumlarında kitle iletişim araçları toplumsal yapıları ve ilişkileri belirleyici ölçüde etkilere sahiptir. O yüzden kitle iletişim araçlarının toplumsal yapıları ve bireysel ilişkileri etkileme rolleri teorik bir odak olarak da onları öne çıkarmıştır. Bu konuda pek çok teorik yaklaşım karşımıza çıkmakta ise de onlar, en bariz biçimde egemen yaklaşımlar ve eleştirel yaklaşımlar olarak sınıflandırılmaktadır. Biz de konuyu bu iki yaklaşım başlığı altında ele alacağız.

1.5.1. Egemen Yaklaşımlar

Radyo ve film teknolojilerinin gelişmeleriyle birlikte iletişim araçları büyük kitlelere hitap etmeye başlamıştır. Birinci dünya savaşında propagandanın vazgeçilmez argümanlarının başında kitle iletişim araçları gelmektedir. Kitle iletişim araçlarının bu güçlü etkisi aynı zamanda sanayicileri de heyecanlandırmaya başlamıştır. Bu nedenle ana akım ya da egemen yaklaşımlar, davranışçı psikolojiden beslenerek etki olgusu üzerinde yoğunlaşmışlardır. Renckstorf ve McQuail'in vurguladığı gibi davranışçı gelenek en eski geleneklerdendir. Bu gelenek araştırmalar ve deneylerle, medya uyarıcıları ile izleyici davranışları arasındaki mekanik ilişkiyi açıklama gayretinde olmuştur.⁵⁰

İnsan davranışlarının kontrol edilebilmesi siyasi ve ticari güçleri oldukça ilgilendirmiş ve bu konuda yapılan araştırmalar bu güçlerin desteğini almıştır. Ana akım kuramları egemen güçlerin faydasına çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar günümüzde de sürmektedir. Ana akım iletişim çalışmalarının ilerleyişine bakıldığında ilk zamanlar doğrusal bir yaklaşım görülür ve güçlü bir etki söz konusudur. Mesajlar belli bir amaçla gönderilir ve alıcının vereceği tepki istenilen bir tepkidir.

Psikolojik alt yapısı olan uyarıcı-tepki kuramı o dönemin egemen kuramıdır. Bu kuram zamanla “pasif izleyici” “hipodermik iğne” ve “sihirli mermi” yaklaşımlarını üretmiştir.⁵¹Uyarıcı-tepki öz olarak bir uyarıcıya ve bu uyarıcının amaçları doğrultusunda karşılık bulmasını ifade eder. Hipodermik iğne bir ilaçtır ve hasta olan hedef kitleyi bulup kendini içirtir. Sihirlidir, çünkü hedefi şaşırmadan bulur. Anlaşılacağı gibi bu model o dönem içinde oldukça değer bulmuş ve egemen olanın devamlılığı için sistem yanlısı bir duruş sergilemiştir.

⁵⁰ Levent Yaylagül Kitle İletişim Kuramları Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar Dipnot Yayınları Ankara 2013 s. 30.

⁵¹ İrfan Erdoğan, Alemdar Korkmaz, Başlangıçtan Günümüze İletişim Kuram ve Araştırmaları Ankara, Mutlu Yayınları, 1998, s.42.

Shanon ve Waren Weaver, ana akımın temel atıcılarından bir diğeridirler. İletişim kanallarını verimli kullanmayı amaçlarlar. Bunların modelinde iletişimin öncül amacı mesajların aktarımı ve karşıdaki hedeftir. Shanon ve Waren Weaver iletişimi bir düşüncenin başka bir düşünceyi ya da bir mekanizmanın başka bir mekanizmayı etkileme işlemi olarak görürler. İletişim sistemi soyuttur, aynı zamanda sürekli ve karmaşıktır. Soyuttur, çünkü ileti ve sinyal birbirini izleyen değişik simgelerden oluşur. Sürekli, çünkü ileti ve sinyal aralıksız ve değişerek devam eder. Karmaşık oluşunu ise multimedya kullanılan bilgisayarlara dayandırırılar.⁵² Hedef kitleden sadece göndericinin mesajına tabi olması beklenir.

Egemen kuramların içinde yer alan kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı Elihu Katz'ın çalışmalarında hayat bulur. Katz medyanın insanlara ne yaptığı sorusundan ziyade, insanların medya ile ne yaptıkları sorusuna vurgu yaparak bu yaklaşımı gündeme taşımıştır. Katz insanların toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlarından bahsederek medyanın bu beklentilere cevap vermesi gerektiğini anlatır. Bu ihtiyaçlar kısmen medya ile karşılanırsa da istenmeyen neticelerde gerçekleşebilir. Erdoğan ve Alemdar'a göre aktif izleyici savı izleyicinin istediği kanalı seçme özgürlüğünden bahsetse de sorumluluğu tamamen izleyiciye yükleyerek asıl güç kaynaklarını göz ardı eder ve dolayısıyla onlara hizmet etmiş olur.⁵³

Bir diğer yaklaşım, gündem belirleme yaklaşımı bireyin konu değerlendirmesinin, kitle iletişim araçlarının o konuya verdikleri önem içerisinde şekillendiğini ifade eder. Medya bireylerin ne hakkında düşüneceklerini söylemede başarılıdır düşüncesi hakimdir.⁵⁴ Medya bazı olaylara sıklıkla yer verip bazı olayları da görmezden gelerek topluma gündem belirler. Böylece toplumun kanaatlerini de etkiler.⁵⁵ Bir mesajın kitle iletişim araçlarından bireye ulaşırken mesaja müdahale eden kişilere eşik bekçisi denir. Eşik bekçileri bazı mesajları süzgeçten geçirirken bazılarını da elerler.⁵⁶

Mahheim'e göre medya, kamu ve siyasal gündem arasındaki etkileşimi içinde barındırmakta ve bu gündemleri üç boyutta ele olmaktadır. Bunlardan ilki, Medya gündeminin boyutları: görünürlük, izleyici önemliliği ve değerliliğidir. Diğerleri ise kamu gündemi için ele alınan boyutlarıdır. Bunlar bilinirlik, kişisel önemlilik ve lehindeliğidir.

⁵² Erdoğan, Alemdar, a.g.e., s.63.

⁵³ Erdoğan, Alemdar, a.g.e., s. 167.

⁵⁴ Banu Terkan, Gündem Belirleme, Tablet Kitapevi, Konya, 2005, s.15.

⁵⁵ Yaylagül a.g.e., s.80.

⁵⁶ Erol Mutlu, İletişim Sözlüğü, Ark Yayınevi, Ankara, 1993 s. 64.

Son olarak Politika gündemi için ele alınan boyutudur. Destek, eylemin olma olasılığı ve eylem özgürlüğüdür.⁵⁷

Gündem belirleme yaklaşımının bir başka aktörü olan Bernard Jochen'e göre kitle iletişim araçları bireylere neyi düşünmeleri gerektiği noktasında yetersiz olabilir. Fakat ne hakkında düşünmeleri gerektiğini anlatma noktasında mahirdirler. Kısacası bu bakış açısında, kitle iletişim araçlarının gündem veya kamuoyu yakalamada önemli bir etken olduğu kabul edilmiştir. Kitle iletişim araçları bir konuyu odak noktası yapabildiği gibi odaktaki bir konuyu sıradan hale getirebilmektedir. Bu nedenledir ki kitle iletişim araçlarının tarafsızlığı veya diğer bir şekliyle bağımsızlığı tartışma konusu olmuştur.⁵⁸

Noelle-Neumann'ın suskunluk sarmalı modeli adı altında temel toplumsal değerler üzerinde anlaşma ve fikir birliğine varmadan sapan bireylerin tehdit altında olduğunu savunur. Bu bireylerin toplumca dışlandığı görüşündedir. Doğal olarak bireyde dışlanma korkusuna kapılır. Böylelikle birey toplumdaki dışlanan ve kabul gören düşünceleri mercek altına alır. Neyi konuşup, konuşmama noktasında kendini şekillendirir. Bireyler konuşmalarının toplumda karşılık bulacaklarını düşündükleri anda yüksek sesle konuşurlar. Bunun tam tersi bireyler azınlıkta olduğunu anlarsa suskunluk içine girerler.⁵⁹

Alemdar ve Erdoğan'a göre ise çoğunlukça kabul görmüş fikirler çoğu zaman ancak bir azınlık tarafından kabul görür. Görüşün çoğunlukta olduğu sadece bir algıdır. Dolayısıyla azınlık sessiz durmaya başlar ve çoğunluğun gerçek olmayan görüşü egemenliğini ilan eder.⁶⁰

Gökçe bu teoriyi eksik bulur. Sosyolojik değişkenlerin dâhil olmadığı teoriyi sağlam temellere oturtmadığı düşüncesiyle eleştirir. Yine, modelin kamuoyunu açıklamada yetersiz kaldığını savunur. Fakat Gökçe'nin bu teoriye olumlu baktığı yanları da vardır. Ona göre model siyasi bilgi aktarımını açıklamada oldukça yararlıdır ve kullanılabilir.⁶¹

Birey çerçevesinde kabul gören düşünceleri iki şekilde öğrenir. İlki birey çevresini doğrudan gözetler. İkincisi ise bireyin çevresini kitle iletişim araçlarının gözüyle gözetler.

⁵⁷ Werner Sever'in James Tankard, İletişim Kuramları (Çev Ali Atıf Bir), Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir, 1994, s. 397.

⁵⁸ Bal, a.g.e., s.111.

⁵⁹ Süleyman İrvan, Medya kültür Siyaset, Alp yayınevi, Ankara, 2002, s. 385.

⁶⁰ Erdoğan, Alemdar a.g.e., s.42.

⁶¹ Gökçe a.g.e., s.116.

Fakat bizim doğrudan gözetlediğimiz çevreyi kitle iletişim araçları da gözlemektedir. Böylece bizler çevreyi yönlendirilmeler doğrultusunda gözlemlemiş oluruz. Düşüncelerimizin azınlıkta mı yoksa yaygın mı olduğu kanaatine, kitle iletişim araçlarının yorumlarıyla ulaşırız. Bunu örneklendirmek gerekirse; birey oy vereceği partinin kaybedeceğine inanma eğilimi içine girerse, kitle iletişim araçlarının sunumu sonucu oyunu medyada güçlü sunulan partiye verebilmektedir.⁶²

Innis ve McLuhan uygarlık tarihinin İletişim teknolojisi tarihi ile anlam bulduğunu ve uygarlık tarihinin merkezinin iletişim teknoloji tarihi olduğunu vurgular. McLuhan “araç mesajdır” sloganıyla hareket eder. Bal bu durumu şöyle özetler, bir kitapçada yüzlerce kitap vardır. Bir kitap dış görünüşü ve görselliğiyle içerikten önce dikkat çeker ve etkilerse araç mesajını vermiştir.⁶³

McLuhan’ın sıcak araçları yazı, kitap, gazete radyo sinema ve fotoğraf olarak belirtir. Soğuk araçları ise, söz, telefon ve televizyon olarak gruplandırır. Televizyon ve telefonda atlanan bir bilgiyi alıcı sağlamak için çabalar bu nedenle soğuktur. Oysa sıcak araçlarda bilgi kaybı yoktur. Yazar iletişimi bir bütün olarak değerlendirmede içi eleştirilmiştir.⁶⁴

1.5.2. Eleştirel Yaklaşımlar

Eleştirel yaklaşımların genelde aralarında bir söz birliği yoktur. Frankfurt okulunda toplumsal şartlara yenik düşmüş pasif bir izleyici algısı varken, İngiliz kültür araştırmalarında izleyici aktif bir konumda yer alır. Eleştirel yaklaşımla Marksizm’den etkilenmiş olsalar da bu etki kendi içlerinde farklılık gösterir. Medya ile ilgili genel kanı, medyanın seçme, dışarıda bırakma, ön plana çıkarma, çerçeveleme gibi haber üretim sürecinin uygulamaları ile gerçeği yeniden dönüştürdüğüdür.⁶⁵

Almanya Frankfurt üniversitesi ’ne bağlı “Toplumsal Araştırma Enstitüsü” 1923 ile 1970 arası oldukça etkindir. Grup üyelerinin kitle iletişimi ile ilgili tespitleri değer görmüş ve önemsenmiştir. Frankfurt okulunun üzerinde durduğu ve eleştiri getirdiği üç ana konudan bahsedebiliriz. İlk olarak sosyal bilimlerde pozitivizmin epistemolojik ve metodolojik eleştirisidir. İkinci olarak bilim ve teknolojinin ideolojik etkisine yönelik

⁶² Gökçe, a.g.e., s.116.

⁶³ Bal, a.g.e., s.127.

⁶⁴ Tanol Türkoğlu, Dijital Kültür, İstanbul Beyaz Yayınları 2010 s. 121-131.

⁶⁵ Yaylagül, a.g.e., s.83.

eleştirel bir tavır koyma. Son olarak da kültür endüstrisinin oluşturduğu baskının kültürel çözümlenmesidir.⁶⁶

Bu okula göre, kitle iletişim araçları ile kültür endüstrisi bireylerin aklını kolonileştirir ve kitleler uyuşur. Dolayısıyla düşünme yeteneği kaybeder. Sermaye popüler kültürü denetler ve insanlara popüler düşler kurdurur. Özellikle Adorno bireylerin ve kültürel biçimlerin 20 yy. kitle iletişim araçları tarafından metotlara dönüştürüldüğünü söyler. Böylelikle birey gerçeği gerçek olmayandan ayırma yeteneğini kaybetmiştir. Kültür endüstrisi ile birlikte kendisi için karar verebilen bireylerin gelişmeleri engellenmiştir.⁶⁷

“Tek boyutlu İnsan” adlı eserin yazarı Marcuse kitle iletişim araçları, giyinme barınma gibi ihtiyaçlar ve metotlar kendileri ile birlikte bazı davranışlar ve alışkanlıkları dayatır. Ürünlerin düşünce aşıl原因an manipüle yapan bir yanı vardır. Böylelikle bilinci yanlışa sürüklerler, tek tip insan ve tek tip düşünce oluştururlar.⁶⁸

Erdoğan ve Alemdara göre popüler kültür kültürler “şeylerin” teknoloji ile üretilip iş bölümüyle yaygınlaşan tüketim biçimlerine dayanan bir kültürdür.⁶⁹ Böylece o teknik ve ticari sürecin doğurduğu yapay bir kültürdür.

Kültürel çalışmalar yaklaşımı 1960’larda İngiltere’de başlayan bir eleştirel yaklaşımlardır. Egemen yaklaşımlara başkaldıran Marksist içeriklerle yüklüdür. İngiliz kültür araştırmaları sosyoloji, antropoloji, edebiyat, dil bilim gibi birçok disiplinden faydalanır. Bu bağlamda yaptığı kültürel araştırmalarda ideolojiden bağımsız olmayan bir medyayı dillendirir. Frankfurt Okulunun alçak kültür ve yüksek kültürü ayrımını reddederek iletişimi bir bütün olarak inceler. Ancak bu bütünlük homojen olmaktan da uzaktır. Farklılıkların sergilendiği popüler kültür söz konusudur. Bireylerin sorunlar karşısında çaresiz kaldığı değil aksine sunulana sorgulayıp üzerine bir şeyler katabildiği popüler kültür merkezlidir. Stuart Hall’ın söylemiyle hegemonyada süreklilik yoktur. Bunun diğer şekli hegemonya koşullarında dahi bağımlı sınıfların tamamen teslim olması mümkün olmayacaktır. Hall, ideolojinin örtük amacının hegemonya oluşturma olduğunu vurgular ve egemen gruplara indirgenmemiş bir hegemonyanın gönüllü bir üretim olarak algılanması gerektiğini belirtir.⁷⁰

⁶⁶ Tam Bottomore , Frankfurt okulu (Çev. Ahmet Çiğdem), Vadi Yayınları , Ankara, 1997. S. 61.

⁶⁷ Erol Mutlu, Kitle İletişim Kuramları, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2005, s.288.

⁶⁸ Herbert Marcuse, Tek-boyutlu İnsan, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul 2010 s.27.

⁶⁹ İrfan Erdoğan, Korkmaz Alemdar, Popüler Kültür ve İletişim, Erk Yayınları, Ankara, 2005, s.34.

⁷⁰ Yavuz Şahinde, Medya ve İzleyici-Bitmeyen Tartışma, Ankara, Vadi Yayınları 2005 s. 50.

Kuramın temsilcilerinden Raymond Williams ise kültür kavramını toplum ve ekonomi kavramlarıyla birlikte değerlendirir. Bu kavramların birbirinden etkilendiğine inanır. Toplum eskiden beraberce yapmak ve yakın arkadaşlık anlamındaydı. Şimdi ise genel bir düzene dönüşmüştür. Ekonomi, üretim ve dağıtımdan önce bir evin idaresi manasındaydı. Kültür ise önceleri hayvansal uğraşlar ve bu doğrultta gelişmiş insan davranışlarını ifade ederdi. Bu üç kavram birbirinden etkilenip hareketlerini karşılıklı sürdürdüler.⁷¹

1.6. İletişim Modelleri

İletişim alanında çok sayıda model kuram ve yaklaşım geliştirilmiştir. Bir alanın bilimsel bir disiplin haline gelmesinde kurumsal formüllerin önemi büyüktür. Modeller bir tür rehberlik görevi içerirler. Fakat Nazife Güngör'ün bu anlamda haklı bir sitemi vardır ve katılmamak mümkün değildir. İletişim alanına başka alanlardan giren birçok araştırmacı kendi bakış açısıyla bir tanımlama getirmeye ve bunu da formülleştirmeye çalışmıştır. Bu durum iletişimi bir model çöplüğüne çevirmiştir. Bizler de bunu dikkate alarak, oluşturulan birçok model içinde temel birkaç modeli açıklama ihtiyacı duyduk.⁷²

1.6.1. Lasswell'in İletişim Modeli

İletişim alanının temel atıcılarından biri Harold Lasswell'dir. Çalışmaları genellikle propaganda üzerinedir. Davranışçı okulun ve işlevselci yaklaşımın etkisinde kalmıştır. Bu nedenledir ki iletişimi çizgisel işleyen bir süreç olarak görür. Tabi iletişimin sosyolojik boyutunu da sürekli vurgular.⁷³ Lasswell bu modelinde bütün unsurlara aynı değeri vermektedir. Lasswell'den sonra çıkan bütün modeller kendisinden etkilenmiştir.

Şekil 1. Lasswell'in Genel İletişim Modeli

⁷¹ Raymond Williams Kültür (Çev. Suavi Aydın), Ankara İmge Yayınları, 1993, s. 46.

⁷² Güngör, a.g.e., s.53.

⁷³ Metin Işık, İletişim Bilimine Giriş, Eğitim Yayınevi Konya, 2017, s. 124.

Şekilde de görüldüğü gibi Lasswell bu modelle, iletişimin çizgisel ve doğrusal bir işleyişe sahip olduğu yönündeki görüşün öncülüğünü yapmaktadır. İletişimin zincirleme bir süreç biçiminde işlediğini belirten Lasswell, bu anlamda iletişimin gönderici, kanal, ileti, alıcı gibi öğeleri arasında da ardışık ve birbirini tamamlayan bir ilişki olduğunu belirtir. Lasswell yukarıdaki formülle açıklamaya çalıştığı iletişimin, tüm canlılar için aynı olduğunu belirtir.⁷⁴ Bu zincirin başlangıcını gönderici oluşturur. Gönderici iletiyi kanal (söz, yazı iletişim aracı vb.) yoluyla alıcıya gönderir, alıcı iletiyi alarak göndericinin beklentilerine uygun devreye koyar. Böylece bu kuramın etki-tepki boyutu ortaya konulur. Verilen etki beklenen tepkiyle sonlanır. Etki tepki kuramı, 20. Yüzyılın başlarının davranış bilimleri alanında araştırma konularından biri olmuştur.⁷⁵ Lasswell'in modeli genelde olumlu karşılanmıştır. Fakat dönem dönem eksiklikleri de dillendirilmiştir. Broddock'ın, gönderici ve alıcının içinde bulunduğu konumdan soyutlanarak ele alınması gerektiği yönünde eleştirisi olmuştur.⁷⁶

Şekilde birinci soru olan “kim” gazete televizyon ve radyoda görev yapan iletişimciyi işaret etmektedir. “Ne dedi” sorusu mesaja yöneliktir. “Kime” sorusu hedef kitle (izleyici) ile ilgilidir. Son olarak “hangi etkiyle” sorusu iletişimin etki alanını içerir.

77

Lasswell etkiyi temel sorun kabul eder ve iletilerin her dem etkili olduğunu varsayar. İletiyi kaynak gönderir kanal aracılık görevi yapar ve sonuç olarak tutum ve davranış değişimi oluşur. Burada şu sonucu çıkarabiliriz, uyarıcı ve tepki bir orantı içindedir. Böylece iletişim tek yönlü çizgisel bir süreç olarak ifade edilir. Lasswell modeli daha çok kitle iletişim alanında kullanılmıştır.

1.6.2. Westley Ve MacLean'ın Kitle İletişim Modeli

Westley ve MacLean'ın formülü, tam anlamıyla bir kitle iletişim modelini karşılamaktadır. Bu modele göre iletişim karşılıklı işleyen bir süreçtir. Modelde dikkat çeken diğer bir durum çizgiseliktir. Unsurlar arası ilişki ardışık ve doğrusal bir şekilde işler.⁷⁸ Westley ve MacLean'ın kitle iletişim modelini 1955'li yıllarda oluşturduğu dolayısıyla da teknolojik belirleyicilik tezinin ortaya atıldığı ve savunucusunun da bol

⁷⁴ Güngör a.g.e., s.55.

⁷⁵ Işık, a.g.e., s.125.

⁷⁶ Işık, a.g.e., s.126.

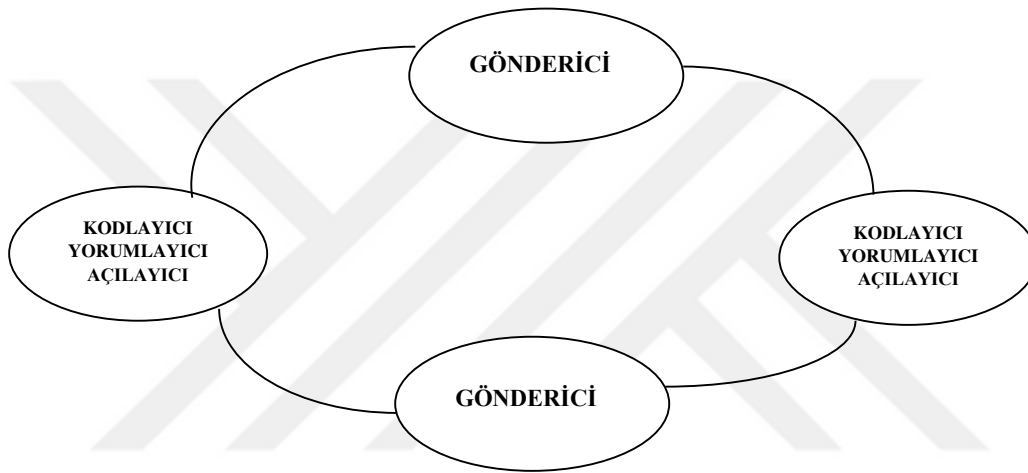
⁷⁷ Judith Lazar, İletişim Bilimi, (Çev. Cengiz Anık), Ankara, Vadi Yayıncılık, 2001, s.96.

⁷⁸ Güngör a.g.e., s.58.

etkileşim halinde gerçekleşir. Bu model tam anlamıyla bir kitle iletişim modeli olarak geliştirilmiştir diyebiliriz.

1.6.3. Osgood Ve Schramm'ın Dairesel Modeli

Gönderici ve alıcının davranışlarının öne çekildiği bir modeldir. 1954 yılında geliştirilmiştir. O yılların atmosferine bakacak olursak, liberal çoğulcu tartışmalar yaşanmıştır. Böylece birey öncelenmiştir. İletişim kuramlarında da ilginin insan ögesine yönelmesi bu anlamda doğaldır⁸¹

Şekil 3. Osgood ve Schramm'ın Dairesel Modeli

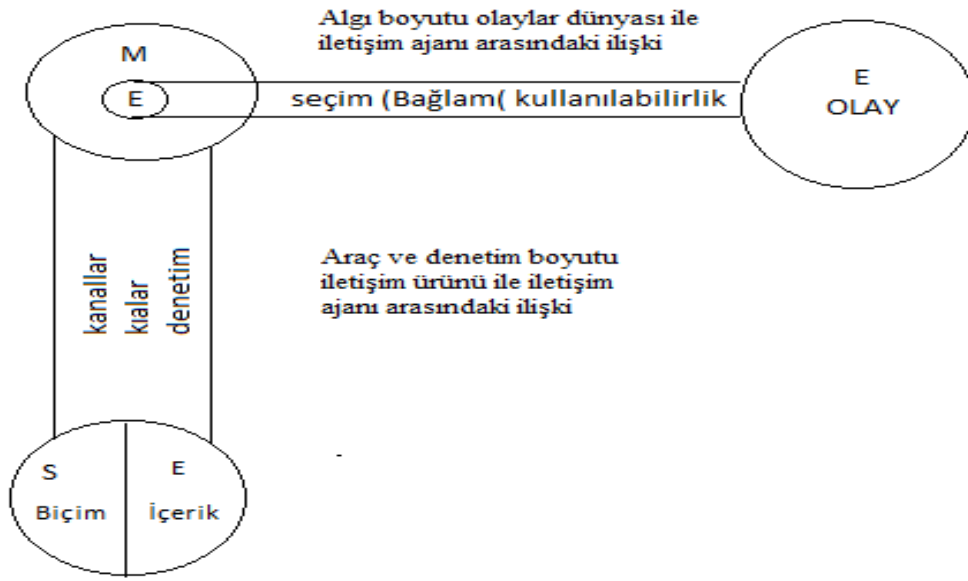
Modelde gönderici ve alıcı eşit önemle ele alınmıştır. İletinin aktarımında kanal ve araç kullanılmamıştır. Model şunu vurgulamaktadır; gönderici ve alıcı tarafından süreklilik gösteren bir döngüye dönüşmüş iletişimsel ilişki vardır. İletiler gönderilir, yorumlanır, açıklanır derken dairesel bir ilişki oluşur. Bu yönüyle model kişiler arası ilişkiye daha müsaittir. Kaldı ki kişiler arasında da hiç durmaksızın devam eden bir iletişim söz konusu değildir. Mutlaka dışarıdan müdahaleler vardır. Bu anlamda bir eleştiri getirilebilir.⁸²

⁸¹ Güngör, a.g.e., s.60.

⁸² Güngör, a.g.e., s.60.

1.6.4. Garbner'in Genel İletişim Modeli

Model 1956 yılında geliştirilmiştir. Bu modelde de iletişim bir süreç olarak düşünülmektedir. Ancak daha karmaşık iletişim ağını açıklama gayreti içindedir. Garbner modelinde, göndericinin iletisinin ne hakkında olduğunu sorar. Ne hakkındaki soru, ne sorusundan daha gelişkindir. Garbner iletilerinin aktarılış sırasındaki denetimini de önemser.⁸³ Bu modelde erişime de vurgu yapılmıştır. Örneğin, kitle iletişim araçları yoluyla aktarılan bilgiye ulaşabilmek için, kitle iletişim araçlarına erişmek şartı vardır. Bilginin kimlerin bakış açısından, kimlerin denetimine verildiği ve nasıl algılandığı da bu modelin öncelikli soruları arasındadır.

Şekil 4. Gorbner'in Genel İletişim Modeli

Garbner'in iletişim modeli oldukça karmaşıktır. Model bütün karmaşıklığına rağmen birbiriyle ilişkili iki önerme sunar. Bunlar;⁸⁴

Birincisi gerçek ile iletiyi birbirine bağlar. Böylece bizlerin göstergeler hakkında bilgi edinmemizi sağlar.

İkincisi iletişimi iki boyutuyla birlikte değerlendirir. Bunlar izlenim ve algılama ile denetim boyutudur.

⁸³ Güngör, a.g.e., s.62.

⁸⁴ Lazar, a.g.e, s.96-97.

Bu modelin sağladığı yarar kişiler arası iletişimden kitle iletişimine rahatlıkla uyarlanabilmesidir.

Bu modelde işleyişin teması insan ya da makine olabilir. M bir insan ya da makine, E genelde M'nin bakış açısı ve tecrübeleri, burada S: Biçim, E ise içeriktir. Kısacası M, SE'yi üretir. Böylelikle iletişim değişim ve dönüşüm şeklinde devam eder.⁸⁵

1.7. Dünden Bugüne İletişim Kapsamında Geleneksel ve Modern Toplamlar

İnsanlık tarihinin başlangıcında, insanlar yakın mesafede yüz yüze iletişim kurarken, mesafe uzadıkça ateş yakarak, ses çıkararak iletişim kurmaya ve haberleşmeye çalışmışlardır. Bunların yetersiz olduğu daha uzak mesafeler içinse haberciler kullanmışlardır. Tabi bu haberciler zamanla iletinin içeriğini kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmiş veya haber iletilirken anlam kaymaları olmuştur. Çoğu kez bu ulaklara haber ezberletilmiştir. Örneğin İnkı medeniyetinde haberlerin ezberlenerek ulaştırıldığı, ulaklar için konaklama alanları oluşturulduğu nakledilmektedir. Yazıyla birlikte bu işin kaderi değişmiş, artık haberler ve verilmek istenen mesaj, orijinal haliyle karşı tarafa aktarılmıştır.⁸⁶

Mısırdaki papirüslerin bir kısmında M.Ö. 1750 yılında o dönemin bakanlarından birinin resmi gazetede yazıları tekzip ettiği bilinmektedir. Bir diğer papirüste III. Ramses'e yazılarıyla saldıran gazetelerden bahsedilmektedir.⁸⁷ Eski Yunan Sitelerinde Agora denilen meydanlarda haberleri halka yüksek sesle duyuran ve duyurduğu konuları tartışmaya açan kişiler bulunurdu. Bu sitelerde tarihi olayların yazıldığı Ori'ler ile günlük olayların yazıldığı Efimeritler ilkel gazete özelliği taşımaktaydılar.⁸⁸ Atina ve Sparta'da çıkarılan yasalarla bu gazetelerde tanrılara sövmek ve hakaret etmek yasaklanmıştır; ahlaki olmayan dine ve örfilere zarar veren yayınlar kaldırılmıştır.⁸⁹ Bu tür uygulamalar sadece eski Yunan'da olmamıştır. Roma'da da bazı imparatorlar bütün yayınları kontrolleri altına almışlar, sistemi destekleyen taraftar yayınlara kolaylık sağlarken, aykırı olanlar birçok cezaya çarptırılmıştır.⁹⁰ Özellikle ilk çağlardaki Yunan ve Roma döneminin haberleşmesi ve iletişimine bakıldığında iletinin doğru aktarılması ahlaki

⁸⁵ Güngör, a.g.e., s.62-63.

⁸⁶ M. Nuri İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul s. 26-27.

⁸⁷ İnuğur, a.g.e., s.32.

⁸⁸ İnuğur, a.g.e., s.32-33.

⁸⁹ İnuğur, a.g.e., a.y.

⁹⁰ İnuğur, a.g.e., s.34-35.

değerleri zedelememesi büyük önem arz etmektedir. Tabi bunun yanında eleştirilere tahammülü olmayan, aleyh de yorumları, kabullenmeyen yönetimlerin varlığı da bilinmektedir.

Roma İmparatorluğunun yıkılmasıyla meydana gelen otorite boşluğu ve karmaşa Cermen istilasını ile birleşince Avrupa’da güvenlik kalmamıştır. Bu durum karşısında Derebeylikler (feodalite) kurulmuş, kilise ise kapsamlı bir örgütlenme içine girmiştir. Halkın dini duygularını kullanan kilise egemenliğini gün geçtikçe yaymıştır. Bazen kralları dahi etkisi altına almıştır. Mahkemeler kuran kilise, bütün bilimsel sanatsal ve felsefi oluşumları yönlendirmiştir. Eski Yunan ve Roma’da ki demokratik bakış “özgür düşünce ortamı yok olmuştur. Sadece kilisenin uygun gördüğü öğretilerle, yetinilmiştir. Avrupa’nın bütün yayın serüveni keşişlerin elindedir. Dini liderlerin ve yöneticilerin, sözlü ya da yazılı eleştirileri yasaklanmıştır. Bu tür eleştiriler yapmak tanrıya isyan etmekle eşit kabul edilmiştir. Sekizinci yüzyıllardan sonra yönetimi tamamen ele geçiren kilise, sansürün sahasını daha da genişletmiştir. Artık yapılan yayınlar objektifliğini kaybetmiştir.⁹¹ Orta çağda yönetsel durumlar ve kilisenin baskısı nedeniyle aykırı düşünceye yönelik yazılı haberleşmeye izin verilmemiştir. Bu dönem haberleşmeyi gezginci şairler ve tüccarlar üstlenmiştir. Bunlar iletiyi uzak diyarlara iletmışlerdir.⁹²

Orta Çağda Avrupa da ilk haberleşme XIII. Yüzyılda haber mektuplarıyla başlamıştır. 1440 Matbaanın icadı ile haberleşme kurumsallaşmıştır. Her şeyin yayınlanmasına izin verilmemesine rağmen, asiller ve politikacılar, olup bitenleri aslıyla öğrenmek istemişlerdir. Fakat matbaadan sonra da gerçek habere ulaşmak uzun zaman ertelenmiştir.⁹³ Buradan anlıyoruz ki insanoğlu sürekli doğru habere ulaşma arzusu içindedir.

Yönetim tarafından kuşkuyla karşılanan mektuplar ciddi bir kontrol altına alınmıştır. Papa V. Pie yüksek rütbeli din adamları aleyhine yayın yapılmasını yasaklamış yasağa uymayanlar büyük cezalara çarptırılmıştır. 1587 de Anniballe Capello adlı bir kişi haber mektuplarında yalan ve asılsız haber yayınladığı, iftirada bulunduğu, kişileri itibarsızlaştırdığı gerekçesiyle önce elleri kesilmiş, sonra dili koparılmış sonra da asılarak idam edilmiştir.⁹⁴ Diğer yerlerde de durum bundan farklı değildir. Habercilere yönelik

⁹¹ İnuğur, a.g.e., s.36.

⁹² Ertuğ, a.g.e., s.19.

⁹³ İnuğur, a.g.e., s.43.

⁹⁴ İnuğur, a.g.e., s.43-45.

cezalar devam etmiştir. Gazetelerin ortaya çıkışı ile birlikte bu cezalara yeni düzenlemeler getirilmiştir.⁹⁵ Bütün bunlar göstermektedir ki sağlıklı bir iletişim ve doğru haberleşmede, yönetimin tutumu yaklaşımı ve bakış açısı oldukça önemlidir.

Devamlılığı olan yayınların ilk basımı 16. Yüzyılın başlarında görülen Almanak (yıllık)'lardır. Bu dönemde yayınlanan ürünler gazete ve kitap arası ara bir üründür. Ticari olarak ilk yayın 1597'de Floransa'da görülmektedir.⁹⁶ Bu günkü bakışı yansıtan değişik konulara değinmiş gazeteler 1609'da Strasbourg'da haftalık olarak Almanca yayınlanan Auisa, Relation Oder Zeitung adlı gazetedir.⁹⁷ Günlük gazete ise ilk defa Daily Courant adıyla 1720 de İngiltere de yayınlanmıştır.⁹⁸ Avrupa'da matbaa basımlı gazeteler oluşmaya başladıkça üniversiteler bu konuya ilgi göstermişlerdir. Fransa ve İngiltere'deki üniversiteler basımevlerini yakın takibe almış, araştırmalar yapmışlardır. İlerleyen zamanlarda gazetecilik araştırma merkezleri ve kürsüler görülmeye başlanmıştır. İletişim biliminin oluşmasında bu öncü çabaların rolü oldukça büyüktür.⁹⁹

Gazetelerin bugüne kadar ki serüvenine bakacak olursak politikalarını genellikle o dönemin siyasi sosyal olaylarının belirlediğini görürüz. Bir süre sonra ahlaki ve etik kaygıların giderilmesi adına "Basın ve Yayın Kuramları" oluşturulmuştur. Basın Yayın ve Ahlak İlkeleri 20. Asrın başlarında şekillenmiştir. Günümüzde hala Basın Yayın ve Ahlak İlkeleri tartışılır konular arasında ve güncelliğini korumaktadır.

İletişim tarihini incelerken yazılı basının yanı sıra radyo, televizyon ve internetten de bahsetmek gerekir. Radyo ve televizyon bulundukları andan itibaren tüketim toplumunun koşullarına uygun şekillenmişlerdir. Dünya da ilk sürekli ve düzenli yayınlar 1900'lü yıllardan sonra olmuştur. Bilgisayar teknolojisine paralel olarak internette 1985'te kullanılmaya başlanmıştır. 2000'li yıllardan itibaren artık hayatımızın bir parçası olmuştur.

İletişimin tarihçesinden kısaca bahsettikten sonra geleneksel ve modern toplumlarda ilişki/iletişim kurma biçimlerini anlamaya çalışacağız. Toplamların nitelikleri o toplumu oluşturan birey ve gruplar arasında, iletişim kurma biçimlerine yön verir. Tönnies, geleneksel toplumla sanayi toplumunu ayıran belirgin özelliğin toplumsal

⁹⁵ İnuğur, a.g.e., s.45.

⁹⁶ Ertuğ, a.g.e., s.39-40.

⁹⁷ Oya Tokgöz, Temel Gazetecilik Yayla Yayınları, Ankara, 1981, s.58-59.

⁹⁸ Ertuğ, a.g.e., s.21.

⁹⁹ Güngör, a.g.e., s. 18.

ilişki kurma biçimleri olduğunu söyler.¹⁰⁰ Postman toplumlarda mevcut olan iletişim şeklinin kültürü doğrudan belirlediğini vurgulayarak, sözün yazıya yazının basıma geçişinin bir teknik ilerleme olmanın ötesinde toplumsal ilişki biçimlerini oluşturduğunu söyler.

Geleneksel toplumlarda kurulan iletişim yüz yüze dini ayinler ses ve semboller aracılığıyla olabileceği gibi evlilik ve cenaze törenleriyle de gerçekleşebilir. Geleneksel toplumlarda cenaze törenleriyle grubun sarsılmış duygularına yeniden moral verilir. Böylelikle yas tutanlarla hayatta kalanlar arasında bir bağ/iletişim sağlanır.¹⁰¹ Bu toplumlarda iletişim için gerekli bilgi yalnızca tarihsel ve kültürel bilgiden ibaret değildir. Yüz yüze ilişkilerle oluşan bilgiler söz konusudur. Bu nedenle modern topluma göre birbirlerine bağımlılıkları çok daha kuvvetlidir.¹⁰²

Bir toplumda yeni varlık gösteren bir din, toplumu belli ölçülerde değiştirir. Böylelikle toplumsal hayat ve bireysel davranışlar yeniden şekillenir. Durkheim'e göre bireyleri kolektif yapılara bağlayan duygusal bağlar en fazla din aracılığıyla kurulur ve güçlendirilir. Din toplumsal dayanışma ve iletişimin yoğunlaşmasında önemli bir rol oynar. Çünkü ortak kutsallar çok daha derinden ve köklü olarak bireyler arasında bir bağ ve anlayış alanı geliştirir. Böylece toplumsal iletişim ve diyalog altyapısı gerçekleşir.¹⁰³

Yazı yaygınlaşmadan önce konuşma dilinin kullanıldığı yüzyıllar boyunca düşünce aktarımında, insan davullar, bayraklar, ateş vb. araç ve semboller kullanarak sesini uzaktakine duyurmaya çalıştı. Hediyeler ise toplumsal iletişimde simgesel anlamlar taşıdı. Armağan vermenin altında karşılıklılık ya da iletişime istekli olma devam ettirme arzusu vardır. Böylelikle hediye iletişimin bir parçası oldu. Toplumsal olarak bu hediyeler simgelere dönüştü.¹⁰⁴

Toplumun kendisi toplumsal ilişkileri belirlediği gibi, iletişim araçları da bireyin toplumsallaşmasına aracılık ederler. Aynı zamanda sürekli değişip gelişen toplumsal yapıdan etkilenirler.¹⁰⁵ “Endüstri Devrimi” ile “İletişim Devrimi” aslında birbirleriyle paralel ilerlemiştir. Teknik iletişim araçlarıyla bilgi çok hızlı olarak yayılmıştır. Böylece değişim kaçınılmaz olmuştur. Endüstri devrimi ile işgücü açığı kapatılması adına köyden

¹⁰⁰ Halil İbrahim Bahar, Sosyoloji, Uşak Yayınları Ankara, 2008, s. 51.

¹⁰¹ Malinowski, Büyü Bilim ve Din Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000 s.11.

¹⁰² Malinowski, a.g.e., s. 49.

¹⁰³ Thamas Hylland Eriksen, Antropoloji Tarihi (Çev. Aksu Bora), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.53.

¹⁰⁴ Eriksen Nielsen a.g.e., s.78.

¹⁰⁵ Denis McQuail a.g.e., s.4.

kente göçler başlamıştır. Spencer’a göre çok sayıdaki işçi bir işyerinin çatısı altında birleşerek kolektif iletişim biçimi gerçekleştirmiştir.¹⁰⁶

Telgraf, radyo, faks, televizyon vb. araçlar küresel birer iletişim aracı olmuşlardır. İnternet ile küresel ölçekte bağ sağlayan ağ tabanlı bir iletişim sistemi kurulmuştur. Artık oturduğumuz yerde ödemelerimizi yapabiliyor, imkânsız denilen bilgilere ulaşabiliyoruz, dünyanın öteki ucundaki kişilerle anlık iletişim kurabiliyoruz. Bu teknik gelişmeler bir yandan da toplumsal ilişkileri, kültürün doğasını, kültürler arası ilişkileri ve tümüyle bir küre olarak insanlığın genel doğasını etkilemektedir.

¹⁰⁶ Bahar a.g.e. s.31.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İSLAM VE İLETİŞİM

2.1. Dini İletişim ve Unsurları

Din, diğer olguların aksine soyut bir gerçeklikle kurulan inanç bağından doğan bir olgudur. Evreni yarattığına ya da özel güçleri bulunduğuna inanılan Kutsal Varlık veya onun güçleri, görünmez. Din bütünüyle inanç etrafında teşekkül eden bir gerçekliktir. Dini iletişim konusu, kişi içi iletişim ve kişiler arası iletişim unsurlarının yanına Tanrı ve kişi arası iletişimin de dâhil olduğu özel bir alandır. Din bireyin Tanrı katındaki sorumluluğunu belirlediği gibi, bir arada yaşayan insanların ortak inançlarını, değerlerini, duygularını, karşılıklı ilişkilerini ve sorumluluklarını temellendiren hukuklarını da içerir ve belirler. Bu açıdan dini iletişim hem Tanrı ile inananları ve hem de aynı Tanrıya inanan insanların o din dolayısıyla birbirleriyle kurdukları bağları ve ilişkileri içerir. “Dinî iletişim kısaca ifade etmek gerekirse, din konusunda yapılan, muhtevasını dinî mesajların oluşturduğu iletişimdir”.¹⁰⁷ Her müminin inanan bir kişi olarak inandığı din bağlamında diğerleriyle kurduğu veya topluca gerçekleştirilen iletişim dini iletişimdir.

Her ne kadar herkes aynı kutsal güce inansa da, Tanrı’nın kutsal ilkelerinin derin anlamları ve karmaşık toplumsal ilişkiler bakımından onun yorumlanması uzman bir kişiyi gerektirmektedir. Bu kişi de dindarlar bakımından çoğunlukla kutsal bir kimliğe sahiptir. Semavi dinlerde bu kişi başta peygamberlerdir. Sonra azalan oranda diğerleridir. Onlardan farklı olarak İslam, Peygamberlerin dışındakilere kutsiyeti kabul etmez. Buna karşılık İslam dininde din adamı “âlim” yani bilen, öteki insanlardan daha fazla bilen, din konusunda ayrıntılı eğitim almış, anlamına gelmektedir.

Her ne olursa olsun sonuç itibarıyla bütün dinlerde kutsal veya değil dini önderlik, yaşayan insanlara özgü bir durumdur. Beşerî düzlemde özerk olarak dinî iletişim, bir kaynak (din adamı) yoluyla dini mesajların alıcıya iletilmesidir.

Dinî iletişimde kaynak kadar iletişim ortamı, mesaj ve alıcı (birey) da ciddi önem taşımaktadır. Birey olarak bir dini inancın mümini olanların da dini anlama ve yorumlama konusunda özerklikleri vardır. Genellikle insanlar mevcut dini tutumlarını güçlü bağlarla koruma eğilimi içindedirler. Kendi dini tutumları doğrultusunda çevreyi algılar. Özellikle

¹⁰⁷ Hüseyin CERTEL Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişimin Engelleri-Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yıl: 2008/2, Sayı: 21 sayfa:140)

marjinal dini tutum geliştirmiş olanların dini iletişimde etkilenme oranları daha yüksektir.¹⁰⁸

Dine karşı hiçbir tutumu olmayan insanları, dine karşı herhangi bir tutum içinde olan insanlara göre değiştirmek daha da kolaydır. Bireyler mevcut tutumlarını değiştirmeye yönelik iletişime direnç geliştirirler. Buna karşılık, Kağıtçıbaşı'nın tespitiyle, dini iletişimde oluşan bilişsel çelişki ve tutarsızlıklar şu eğilimleri ortaya çıkarabilir.¹⁰⁹

- Kişi sunulan dini mesaja inanır ve doğru bulduğu için dini tutumunu değiştirebilir.
- Kişinin mevcut dini tutumu ile sunulan dini iletişim arasındaki uyumsuzluk, mantıkla kaldırılırsa kişi olumlu bakabilir.
- Kaynak sevilmeyen bir kişi ise dinleyicilerin benimsemesi zorlaşır.
- Kişi iletişimi kendi dine bakışıyla yorumlayabilir. Bütünlükten vazgeçip kendine uyan yönü çarpıtarak alabilir.
- Birey kendisini rahatsız eden konulardan kurtulmak için mantığa büründürme, akla uydurma, yön değiştirme ve bilinçaltına bastırma gibi savuna mekanizmaları geliştirebilir.

Dini iletişim de genel iletişimde olduğu gibi aynı iletişim öğelerine sahiptir. Ancak doğal olarak dini iletişimde bu unsurların içerikleri farklıdır. Aşağıda iletişim unsurlarının dini iletişim bağlamında içerik kazanmış nitelikleri açıklanacaktır.

2.1.1. Kaynak

Dini iletişimde kaynak din adamlarıdır. Ancak teknik olarak din adamları Tanrı'nın beklentilerini topluma aktarırlar, kendi görüş ya da ilkelerini değil. İşlam dininde din adamları kavramıyla din görevlileri, müftü, vaiz, okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenleri ve ilahiyat uzmanları sayılabilir. Dini iletişimde kaynağın dini tutum oluşturma ve değiştirmede katkısı yüksektir. Dini iletişimde kaynakta bulunması gereken belli baslı özellikler inanılrlık, güvenilirlik, uzmanlık, saygınlık ve sevilme olarak sayılabilir.¹¹⁰

¹⁰⁸ şerif Muzaffer ve Carolyn W. şerif, Sosyal Psikolojiye Giriş İstanbul, Sosyal yayınları 1996 s.560.

¹⁰⁹ Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.166.

¹¹⁰ Kağıtçıbaşı, a.g.e., s.168-173.

Kaynağın İnanılabilirliği; inanılır bir kaynaktan gelen mesaj alıcılar üzerinde daha fazla tutum ve davranış değiştirebilir. İnsanlar, inanılır bir kaynağın söylediklerini daha çok ciddiye alırlar.

Kaynağın Güvenilirliği; din eğitimcisinin bireylerde olumlu bir dini tutum değişikliği oluşturabilmeleri için emin ve güvenilir olmaları lazımdır. Hedef kitlenin kaynağın niyetlerine güvenmesi önemlidir. Kaynak kişisel çıkarlarının olmadığını hissettirmelidir. Aksi halde ikna etme ihtimali azalır.

Kaynağın Uzmanlığı; alanında uzman kişilere daha fazla güvenilir. Konuşmadan önce kaynağın tanıtılması uzmanlık alanının belirtilmesi iletişimi olumlu destekler. Cemaatin eğitim düzeyi din görevlisinin uzmanlık düzeyi beklentisini yükseltmektedir. Bugün din görevlilerinin eğitim düzeyi dini anlamda cemaatin eğitim düzeyinin altına düştüğü durumların varlığı bilinmektedir

Kaynağın Saygınlığı; toplumda saygınlığı yüksek olan kaynağın verdiği mesaj alıcılar tarafından daha çok benimsenir. İletişimin etkinliğinin artması kaynağın saygınlığından geçer.

Kaynağın Sevilmesi; kaynağın cana yakın samimi içten biri olması iletişimde etkiyi artırır. Sevilen bir kaynak, daha çok dinlenmekte, dolayısıyla tutum değişikliğine katkı sunmaktadır. İnsanlar sevdikleri kişilerin kendileri ile benzer görüşlere sahip olmalarını rahatlatıcı bulurken, farklı düşüncelere sahip olmalarını rahatsız edici bulurlar.

2.1.2. Mesaj

Dini iletişimde mesaj, hedef kitleye ulaştırılmak istenen dini bilgi beceri, dini inanç, dini duygu ve dini tutumlardır. Mesaj, Yaratıcı ya da Kutsal'ın nitelikleri, o dinin doktriner özellikleri olabileceği gibi, din mensuplarının birbirleriyle ve çevreleriyle kurmaları gereken ahlaki prensipleri de kapsar. Kaynağın gönderdiği mesajın alıcı tarafından alınıp kabul görmesi için bazı özellikler taşıması gerekir.¹¹¹

Mesajın sembollere dönüştürülmesi; dini iletişimde mesajda dini semboller kullanılır. Bu nedenle dilin mümkün olduğu kadar açık sade ve anlaşılır olması gerekir. Örnek olarak ülkemizde din dilinde Arapça kelimelerin varlığı ve bunların yoğun bir şekilde kullanılması iletişim engellerini oluşturmaktadır.

¹¹¹ Kamuran Çilenti Eğitim Teknolojisi ve Öğretim, Ankara, Gül Yayıncılık, 1981, s. .s 33-39.

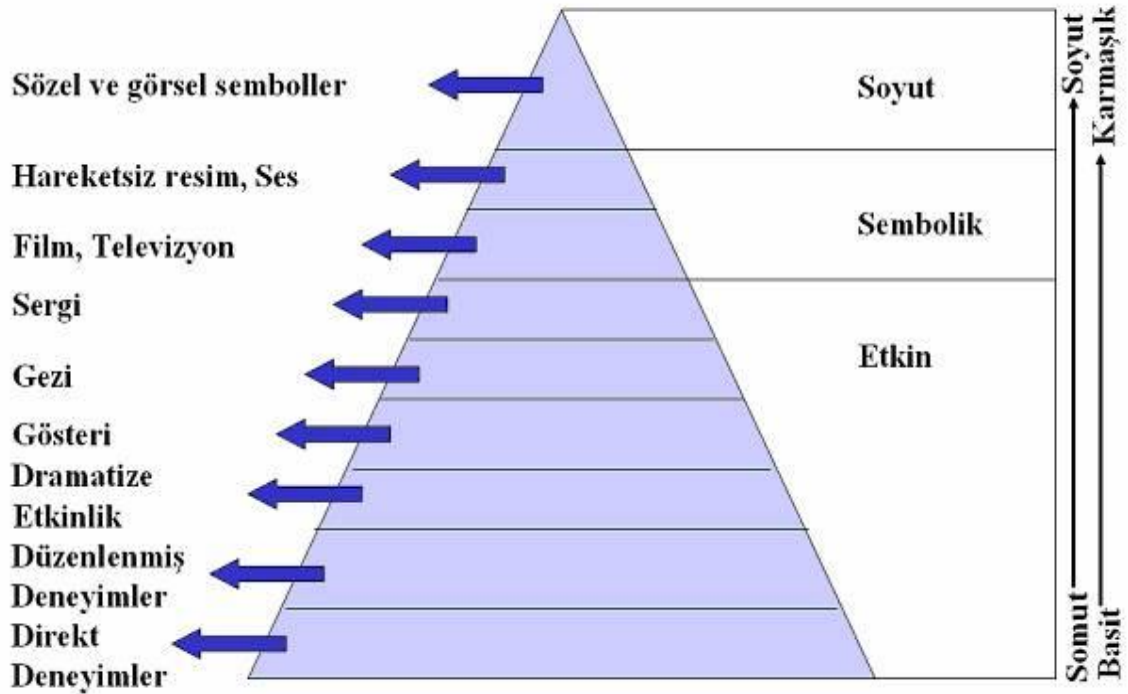
Mesaja aktif katılım; iletişimde mesaja aktif katılım pasif katılımdan daha çok tutum ve davranış değişikliği oluşturur. Zaten din müminlerinden mesajı bilmesinden çok aktif katılımlarını, hayata geçirmelerini talep eder.

Mesajın iyi organize edilmesi; mesaj o anki konseptte alıcının ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik olmalıdır. İhtiyaç halindeki birey ihtiyacına yönelik mesajı daha iyi alır. Bayram hutbesinde küslüklerin giderilmesine yönelik mesaj diğer zamanlara göre daha yerinde olur.

Mesajla ilgili örnek çokluğu; yaşantıların çokluğu bireyin mesaja sıcak bakmasını sağlar. Dini anlamda pratik ve yaşanmışlık oranı yüksek bireylerin dine bakış açılarındaki olumluluk düzeyi yüksektir.

2.1.3. Kanal

Mesajın alıcıya iletilmesini sağlayan araç ve yöntemlerden oluşmaktadır. İletişimde kullanılan araç ve yöntemlerin hayatın her alanında olduğu gibi dini iletişim de de etkisi bilinmektedir. Edgar Dale tarafından geliştirilen “Yaşantı Konisi” adıyla anılan model kanalın önemini ortaya koymaktadır.¹¹²

Şekil 5. Yaşantı konisi

¹¹² Çilenti a.g.e., s. 56.

Yaşantı konisi öğrenme ile ilgili şu ilkeleri ortaya koyar. Öğrenme sürecine ne kadar çok duyu organımız eşlik ederse öğrenmenin kalıcılığı o kadar artar. En iyi öğrendiğimiz yöntem yaparak yaşayarak öğrendiklerimizdir. Gözler öğrenmede büyük paya sahiptir. Öğrenmede soyuttan somuta basitten karmaşığa gitmek faydalıdır.¹¹³

2.1.4. Alıcı

Dini tutumun benimsenmesi ve değişmesi en nihayetinde alıcının kararıyla ilgilidir. Bu kararda kaynağın, mesajın, kanalın etkisi olduğu gibi alıcının da bazı özellikleri etkili olur.¹¹⁴

Alıcının kendine güveni; benliği oluşmuş ve bilgisine güvenen kişilerin kendi görüşlerini kıymetli bulacaklarından değişime direneceklerdir. Kendine güveni az olanların ise değişimleri daha mümkündür. Buna karşılık tersi de mümkün olabilir. Benliği güçlü kişiler, mantıklı bilgiler karşısında kuru bir inat içine girmeyip değişime açık olabilirlerken diğerleri kendi görüşlerinde sabitlenebilirler.

Alıcının saygınlığı; saygınlığı düşük olan kişiler iletişimde daha çok etkilenirler. Araştırmalar şunu ortaya koymuştur, basit mesajlar benlik saygısı düşük olan bireyleri daha çok etkilerken karmaşık fakat iyi savunulan mesajlar benlik saygısı yüksek kişileri daha çok etkilemektedir.¹¹⁵

Alıcının sosyo-kültürel düzeyi; sosyo-kültürel düzeyi yüksek kişiler iletişim anındaki çelişkileri daha iyi yakalarlar. Dolayısıyla tutum ve davranış değişikliğine uğramaları için tatmin olmaları gerekir.

Alıcının cinsiyeti; kadınların iletişimde daha çok etkilenip tutum ve davranış değişikliğine müsait olduklarını araştırmalar ortaya koymuştur. Yetişkin kadınlarda bu yargı daha güçlenmektedir. Etkilenme olayı toplumdan topluma değişiklik gösterebilmektedir.¹¹⁶

2.1.5. Geribildirim

Dini iletişimde mesajın alıcıda bıraktığı etki ancak geribildirimlerle yorumlanır. Alıcının geribildirim de bulunmaması iletişimi engeller.¹¹⁷ Geribildirim ile iletişim süreci

¹¹³ Çilenti, a.g.e., s.57.

¹¹⁴ Kağıtçıbaşı, a.g.e., s. 186-190.

¹¹⁵ Baysal, a.g.e., s.197.

¹¹⁶ Alpaslan Uysal ve Zeynep Aslan Davranış Bilimleri (sosyal Psikoloji), İzmir, Barış Yayınları s. 181.

¹¹⁷ Baltaş ve Baltaş a.g.e., s.32.

tamamlanır. Hemen her konuda olduğu gibi dini iletişimde de en önemli geribildirim, davranış değişikliğidir. Alınan dini bilgilerin pratize edilmesi ve kişinin hayatında ahlaki bir olgunlaşma olarak yerini bulmasıdır.

2.1.6. İletişim Ortam ve Araçları

İletişimin gerçekleştiği ortam psikolojik ve fiziksel özellikleri ve kullanılan araçlar mesajın alıcıda bıraktığı etkiyi belirler.¹¹⁸ Dini eğitimler genelde sınıflarda dini mekânlarda ve evlerde yapıldığı için iletişim için uygun olduğu düşünülebilir. Bu mekânlarda genellikle yüz yüze iletişim söz konusudur. Dini mesajların kitle iletişim araçlarıyla çok kişiye ulaşması da mümkündür.

2.2. Semavi Dinler ve İletişim

Farklı inançlar bugün bir arada yaşayabilmektedir. Artık coğrafyaların toplumu ayırma gücü azalmış durumdadır. Kişilerin birbirlerini kabullenmeleri zorunlu hale gelmiştir. Bunu başaramama duygusal zekâ bakımından büyük bir eksiklik olduğu gibi, iletişimsel anlamda da bir kaosun sinyali olabilmektedir.¹¹⁹

Din, toplum hayatında ciddi bir alanı kaplamaktadır. Birey sosyalleşirken kültürün birçok özelliğini öğrendiği gibi, dini inançları ve bunun içinde yer alan davranış ve tutumları da öğrenir.

Semavi dinleri iletişim anlamında incelediğimizde, ortak nokta olarak; doğru söz, haberin tarafsızlığı ve yalandan uzak durmaktan bahsedebiliriz. Bu bölümde Yahudilik ve Hristiyanlığın iletişimsel bakışına kısaca değindikten sonra, İslam'ın ve İslam peygamberi Hz. Muhammed'in iletişimsel özelliği, bulundukları dönemin sosyal yapısı kapsamında ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Hz. Musa (a.s)'ya vahiy yoluyla tebliğ edilen dine Yahudilik ya da Musevilik denir. Bu dinin kitabı Tevrat'tır. Tevrat Hz. Musa'ya bütün olarak indirilmiştir. Tevrat'ın günümüzde İbranice, Yunanca ve Samirice nüshaları vardır.

Yahudilik günümüzde oldukça dağınık coğrafyalara yayılmıştır. Yahudilerin toplam nüfusunun 17 milyon olduğu, bunun 4 milyonunun İsrail Devleti'nde 13 milyonunun ise dünyanın değişik yerlerinde yaşadığı tahmin edilmektedir. En kalabalık

¹¹⁸ Cüceloğlu a.g.e., s.50.

¹¹⁹ Daniel Goleman, Duygusal Zekâ, (Çev. Banu S. Yüksel) Mert Yayınları, İstanbul, 1996 s.126.

oldukları yer Amerika Birleşik Devletleri'dir. Yaklaşık 8 milyon civarında olduğu bilinmektedir. Dünya Yahudi Cemaatleri arasında dinî iletişimi sağlayan İsrail Hahambaşılığıdır.¹²⁰

Seçilmişlik inancı Yahudiliği diğer dinlerden ayırır. Yazılı ve sözlü iletişimlerinde seçilmişlik merkez konuma alınmıştır. Bunun yanında Yahudilikte tek tanrılık ve vahye bakış açısı diğer semavi dinlerle benzeşmektedir.

Yahudilikte iletişim ahlâkına dikkat çekilmiştir. Bununla ilgili şu ayet önemlidir. “Yapmanız gerekenler şunlardır: Birbirinize gerçeği söyleyin, Mahkemelerde esenliği sağlayıcı gerçek adaletle yargılayın”¹²¹ Doğruluk böylesine öncelenirken yalancılık ve yalan haber şiddetle kınanmıştır. Levililer’de “Birbirinize yalan söylemeyeceksiniz”¹²² ifadeleri bu anlamda önemlidir. Yine bir ayette “yalan haber taşımayacaksınız. Haksız yere tanıklık ederek, kötü kişiye yan çıkmayacaksınız” denilmektedir. Ayrıca kötülük yapan kalabalığın peşinden gitmeyeceksiniz. Bir davada çoğunluktan yana konuşarak adaleti saptırmayacaksınız¹²³ tespiti vardır. Anlaşılabacağı üzere yalancılık, yalancı şahitlik, kınanmıştır. Burada haberin tarafsızlığı ve objektif olma ön plana çıkarılan unsurlardandır.

Yahudilerin yakın çevreleri ile olan iletişimlerindeki olumsuzluk, dini şartlanmalarının etkisiyle, onların kapalı bir hale gelmesine ve yalnızlığa itilmesine sebep olmuştur.¹²⁴ Din-milliyet özdeşliği onların bir yandan öteki topluluklar arasında izolasyonlarına, öte taraftan da yeryüzünde dağınık olarak yaşamalarına rağmen varlıklarını korumalarına ve sürdürmelerine kaynaklık etmiştir. Hz. Peygamber Yahudilerle uyum içinde yaşamaya gayret etmiştir. Müslümanların onların kestiklerinde yemelerine ve iffetli kadınları ile evlenmelerine izin vermiştir. Mescitlere müşriklerin girmelerini yasakladığı halde, Ehl-i Kitap olarak Yahudilerin girmesine müsaade etmiştir. Fakat bütün bunlara rağmen Yahudilerce eleştirilmiş kimi zaman alay edilmeye çalışılmıştır.¹²⁵

Günümüzde yaşayan semavi dinlerden biri de Hıristiyanlıktır. Peygamberi Hz. İsa (a.s), kitabı da İncil'dir. Bugün mevcut olan İncil metinleri Matta, Markos, Luka ve

¹²⁰ Ömer Rıza Doğrul, Yeryüzündeki Dinler tarihi, İstanbul, 1963, s.167-183.

¹²¹ Turgay Üçal, Derek Malcolm, Ahlak Kutsal Kitaba Göre Etik, Babylon yayınları, 2003.

¹²² Levililer 19:11.

¹²³ Mısırdan Çıkış, 23:1-3.

¹²⁴ Paul Johnson, Yahudi Tarihi, (Çev. Filiz Orman) Pozitif Yayınları, İstanbul, tarihsiz, s.100.

¹²⁵ İbn-i Hişam, I. 527.

Yuhanna'dır. Kaynaklara göre İncil metinleri (Milâdi 41-100 yıllarında) havariler tarafından oluşturulmuştur. Havariler Hz. İsa'ya ilk inanan 12 kişidir.¹²⁶ Hristiyanlar kitaplarına Yeni Ahit adını vermişlerdir. Aynı zamanda Yahudilerin kitabını da Eski Ahit olarak kabul ederler. Hristiyanlara göre Eski Ahit'in en önemli mesajı, İsa Mesih'in geleceğini bildirmesidir. Hristiyanlıkta bütün bakış açıları Hz. İsa ile şekillendirilip Tanrı ile ilişkilendirilir.¹²⁷ Yahudi itikadında "seçilmiş ırk" bakışı altında öteki insanlardan uzak bir Tanrı anlayışı varken, Hristiyanlık inancında ise "Baba, Oğul, Kutsal Ruh" üçlemesine dayalı inanç çerçevesinde "Kadir-i mutlak" Tanrı anlayışını parçalayan ve zayıflatan bir inanma biçimi karşımıza çıkmaktadır.

Hristiyanlar Tanrıya Yahudiler gibi bakmaz, Tanrıyı herkesin Rabbi ve bu dünyanın İlahı kabul eder.¹²⁸ Hristiyanlıkta "iletişim" belli bir amaç için olmalıdır. "Yararlılık" söz konusudur. İncil'de "ağzınızdan hiç kötü söz çıkmasın, işitenler yararlansın diye, ihtiyaca göre başkasının gelişmesine yarayacak olanı söyleyin"¹²⁹ denir. Ayrıca "size şunu söyleyeyim, insanlar söyleyecekleri her boş söz için yargı gününde hesap verecekler. Kendi sözlerinizle aklanacak, yine kendi sözlerinizle suçlu çıkarılacaksınız."¹³⁰ Ayetlerinde de anlaşılabacağı gibi iletişimde yararlılık öncelenmiştir. Hristiyanlıkta "dile" atıfta bulunulmuş dönem dönem dil büyük bir geminin dümenine, bazen de dil büyük bir ormanı yakacak kıvılcıma benzetilmiştir. Dil bedenın küçük bir organı olmasına karşın, bütün bedeni yönlendirir vurgusu ön plandadır.¹³¹ İletişim açısından bakacak olursak Hristiyanlıkta bütün insanlar tanrıdan geldiği için eşit kabul edilir. İnsanlara yapılan her türlü haksızlık ve işkence Tanrıya saygısızlık addedilir.¹³² Hristiyanlıkta doğru söze atıfta bulunulmuştur. Kişinin sözünün ve özünün bir olması önemle vurgulanmıştır.

Semavî dinlerin sonuncusu İslam'dır. Kitabı Kur'an-ı Kerim'dir. Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'e Cebrail aracılığıyla gönderilmiş Allah Kelamıdır. Hz. Peygamber (s.a.v), sadece Kur'an'ı yazdırmamış kendisi ezberlemiş ve ezberletmiştir. Yeryüzündeki Kur'an nüshaları arasında hiçbir farklılık bulunmamaktadır. Değiştirilip, dönüştürülmemiş; kitabı korunmuş tek dindir.

¹²⁶ İslam Ansiklopedisi, M.E.B., CV, 1 s.375.

¹²⁷ Mehmet Aydın, Hristiyanlıkta Din ve Dini Anlayış, Ankara, 2000.

¹²⁸ Romalılara, 3/29.

¹²⁹ Efesiler 4:29.

¹³⁰ Matta 12:36-37.

¹³¹ Yakubun Mektupları 3:4-12.

¹³² Üçal ve Malcon a.g.e., s.48-58.

Kur'an bir peygamber olarak Hz. Muhammed'e gönderilmiştir ve o da bir yaşam süreci içinde insanlara bildirmiştir. Peygamber sadece onu bildirmemiş Kur'an'ın içeriğine uygun olarak yaşamış ve insanlara bu yaşayışı üzerinden bir toplumun ferdi olarak da en iyi bir biçimde örneklik oluşturmuştur. İslam dininde sıkça kullanılan kavramlardan biri olan Tebliğ, İslam'ın mesajlarının (iletilerinin) insanlara aktarımıdır. Bu şekliyle Tebliğ bir nevi iletişimdir. Bunu (Çağrı, okumak, müjdelemek, öğüt vermek, beden dilini kullanmak, uyarmak) takip etmektedir. Kabul edilmelidir ki bu kavramların karşılık bulması yaşayan bir insanın iletişim halinde olmasıyla mümkündür.

İslam kelime anlamı olarak “barış” anlamına gelir.¹³³ Barış, yani “Bir” olan yaratıcı, insanlar ve tüm yaratılanlar arasında mükemmel bir uyum. Bunlar arasında sürekli canlı bir bağlantı olduğundan bu uyumla yani “barış” kavramıyla vurgulanan “mükemmel bir iletişim” anlamına da gelir. Tek yaratıcının yarattığı kozmos... ve onun bilinçli yaratıkları olan, iyi de kötü de davranabilen insanlar için; onların “iyi” olmaları için gönderdiği bir din olarak İslam...

İslam inancına göre Allah insanları kendisini bilsinler, kendisine ibadet etsinler yani bir bağ (iletişim) içinde bulunsunlar diye yaratmıştır¹³⁴. Bunun için de peygamberler göndermiştir.¹³⁵ İslam inancına göre Allah insanlardan kendisiyle iman ve eylem bağı kurmasını beklerken, toplumsal (ilişkisel) bütünün de mümkün olması için onu farklılıklar halinde yaratmıştır. Bir ayette, “Ey iman edenler! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Hem sizi tanışasınız diye milletlere kabilelere ayırdık. Haberinizi olsun ki Allah yanında en üstün olanınız, ondan en çok korkanınız (yani ona karşı duyarlı olanınız) dır. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.¹³⁶ Beşerî farklılıklar bir üstünlük/ayrıcalık, dolayısıyla kopma/çatışma sebebi sayılmamış, üstünlük bu farklılıkları da birleştirecek, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya, onunla kurulan bağa dayandırılmıştır. Bu ayette Allah yeryüzündeki iletişim düzenine vurguda bulunmuştur. İletişim hayatın vazgeçilmez bir boyutudur. İnsanlar doğumdan ölüme bu iletişim ağının içinde olurlar. İslam'ın gayelerinden biri yeryüzünü bozgunculuktan uzak bir barış alanına çevirmektir. Buda samimi ve sağlıklı bir iletişimle mümkündür. Bu nedenle

¹³³ Bakara 208.

¹³⁴ Zariyat 51-56.

¹³⁵ Nahl 36.

¹³⁶ Hucurat 49/13.

Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. peygamber efendimizin hayatında “doğru” iletişime sürekli atıfta bulunulmuştur.

2.3. İslam ve İletişim

2.3.1. İslam Öncesi Cahiliye Dönemi Araplar Ve İletişim Araçları

Hız. Peygambere peygamberlik verilmeden önceki dönem “Cahiliye Dönemi” olarak anılmaktadır. Bu döneme cahiliye dönemi denilmesinin nedeni yaşanan büyük ahlaki çöküş ve bazı sakat sayılacak uygulamaların toplumda yaygın olmasıdır. Bu dönemin temel özellikleri intikam alma duygusu ve işlenen cinayetler, asil bir grup haricinde diğer insanların bütün haklardan yoksun sayılması, kadınların itibarsız bir statüye itilmesi, yaygın gasp, içki, fuhuş, kumar gibi kötü şeylerdir. Bunun yanı sıra bilgisizlik, şirk, putperestlik ön plandadır. İslam bütün bunları yasaklamıştır.¹³⁷ Cahiliye Devri ahlaksızlığın doruk yaptığı, fesadın her yeri kapladığı bir dönemdir. Ciddi bir inanç yozlaşması vardır. Yeryüzü cehalet adına bir bozulma içindedir.¹³⁸ İslam hem bu kötü uygulamaları ortadan kaldırmak, dahası tüm bu kötülüklerin kaynağı olan çok tanrıcı şirk inancını ortadan kaldırmak, alternatif olarak, tek olan Allah inancı temelinde ahlak ve adalet ölçülerinde yaşayan bir toplum inşa etmek üzere gelmiştir.

Arap yarımadası eskiden beri ticaret yollarına ev sahipliği yapmıştır. Arap yarımadasında ticaret, önce Yemenlilerin elindeyken daha sonra Hicaz bölgesine doğru kaymıştır. Mekke’de ticarete en başarılı kabile Kureyş Kabilesi aynı zamanda en fazla söz sahibi olan kabiledir. Arapların ticari hayatları, komşu ülkelerden etkilenmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde İran ve Bizans uygarlıklarının edebi akımlarını aldıkları, Fars, Rum, Mısır sözcüklerinin Arap gramerine girdiği biliniyor.¹³⁹

Arap yarımadasının doğusunda bulunan Farslar ile batısında bulunan Roma medeniyeti Arapları himaye etmeye çalışmışlarsa da coğrafi şartlardan ve doğal engellerden dolayı bunu başaramamışlardır. Bu engellerden dolayı Arap ve Arap olmayanlar arasında etkin bir iletişim bağı oluşmamıştır.¹⁴⁰ Orada nispeten izole bir toplum ve kültür ortaya çıkmıştır.

¹³⁷ Neşet Çağatay, İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara, 1982, s.100.

¹³⁸ Zekâi Konrapa, Peygamberimiz, Tarihsiz, s.46.

¹³⁹ Ahmed Emîn, Fecrül-İslâm, (Çev. Ahmet Serdaroğlu), Ankev, 1976, s.44-45.

¹⁴⁰ Emin, a.g.e., s. 46.

Yahudilik Arabistan'da İslam öncesi yayılmıştır. Yahudiler genelde Yesrip bölgesine yerleşmiş demircilik, kuyumculuk ve silah üretimi yapmışlardır. Yerleşik kabilelerle başlangıçta iyi geçinseler de sonradan sorun yaşamışlardır.¹⁴¹ Arap Yarımadası'nda da Hristiyanlığın en yaygın olduğu alan Necran bölgesidir. Hz. Ömer zamanına kadar Hristiyanlık eğitimi yayılmıştır.¹⁴²

Hz. Peygamber'in doğumundan önceki coğrafyanın sosyal, kültürel ve dini durumuna kısaca değindik. Burada ki gayemiz; kemikleşmiş örf adetlerin, yerleşmiş dini yaşantıların olduğu bir sahada, Hz. Peygamber hangi iletişim yöntemleriyle bu yüce dinin temellerini attığını ve evrensel bir ahlâk anlayışını oluşturduğunu anlatmaya çalışmaktır.

Konunun iletişimsel boyutunun net anlaşılabilmesi için şimdi de cahiliye dönemi iletişim araçlarına değineceğiz. Burada da göreceğiz ki cahiliye dönemi Arap toplumunda sözlü yazılı ve görsel iletişim kullanılmıştır. Bu dönem Arap toplumunda okuma yazma bilenlerin sayısı az olduğu için yazılı iletişim sözlü iletişime kıyasla daha kısıtlı kullanılmıştır.

2.3.1.1.Şiir

Cahiliye devrinin en önemli iletişim araçlarından biri şiirdir. Arap kabileleri propagandayı çok önemser, bu anlamda seçtikleri şiirleri Kâbe'nin duvarına ya da Kabile reislerinin yaşam alanlarına asarlardı. Özellikle Hac mevsimlerinde veya özel günlerde duvarlara asılan bu şiir ve kasidelere halk çok rağbet ederdi. Şair ve şiir onlar için vazgeçilmezdi. Çünkü şiir ile atalarının geçmişini yaşantılarını ve inançlarını anlatırlardı.

Şairlerin hicivleri toplumda büyük korku refleksleri oluşturmuştu. Bir mısra ile kabileler bir çatışmaya sürüklenebilirlerdi, yine bir mısra ile kan davaları bitebilirdi.¹⁴³ Arapların hayatında merkez noktaya konumlandırılmış şiirin dini bir boyut kazandığı da söylenmektedir.¹⁴⁴ Bu sebeple kadın erkek demeden genç yaşlı demeden şiir öğrenme ve öğretme gayreti içine girmişlerdir. İletişimlerinin büyük bir kısmında şiiri kullanmışlardır. Şiir bilmeyen kişiler ve şiirle ilgilenmeyen kabileler itibarsızlaştırılıp alay konusu olmuşlardır. Şiirde ise en çok rağbet gören kaside tarzı olmuştur. Kaside belli

¹⁴¹ Emin, a.g.e., s.55.

¹⁴² Emin, a.g.e., s.59-60.

¹⁴³ Abdullatif Hamza, el-İ'lâm Fî Sadril-islam, Kahire, 1078, 2. Basım., S.23.

¹⁴⁴ W. Montgomery Watt, Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı, (Çev. Erdem Türközü), İletişim yayınları, İstanbul 2015, s.84.

konuların işlendiği uzun şiirlere verilen addır. Araplar İslam sonrası dönemde, şiirdeki bu yoğun sürece, hiçbir zaman ulaşamamışlardır.

2.3.1.2. Hatipler

Cahiliye devrinde o dönemi ilgilendiren siyasi ve sosyal içerikli konuşmalar ve dini konular çok önemliydi. Kanaat önderlerinin yaptıkları konuşmalar, alıcılar tarafından ivedilikle diğer topluluklara iletilirdi.¹⁴⁵ Bu dönemde savaş ve barış gibi konular hitabetle dillendirilirdi. Çünkü bu dönemin insanının çoğunluğu okuma yazma bilmezdi.¹⁴⁶ Her kabilenin bir hatibi vardı. Hatip heyetin başında durur, övünme yarışlarında sözcülük yapardı. Kabile reisi aynı zamanda hatip ise bu büyük bir övünç kaynağıydı.¹⁴⁷ Cahiliye dönemi hatiplerine mal edilen politik, kültürel, sosyal pek çok hutbe vardır. Hatipler büyük kıymet görmüştür. Hedef kitle cesur, güzel giyinen, delilleri ile konuşan, seçkin cümleler kuran hatipleri takdir etmiştir.¹⁴⁸

2.3.1.3. Münâdîler

Yüksek sesle duyuru yapanlara denir. Kaynağın düşüncesi münadiler tarafından yüksek sesle çevreye duyurulurdu. Toplumu ilgilendiren ciddi konular gür sesli bu kişiler tarafından kalabalık yerlerde seslendirilirdi.¹⁴⁹ Münadiler Veda Hutbesinde de Hz. Peygamber'in mesajlarını tekrarlamak suretiyle insanlara duyurmuştur.

Yakın tarihimize kadar münadiler varlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlı dönemi padişahın buyruklarını, halkın kalabalık olduğu yerlerde yüksek sesle duyuran bu tür kişilerin varlığı bilinmektedir.

2.3.1.4. Panayırlar

Panayırlar cahiliye devri Arapları için vazgeçilmezdi. Buralarda kişiler arası ve gruplar arası iletişim kurulurdu. Ticaretin damga vurduğu bu panayırlarda edebi, felsefi faaliyetler yapılır şiirler okunurdu. Cahiliye devrinin en önemli panayırları arasında Dümed-ül Cendel, Hicr, Ukaz, Mecenne'yi saymak mümkündür.¹⁵⁰ Buralara

¹⁴⁵ Hamza, a.g.e., s.27.

¹⁴⁶ Mahmut Dünder, Erken Dönem İslam Eğitimi sayı 32, Cilt 7, s.290.

¹⁴⁷ Ahmet Suphi Fırat, Arap Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 1996 s. 96.

¹⁴⁸ Ahmet Lütfi Kazancı, Peygamberimizin Hitabeti, Ensar Yayınları, İstanbul, 2010 s.49.

¹⁴⁹ Hamza, a.g.e., s.27.

¹⁵⁰ Hamza a.g.e., s.29-34.

Hıristiyanlar, Yahudiler, Hanifler, Müşrikler olmak üzere birçok inançtaki insanlar gelir, kendi inançlarını yaymaya gayret ederlerdi. Bedevilerin de bu panayırlara geldikleri ve yerleşik hayat süren bu toplulukların inançlarını öğrendikleri söylenir.¹⁵¹

Kurulan panayırlarda alışveriş yapılır, ayrıca oyunlar oynanır, develer yarıştırlırdı. Bu panayırlar Hz. Peygamber'in doğum yılı olan miladi 571'den on beş yıl sonrasına kadar düzenlenmeye başlamış, yoğunluğu azalsa da İslami döneme kadar devam etmiştir.¹⁵²

2.3.1.5.Nedve

İdari, siyasi ve kültürel nitelikli toplantılardır. Bu toplantılarda etkili iletişimler yaşanır. Genelde Mekke'de Kâbe'nin yakınlarındaki "Dârûn-nedve" de yapılan bu toplantılarda, kabile liderleri önemli konuları konuşurlardı. Savaş ve barış kararlarının alındığı, kan davalarının görüşüldüğü bu toplantılar ihtiyaç duyuldukça yapılırdı.

Dârûn-nedve siyasi faaliyetlerin ve eğitim faaliyetlerinin yoğunlukla yapıldığı mekânlardır. Yabancılar ve Mekkeliler burada toplanır, gidip gördükleri yerleri anlatır, haberler getirirlerdi. Bunu genellikle biri ayağa kalkarak hararetle bir şekilde anlatırdı. Bu nedenle bu yapıyı bu günkü tiyatrolara benzetenler de olmuştur. Ayrıca dini konularda enine boyuna değerlendirildiği bir mekândır.¹⁵³ Emevi ve Abbasi halifeleri Kâbe'ye geldiklerinde Dârûn-nedve'de konaklardı. Sonraki zamanlarda Mescid-i Haram'a dâhil edilmiş ve işlevselliği azaltılmıştır.¹⁵⁴

2.3.1.6. Ateş

İnsanoğlu eski çağlardan beri ateşi bir iletişim ve haberleşme kaynağı olarak görmüştür. Cahiliye devrinde de bu uygulama yaygındır. Basit iletişimlerde kullanılabildiği gibi özellikle yüksek dağlarda ve stratejik noktalarda yakılan ateş ve oluşturduğu dumanı ile askeri ve istihbarat mesajları verilmiştir.¹⁵⁵ Ateşin ve dumanın yükselmesi düşmanın strateji değiştirdiğinin göstergesiydi. Ateşi bir istihbarat ve iletişim

¹⁵¹ K. Philips Hitti, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi 1-4, (Çev. Salih Tuğ), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980, s.153.

¹⁵² Ahmet Turan Yüksel, İslam'ın ilk Döneminde Ticari Hayat, Beyan yayınları, İstanbul, 1999, s. 14.

¹⁵³ Şemseddin Günaltay, İslam Öncesi Araplar ve Dinleri, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016. S.84.

¹⁵⁴ Eb'ul-Velid Muhammed Erzaki, Kâbe ve Mekke Tarihi, (Çev. Y. Vehbi Yavuz), Çağrı Yayınları İstanbul, 1980, s.429-434.

¹⁵⁵ Hamza a.g.e., s.35.

aracı olarak kullanılması çok eskilere dayanmaktadır. Tarih boyunca insanoğlu ateşle birçok mesaj vermiştir.

2.3.2. İslam Açısından İnsan-Allah İletişimi

İnsanın yaratıcı düşüncesi ve yaratıcı ile kurduğu bağ dini alanın içine girer. Din psikolojisi Allah'ı şöyle tanımlar “Allah insanın kâinata ve kendi üzerine hâkimiyetini kabul ettiği ve içsel bağlarla kendisini bağlı hissettiği kudretin adıdır.”¹⁵⁶

Kişi ile yaratıcı arasında bir içsel bağın gerçekleşmesi bir şekliyle iletişimi ilgilendirir. İzutsu, kişi ile yaratıcı arasında çeşitli iletişim yöntemlerinden bahseder.¹⁵⁷ Ontolojik ilişki, Allah ile insan arasında yaratan-yaratılan ilişkisine dayanır. Haberleşme ilişkisi, İnsan ile Allah arasında kurulan iletişimidir. İnsan ile Allah Arasında İletişim dikey yönlü bir iletişimidir. Allahtan insana iletişim vahiyle, insandan Allah'a iletişim dua ve ibadettir.

Yaratıcıdan insana doğru olan iletişim vahiyler ve kutsal metinlerle olur. Allah vahiyler aracılığıyla peygamberleriyle iletişim kurar. Bu iletişim tek yönlü bir iletişimidir. Peygamberlerin yaratıcıdan aldıkları mesajları insanlara iletmesi ise yatay yönlü iletişim kapsamına girer. Ayrıca Allah ile iletişimi sadece sözle düşünmek doğru olmaz, Kur'an her nesnenin objenin ve yaratılan her şeyin birer ayet olduğunu ve bu her bir ayetin insanın düşünüp Allah'la iletişime girmesi için bir mesaj olduğunu belirtir. “Yine o yedi kat göğü birbiriyle tam bir uyum içinde yarattı. Rahmanın yaratmasında bir boşluk bir düzensizlik göremezsin. Çevir gözünü bir bak, bir kusur bir çatlaklık görür müsün? Sonra tekrar tekrar çevir de bak gözün sana hakir kalarak geri dönecektir.”¹⁵⁸ Burada birey, Tümevarım metoduyla yaratılardan yaratıcıya varmanın şifrelerini, mesajlarını incelemeye çağırılmaktadır. Böylelikle her yaratılanı Allah'ın birer mesajı gören insan yaratıcısıyla çok yönlü bir iletişim geliştirecektir.

Kur'an Allah'ın insanlarla kurduğu iletişim yöntemlerini şöyle dillendirir “Allah bir insan ile sadece vahyetmek, yahut perde arkasında, yahut elçi gönderip ona dilediğini vahyetmek suretiyle konuşur”¹⁵⁹ Bu peygamberlerle kurulan iletişim biçimidir. Ayrıca “Rabbini içinde yalvararak ve O'ndan korkarak yüksek olmayan bir sesle sabah ve akşam

¹⁵⁶ Mustafa Kök, Nurettin Topçu'da Din Felsefesi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1995, s.9.

¹⁵⁷ Tashihiko İzutsu, İbn Arabî'nin Fusûsus'undaki Anahtar Kavramlar, (Çev. Ahmet Yüksel Özemre), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s. 95.

¹⁵⁸ Mülk 67/3-4.

¹⁵⁹ Şura 47/53.

an”¹⁶⁰ diyerek kulun Allah ile iletişime geçmesinin yolunu göstermiştir. Kur’an bir ayette çift yönlü iletişime de atıfta bulunmuş buna yönelik şöyle buyurmuştur: “Öyleyse siz beni anın ki, bende sizi anayım”¹⁶¹

2.3.3. İslam’da Kişi İçi İletişim

Bu iletişim türü; kişi içi iletişim, öz iletişim içsel iletişim olarak da adlandırılır. Simgelerin birey tarafında dışa vurulmadan kendi içinde yorumlanması kişi içi iletişim olarak düşünülebilir. Kişi kendine sorular sorup cevap üreterek bu iletişimi gerçekleştirir.¹⁶² İletişimin bu şekli günümüzde yeterince önemsenmemiş göz ardı edilmiştir. Bütün dünyayı anlama gayretinde olan birey kendinden habersizdir. İslam Felsefesinin cevap aradığı soruların başında ben kimim? Nereden geldim? Nereye gidiyorum? Soruları gelir. Kutsi bir Hadiste “Kendini tanıyan, bilen Rabbini bilir”¹⁶³ denilmektedir. Yunus Emre “bir ben vardır bende, benden içeri” derken öncelikle içimizdeki ben ile iletişim kurulması gerektiğini vurgulamıştır. İslâm dininde de kişinin Allah ile iletişimini kesip başka varlıklarla iletişim kurmasını sıkıntılı bulur. Bir yönüyle iman yaratıcıyla her an iletişim halidir.

Müslüman bir işe başlarken Allah’ın adıyla başlar. Allah’ın Rahman ve Rahim olan isimlerini zikreder. Bu isimlerin açılımı bütün insanlığı kucaklayan, güven veren, dostluk, merhamet acıma manası taşıyarak ilk eylemini ahlaka ve sevgiye dayalı olarak yapar. İslam da kişinin varlığı Allah’a aittir. Bu nedenlerdir ki kişiler Allah’a şükür içinde olmalıdırlar.¹⁶⁴

Hz. Peygamber Kur’an okumanın Allah ile konuşma (iletişim) olduğunu vurgular. Nitekim Yüce kitapta “Allah’ı unutan ve bu yüzden Allah’ın kendilerine, kendilerini unuttuğu kimseler gibi olmayın...”¹⁶⁵ denilir. “Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerine düşünürler. Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın seni eksiklerden uzak tutarız...”¹⁶⁶ ayetinde insanların Allah ile iletişimleri dolayısıyla kendi benliklerini olgunlaştıracaklarına vurgu yapılır. Böylelikle bireyin kendi iç iletişimine atıfta bulunulmuştur.

¹⁶⁰ Araf 7/205.

¹⁶¹ Bakara 2/152.

¹⁶² Dökmen a.g.e., s.21.

¹⁶³ İzutsu, 2008 s.112.

¹⁶⁴ İzutsu, a.g.e., s.30.

¹⁶⁵ Haşr 59/19.

¹⁶⁶ Ali imran 3/191.

2.3.4. İslam’da Kişilerarası İletişim

Bütün dinler gibi İslam da kendisine özgü doktriner özellikleri yanında bu özellikleriyle paralel olarak, mensupları arasındaki ilişkileri ahlaki bir düzlemde gerçekleştirmeyi hedefler. Dini iletişimdeki Yaratıcı-insan soyut ilişkisi yanında, insan-insan somut ilişkisi o dinin ahlaki prensipleri biçiminde pratik sosyal hayatta kendisini açığa vurur.

Kişilerarası iletişimin Kur’an ve hadislerde ahlaki boyutu ve ölçüleri çizilmiştir. “Sen kullarıma söyle (herkesle) en güzel biçimde konuşsunlar. Çünkü şeytan insanların aralarını açmak için her zaman fırsat kollamaktadır.”¹⁶⁷. Başka bir ayette “Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile”¹⁶⁸ buyurulmuştur. Bu ayet sadece Hz. Peygamber’e değil bizlere de kuracağımız iletişimde bir metodoloji belirlemektedir. Ayrıca bir hadiste “güzel söz sadakadır”¹⁶⁹ denilmektedir.

Kur’an ve hadisler kişilerle kuracağımız iletişimlerde doğru sözlü olmayı, sabırlı davranmayı güzel konuşmayı empati yapabilmeyi, samimi davranmayı iyi niyet taşımayı öncelememizi istemiştir. Yalana ve yalan habere yaptırımlar getirilmiş iletişimde doğruluk teşvik edilmiştir. Şakadan bile olsa yalan söylemeyen kişinin cennete girebileceğinden bahsedilmiştir.¹⁷⁰ Tezimizin kapsamın da kişilerarası iletişimin İslami boyutu oldukça detaylandırılacaktır.

2.3.5. İslam’ın Evrensel Amaçlarının Basın Etiği ile Kıyası

Dünyanın birçok yerinde basın konseyleri ve gazetecilik dernekleri basın mesleği adına etik ilkeler geliştirmişlerdir. Bu ilkelerin ortak noktaları olarak şunlardan bahsedilebilir.¹⁷¹ Doğruluk dürüstlük gerçeğe saygı, mahremiyete saygı, insanları küçümsememe ve ötekileştirmeme.

¹⁶⁷ İsra 17/53.

¹⁶⁸ Al-i İmran 3/159.

¹⁶⁹ İmam-ı Nevevi 114.

¹⁷⁰ İmam Nevevi, a.g.e., s. 563.

¹⁷¹ B. Zakir Avşar, Vedat Demir, Düzenleme ve Uygulamalarla Medyada Denetim, Ankara, 2005, s. 47.

2.3.5.1. Doğruluk, Dürüstlük, Gerçeğe Saygı

Bu ilke oluşturulan tüm basın ilkelerinin başında yer alır. Haberin sunumu doğru olmalı çarpıtılmamalı, doğruluğundan emin olmadan yayınlanmamalı, habere konu olan tüm görüşlere yer verilmelidir.

Doğruluk sözde olduğu gibi niyet ve vicdan da doğru olmayı gerektirir. Güven toplumun önemli ihtiyaçlarından biridir. Güvenin oluşması için haberin doğru olması yalan barındırmaması gerekir. Medya için doğruluk ilkesi hayati önemdedir. Allah insanlara tartışılmaz bir şekilde doğru olmalarını buyurur. “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol”¹⁷² Ayrıca “Ey iman edenler! Allah’ın emirlerine karşı gelmekten sakının ve dürüst insanlarla beraber olun”¹⁷³ Diğer bir ayette, “Ey İman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın”.¹⁷⁴

Hadislerde de doğruluk birçok yerde vurgulanmıştır. Resulullah doğru söylemek aleyhinize yalan söylemek lehinize olsa dahi, doğruluktan vazgeçmemeyi tavsiye etmiştir. Ayrıca kendisinden sonra ümmeti içinde yalancılar çıkacağını belirtmiştir ve Müslümanlara onlara karşı temkinli olmalarını söylemiştir.¹⁷⁵

2.3.5.2. Mahremiyete Saygı

Kanunlar özel hayatı koruma altına almıştır. Aynı zamanda medya etik ilkeleri çerçevesi içinde “mahremiyete saygı” oldukça önemlidir. Kamu yararının söz konusu olduğu haller hariç, insanların şahsi hayatlarına girilmez. Özel hayatın gizliliği birçok ülkede yasalarla korunmuş olduğu gibi medya etik ilkeleri içinde de önemli yere sahiptir. Mahremiyete saygı İslam dininin de önceliklerindendir. Kur’an ve hadislerde mahremiyetin sınırı çizilmiş devlet liderinden halka kadar herkesin bu anlamda eşit olduğu vurgulanmıştır.

“Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere geldiğinizi hissettirip, ev sahiplerine selam vermeden girmeyiniz. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriyor. Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size geri dönün denirse hemen geri dönün. Çünkü

¹⁷² Hûd 11/112.

¹⁷³ Tövbe 9/119.

¹⁷⁴ Hücurat 49/6.

¹⁷⁵ Müslim İmare 10.

bu sizin için daha nezih bir davranıştır.¹⁷⁶ Ayrıca “ey iman edenler! Birbirinizin ayıbını araştırmayınız”¹⁷⁷ denilmektedir.

Resulullah “İnsanların özel hallerini araştırmayınız” Ayrıca bir hadiste “Ey dili ile inanıp kalbine iman girmeyenler! Müslümanlara eziyet etmeyiniz ve onların gizli taraflarını araştırmayınız”¹⁷⁸ buyurmaktadır.

Özel hayatın yeterince korunmadığı mahremiyet sınırlarının aşıldığı günümüzde İslam’ın mahremiyet hassasiyetine ihtiyaç duyulduğu kanısındayız.

2.3.5.3. İnsanları Küçümsememe ve Ötekileştirmeme

Basın yayın ilkelerinde insanların ırkı, dini, sosyal düzeyi, cinsiyeti nedeniyle kınanılmaması kişileri küçük düşürecek ifadelerle yer verilmemesi gerektiği vurgulanır.

İslam öğretisi bütün insanları Allah katında eşit görür. Çünkü Allah bütün insanları kendi ruhundan üfleyerek yaratmıştır.¹⁷⁹ Allah katında insanın değeri ise ona olan ilgisi ve yakınlığına paralel değişiklik gösterir. Müslümanları ve bütün insanları kardeş görmek, gıybet etmemek, iftira etmemek, yalan söylemekten uzak durmak İslam’ın önceliklerindendir. Kur’an bu gerçeği “sizin dininiz size benim dinim de banadır”.¹⁸⁰ Diyerek her kesime saygıyı vurgulamıştır. Ayrıca “Ey İman edenler! Bir topluluk bir diğerini alaya almasın, belki onlar kendilerinden daha iyidir. Kadınlar da diğer kadınları alaya almasın, belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Birbirinizi karalamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın.”¹⁸¹ Diyerek küçümsemenin İslam’da yeri olmayacağını belirtmiştir.

Resulullah Medine’ye hicretten sonra Müslüman olsun olmasın herkese aynı toplumun bir parçası olduğu bilincini vermiştir. Allah Resulü sahabelerle otururken geçen bir cenaze karşısında ayağa kalkmıştır. Kendisine cenazenin Yahudi cenazesi olduğu hatırlatılınca “O’da bir insan değil mi” diyerek ötekileştirmeye karşı güzel bir cevap vermiştir.¹⁸²

¹⁷⁶ Nur 24/27-28.

¹⁷⁷ Hucurat 49/12.

¹⁷⁸ Buhari nikah 45.

¹⁷⁹ Secde 32/9.

¹⁸⁰ Kafirun 109/6.

¹⁸¹ Hucurat 49/11.

¹⁸² Yaşar Yiğit, Peygamberimiz ve Hoşgörü, Erk Yayınları, Ankara, 2010 s. 133.

2.3.6. Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygambere İletişimsel Yol Göstericiliği

Hz. Muhammed (s.a.v)'in bir peygamber ve bir insan olarak insanlarla kurduğu iletişim biçimlerinin konu edildiği bu çalışmada, Kur'an'ın Peygambere iletişimsel rehberliğine değinmemek, konunun bütünsel olarak anlaşılmasını engelleyecekti. Bu yön, onun sadece peygamber olma yönüdür ve doğrudan Allah'ın kendisine yüklediği görevle ilgili boyutudur. Bu noktada Allah Hz. Muhammed'den bir peygamber olarak yapması gerekenleri, insanlara karşı takınması gereken tavrı yine kendisine gönderdiği ayetlerle bildirmiştir. Aşağıda Kur'an'da belirtildiği üzere Allah'ın bir peygamber olarak Hz. Muhammed'den dini anlatırken talep ettiği iletişim biçimlerini değerlendireceğiz.

2.3.6.1. Tebliğ

Kelime olarak bildirme haber verme anlamına gelmektedir.¹⁸³ Dini tebliğin en önemli özelliği, tebliğ edilecek ayete Peygamber'in hiçbir müdahalesinin olmamasıdır.

Hz. Peygamber tebliğ yoluyla iletişim kurmaya çalışırken ona engel olmaya çalışanlar olacaktı, nitekim de vardı. Hatta bununla yetinmeyip bildirimleri dahi engellemeye çalışmışlardı. Bu nedenledir ki Allah Maide 67'de "Allah seni insanlardan koruyacaktır" ayetini indirmiştir. Böylelikle iletişimin kesilip aksamaması için gerekli bildirimi yapmıştır.

"Ey peygamber Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun"¹⁸⁴ Burada Hz. Peygambere asli bir görev olarak dini tebliğ etmesi, insanlara anlatması, iletmesi, görevi verilmiştir ve tebliği yapmaması halinde peygamberlik görevini yerine getirmemiş olacağı açık bir şekilde ifade edilmiştir.

"(Ben) size Rabbimin gönderdiği gerçekleri/mesajları duyuruyorum"¹⁸⁵ ayetinde de Peygamber'in yaptığıının kendi kişisel çağrısı olmadığı, Allah'ın kendisine yüklediği sorumluluk gereği tebliğde bulunduğu vurgulanmaktadır. Ki o Allah hem kendisinin hem de bütün insanların Rabbidir ve herkes aynı şekilde Onun söylediklerinin muhatabıdır.

2.3.6.2. Çağrı

Birinin bir yere gelmesini isteme, davet anlamına gelmektedir. Tebliğde haber verilir, çağrıda ise icabet edilmesi, uyulması beklenir.

¹⁸³ Türk dil kurumu, Türkçe sözlük, Saray Matbaası, Ankara, 2009 s.1927.

¹⁸⁴ Maide 5/67.

¹⁸⁵ A'raf 7/62.

“Sen Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et! Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. Ve O, hidayete erenleri de çok iyi bilir”.¹⁸⁶ Burada Rabbimiz peygamberden tebliğ etmenin, haber vermenin ötesinde, insanları kendi yoluna çağırmasını istemektedir. Bunu yaparken de bir yöntem önermekte ve hikmetle yani insanları mantığa uygun olarak ikna ederek ve güzel öğütle, güzel bir yaklaşımla çağırmasını istemektedir. Hikmet ve güzel öğüde vurgu yapılarak, iletişim kurma sürecinin incelikleri belirtmiştir. Kabul edilebileceği gibi sağlıklı ve etkili bir iletişimde akla uygun ikna, güzel söz ve yaklaşımın önemi büyüktür.

“Sen şüphesiz ölümlere işittiremezsin, dönüp giden sağırlara da çağırıp duyuramazsın”¹⁸⁷ Bu ayette Rabbimiz ölümlerin işitemeyeceği gibi, manevi anlamda ölenlerin yani gerçeği algılayamayanların ya da bilerek kulak tıkayanlara da çağırma kulak asmayacaklarına işaret etmiştir. O bakımdan kişisel bir zorlama çabası içine girmesine gerek olmadığı, sadece üzerine düşen kendi görevini yerine getirmesi ima edilmiştir.

“Ey insanlar! Hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah ve peygamberine uyunuz ve biliniz ki Allah kişi ile onun kalbi arasına girer, siz mutlaka O’nun huzurunda toplanacaksınız.”¹⁸⁸ Burada vurgulanmak istenen bizleri hayat verecek şeylere çağıran Hz. Peygambere kulak tıkamamak, Allah söz konusu olduğunda doğru bir ruh hali içinde olmak ve sağlıklı geribildirimlerde bulunmaktır. Eğer Allah’ın ve Resulünün kurmak istediği iletişime şu an geribildirim yapmazsak bir gün onun huzurunda bir araya gelineceğine yani ahret inancına vurgu yapılmaktadır. Bundan kaçmanın mümkün olmayacağı dile getirilmiştir.

“Ben yalnız Allah’a çağırıyorum ve dönüşüm de yalnız o’nadır.”¹⁸⁹ Burada Hz. Peygamber’in insanlarla kurduğu iletişimin Allah için olduğu açıklanmaktadır. Allah çağır diye emreder, Peygamber’de bu emre uyar. Resulullah, Allah’tan mesajı alırken kanal, insanlara iletirken kaynak durumundadır.

¹⁸⁶ Nahl 125.

¹⁸⁷ Nemi 27/80.

¹⁸⁸ Enfal 8/24.

¹⁸⁹ Ra’d 13/36.

2.3.6.3. Okumak

Peygamber'in iletişim kurma yollarından biride Kur'an'ı okumaktı. Tilavetle okumak (Kur'an-ı yüksek sesle, güzel usulünce) okumaktır.¹⁹⁰ Ses tonunun, güzel ve usulünce okumanın, etkili iletişimdeki rolü büyüktür.

“Rabbinin kitabından sana vahyolunanı oku! O'nun kelimelerini değiştirecek kimse yoktur. O'ndan başka bir sığınak da bulamazsın.”¹⁹¹

Yüce Allah Hz. Peygambere vahyolunan mesajı insanlara aktarmasını istemiştir. Bunu yaparken indirilene sadık kalınacağı, değiştirilemeyeceği dillendirilmiştir.

“İnkâr edenler gruplar halinde cehenneme sürüklenecek. Oraya vardıklarında cehennemin kapıları açılacak, cehennemin bekçileri onlara: “size içinizden Rabbinizin ayetlerini okuyan ve bugüne kavuşacağınıza dair uyarıda bulunan peygamberler gelmedi mi? derler; azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur”.¹⁹² Bu ayetten anlaşılıyor ki, Peygamber mesajı bildirmişken, onu duyduğu halde bile bile mesaja kaygısız kalmış olanların neticesi cehennemi hak etmek olmuştur. Buna karşılık bir başka ayette kendilerine peygamber gönderilmeyen, Allah'ın mesajı ulaştırılmamış kavimlere azap edilmeyeceği yani sorumu tutulmayacakları belirtilmiştir.¹⁹³

“Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi?”¹⁹⁴ Burada okuma ile kastedilen iletilmiş olma, iletişim kurmaktır. Kurulan bu iletişime yanıt vermeme Kur'an ayetlerinin yüceliğini yaralamaktadır. Çünkü yüce Allah yetkinliği tam, eksiksiz bir kitap indirmiştir. Kur'an mesajı kullandığı mantıksal ikna açısından selim bir kalbe hitap etmektedir. Onda ikna edici tüm mantıksal vurgulara yer verilmiştir. Selim bir kalbin inanmaması için bir yol kalmamıştır. Bu durumda mesaja yanıt vermeme ancak bilerek kabul etmeme anlamına gelecektir. Ancak bu bakış açısı insana içsel olarak hitap eden bir bakış açısıdır. Oysa yine Kur'an ayetlerine göre toplumsal ya da hukuksal olarak yani insanlar açısından bakıldığında, inanıp inanmama konusunda dinde bir zorlama hakkı yoktur.¹⁹⁵ Ama Allah insanı bilinçli ve dolayısıyla sorumlu bir varlık olarak yaratmıştır. İnsan okuduğunu anlayabilir. Yüce Allah vahyi ile bizimle iletişime geçiyor. Resulullah'ta bu vahiyleri okuyarak iletişimi sürdürüyor.

¹⁹⁰ Türkçe sözlük s.1982.

¹⁹¹ Kehf 18/27.

¹⁹² Zümer 39/71.

¹⁹³ İsra 17/15

¹⁹⁴ Ankebüt 29/51.

¹⁹⁵ Bakara 2/256

2.3.6.4. Müjdelemek

Kur'an'da tebşir olarak geçen müjdelemek; iyi haberleri ilan etmek sevindirmek memnun etmek anlamındadır.

“Ey Peygamber, gerçekten biz seni bir şahit, bir müjde verici ve bir uyarıcı olarak gönderdik”.¹⁹⁶

“Biz Kur'an'ı sadece Allah'tan sakınanları müjdeleyesin ve şiddetle karşı çıkan bir topluluğu uyarasın diye, senin dilinde kolaylaştırdık”.¹⁹⁷ Burada belirtildiği gibi mesaj kolay anlaşılırsa iletişim daha etkili olacaktır.

“Biz seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik”.¹⁹⁸ Bu ayetten de anlaşılıyor ki iletişim müjdeleyerek ya da uyararak gerçekleşebilir.

“Rabbimiz Allah'tır diyen ve sonrada doğruluktan ayrılmayanlara gelince, onların üzerine sık sık melekeler iner ve şöyle derler: Korkamayınız ve üzmeyiniz, size vaat olunan cennetle sevininiz.”¹⁹⁹ Ayet bize açık ve net bir şekilde, Allah'a iman etmek doğruluğu özümsemek ve doğruluğu yaşamaktan geçtiği mesajını vermektedir. Bu mesaj Peygamber kanalıyla insanlara iletilmiş ve böyle bir yaşantının karşılığının cennet olacağı müjdelenmiştir. “Biz seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik”²⁰⁰ Burada hak ile Kur'an ifade edilmektedir. Netice itibariyle yüce Allah Peygamberine insanlarla iletişim kurarken doğru olanı seçmeleri karşısında karşılık olarak müjdeleyici bir sonucu vadetmeyi de iletişimin bir metodu olarak öneriyor.

2.3.6.5. Nasihat

Kur-ân'ı Kerim'de birçok ayette Hz. Peygamber insanlara nasihat vermesi, öğüt vermesi, vaaz etmesi istenmiştir.

“Öğüt ver, çünkü öğüt müminlere fayda verir”²⁰¹ Öğüt yönteminin insanlara fayda sağlayacağı vurgulanmıştır. Peygamber kurduğu iletişimlerde sıklıkla öğüte başvurmuştur.

“Başarıya giden yolu sana kolaylaştıracamız. O halde öğüt ver; çünkü mutlaka öğütün faydası olacaktır. Allah'a saygılı olan öğüt alır”.²⁰² Öğüt mutlaka insanlara etki

¹⁹⁶ Ahzâb 45.

¹⁹⁷ Meryem 19/97.

¹⁹⁸ Fâtır 35/24.

¹⁹⁹ Fussilet 30.

²⁰⁰ Fatr 35/24.

²⁰¹ Zâriyât 51/55.

²⁰² A'la 87/8.10.

eder. Çünkü doğruların ve faydalı olanın insanlar üzerinde bir etki gücü vardır. Öğüdün etkili bir iletişim yöntemi olacağı Kur'an'da böylece ifade edilmiştir.

“Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinen ve dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak! Kazandıkları/yaptıkları sebebiyle hiçbir nefsin felakete düşer olmaması için Kur'an ile öğüt ver. O kimse için Allah'tan başka ne dost vardır nede şefaatçi. O bütün varını fıdye olarak verse yine de ondan kabul edilmez. Onlar işledikleri günahlar yüzünden helake sürüklenmişlerdir. İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır.”²⁰³ Ayette dinlerini itibarsızlaştıran basite alan bir gruptan bahsediliyor. Yaptıkları nedeniyle insanların helak olmasının söz konusu olduğu vurgulanıyor. Bu nedenledir ki Kur'an ile hatırlatılması ve öğüt verilmesi yüce Allah'ın talebidir. Hz. Peygamber bu talebe uymuş iletişim kurarken nasihat yöntemini kullanmıştır.

2.3.6.6. Beden Dili

Kur'an-ı Kerim peygambere sözsüz iletişimle yani beden diliyle insanlarla iletişime girmesini emretmiştir.

“Sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a eş koşanlardan yüz çevir.”²⁰⁴ Burada Yüce Allah'ın vahyine uymayanlara, müşriklere yüz çevir diyerek onlarla iletişime girmemesini, yüz çevirerek mesaj vermesini istemektedir.

“Kitabımızdan yüz çevirenlerden ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir”²⁰⁵ Burada da yüzünü çevirerek iletişimini kes, aynı zamanda beden dilinle de mesajını ver anlamı vardır.

“Onları doğru yola çağırılmış olsanız işitmezler. Onları sana bakar görürsün oysa onlar görmezler. Sen affetme yolunu tut! Uygun olanı emret, cahillerden yüz çevir.”²⁰⁶ Ayette duydukları halde işitmeyen baktıkları halde görmeyen bir kesimden bahsediliyor. Onların kulakları ve gözleri vardır, işitir ve görürler fakat kendilerine yönlen mesaja karşı açık bir tavır içine girmezler. Yine de buna rağmen Peygamberden onlara maruf olanı anlatması, mesajın özüne karşı kendisini kapatan cahillerden ise yüz çevirmesi isteniyor.

²⁰³ Enam 61/70.

²⁰⁴ Hicr 15/94.

²⁰⁵ Necm 53/29.

²⁰⁶ Ârâf 7/188-199.

Beden dili sözsüz iletişimin içinde yer almaktadır. İlerleyen konularda da irdedeceğimiz üzere, Hz. Peygamber Kur'anî bir emir olan beden dilini etkili bir şekilde kullanmış böylece hedef kitleye alternatif bir mesajlar vermiştir.

2.3.6.7. İkaz

Uyarma, uyarı, dikkat çekme, ihtar ve tembih anlamındadır.²⁰⁷ Kur'an-ı Kerîm'de genel de inzar kelimesi, ikaz ve uyarmak anlamındadır.

“Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları Kur'an ile uyar! Onlar için rablerinden başka ne bir dost, nede bir aracı vardır; belki sakınırlar”²⁰⁸ Burada Rabbimiz Kur'an'daki mesaj ile kendisinden korkanların uyarılmasına vurgu yapmıştır. Görülüyor ki peygamberin iletişim yöntemlerinden biri de ikaz yani uyarı olacaktır.

“Onlar, kendilerine içlerinden bir uyarıcı gelmesine şaşılar. Kâfirler şöyle dediler: Bu büyücüdür, yalancısıdır”²⁰⁹ Burada yapılan uyarıya karşı geri bildirimlerdeki olumsuz tepki dillendiriliyor.

“Biz gökleri yeri ve arasındakileri bir amaç için ve belli bir süreye göre yarattık. İnkâr edenler ise uyarıldıkları şeyden yüz çevirmektedirler.”²¹⁰ Ayette kâinatın yaratılışının ve belli bir sona doğru akışının başlı başına sonuç çıkarılması gereken bir mesaj olduğu ima edilmektedir. Bu mesajı doğru algılayıp anlamak gerekir. Ve insanlardan mesaja uygun geribildirimler yapmaları beklenmektedir. Geribildirimi olumsuz olanların uyarıldığı dile getirilmektedir. Burada inkâr psikolojisine atıf vardır. Hz. Peygamberin hayatındaki uygulamalarında ikaz ve uyarıda bulunduğu görülmektedir.

2.3.7. İslam Peygamberine Disipliner Bir Bakış

2.3.7.1. İletişim Sosyolojisi ve Hz. Muhammed

İletişimi toplumdan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Nitekim iletişim toplumsal, kültürel kodlarla gerçekleştirilmektedir ve yine kültür ve toplum iletişim aracılığıyla kendini üretmektedir. Bu konuda Yaylagül'ün tespiti önemlidir. “İletişim faaliyetleri toplumsal hayatı üretmenin ve birlikte yaşamanın temel koşuludur. İletişim ilişkisinde üretilen her türlü anlam toplumsal olarak üretilir. Ancak diğer insanlarla

²⁰⁷ Türkçe Sözlük, 945.

²⁰⁸ En'âm 6/51.

²⁰⁹ Sâd 38/4.

²¹⁰ Ahkâf 46/3.

kurulan iletişim ilişkileri bağlamında gerçekleştirilir.²¹¹ Toplumsal açıdan en genel anlamıyla iletişim, her türlü toplumsal ilişki²¹²ve etkileşimdir.

Sosyolojik olarak iletişim, her türlü bireysel, kültürel, siyasal, ekonomik ve dinsel tüm sosyal olguların oluşturduğu toplumsal gerçekliğin tasarımı içinde gerçekleşir ve sosyalleşme ve sosyal etkileşim süreci içinde realize olur. Hz. Peygamberin sosyolojik olarak değeri, bir toplumun yaşayan bir ferdi olarak, o toplumun ailevi, sosyal, kültürel, ekonomik süreçlerinin bir parçası olarak mesajlarını dile getirmiş olması, yaşaması ve yaşam sürecinin içinde bulunmasıdır. Onun bir iletişimci olarak avantajı, dışsal süreçleri kullanarak değil, toplumun bir ferdi olarak sosyalizasyon dinamikleri bağlamında mesajını aktarıyor olmasıdır. Böylece O öncelikle kendi eylemleri aracılığıyla mesajını iletmış ve yine eylemleri aracılığıyla diğerlerine yeni bir yaşam biçimi için pratik bir model oluşturmuştur. Mesajını anlatmak isteyen bir iletişimci olarak güçlü araçlar yerine, toplumun yaşayan bir ferdi olarak öteki tüm sosyal dinamiklere sahip olmuştur.

2.3.7.2. İletişim Psikolojisi ve Hz. Muhammed

Psikoloji bilimi iletişime birçok tanım getirmiştir. Bizler daha kapsamlı olduğunu düşündüğümüz şu tanımı kullandık. “İletişim katılanların bilgi/sembol üreterek birbirlerine ilettikleri ve bu iletileri anlamaya yorumlamaya çalıştıkları bir süreçtir.²¹³Bireyin kişilerle doyum sağlayıcı ilişkiler kurabilmesini sağlayan, başkalarından olumlu tepkiler yansıtan öğrenilmiş davranışlar vardır. Bunlara etkili iletişimde denilebilir. İletişim becerisi gelişkin kişiler iletişimde muhabata özenle davranır, empati yapar, kendi haklarını olduğu gibi başkalarının haklarını da korur. Böylelikle aile içi, sosyal hayat ve arkadaşlık ilişkilerinde uzun soluklu doyurucu anlamlar ve tatminler yaşarlar.²¹⁴

Etkili iletişimde kaynakta bulunması gereken uzmanlık, güvenilirlik, inanılrlık, sevilme önemli özelliklerdir.²¹⁵Hiz. Peygamber’in gerek bireysel gerekse toplumsal iletişimde güven verdiği, empati yapabildiği, karşıdaki muhabata saygı gösterdiği, onların haklarını kendi hakkı gibi savunduğu görülmektedir.

²¹¹ Yaylagül, a.g.e. s.84.

²¹² Bal, a.g.e., s.20-21

²¹³ Dökmen, a.g.e., s.321

²¹⁴ Fulya Yüksel Şahin, İletişim Becerilerine Genel Bir Bakış, Ankara Pegem Akademik Yayıncılık, 2010, s.35, 68.

²¹⁵ Çiğdem Kağıtçıbaşı, İnsan ve İnsanlar, Dipnot Yayınları, s.168-173.

Tezimizde Hz. Peygamber'in kişilik özelliklerinin sosyal açıdan iletişime etkili adlı başlıkta göreceğimiz gibi Resulullah'ın kişilik özellikleri, etkili bir iletişim sürecinde kaynakta olması gereken özelliklerle tam olarak örtüşmektedir. Peygamber bir kaynak olarak uzman güvenilir, sevilen saygı duyulan biridir. Bütün bu özellikler onun kurduğu iletişimi güçlendirmiştir.

Ayrıca etkili iletişimde mesajın makul ve mantıklı olması, ara ara tekrarlanarak hedef kitlede pekiştirilmesi gerektiği vurgulanır.²¹⁶Hz. Peygamber'in mesajlarının açık, net ve makul ölçülerde olduğu, mesajlarını yeri geldiğinde tekrarladığına dair birçok örnek vardır. Etkili bir iletişimde alıcının da bazı özelliklerine dikkat çekilir. Bunlar "dinleyicinin psikolojik olarak mesajı almaya hazır bulunması, konuşmacının güçlü duygusal ve mantıklı yaklaşımları sayesinde, dinleyicinin aykırı görüşlere dalmaya fırsat bulamaması ve mesajla dinleyicinin kesiştiği noktaların çokluğu" şeklindedir.²¹⁷Bireyin davranış kazanmasında sosyal etkinin büyük bir önemi olduğu, böylece başka kişilerin yargı tutum ve fikirlerine maruz kalmasının, insanda değişim ve dönüşüme sebep olacağı ve sosyal etkininde uyma ve itaat etme şeklinde ortaya çıkacağı söylenir.²¹⁸Hz. Peygamber de muhataplarının psikolojik beklentilerine uygun tavırlar sergilemiş ve onlar da onun her söylediğini özenle ve dikkatlice dinlemişlerdir.

Anlıyoruz ki insan etkileyen ve etkilenen bir varlıktır. Aslında bu durum son derece doğaldır. Çünkü insan sosyal bir varlıktır. Hz. Peygamber'in şu sözü bu anlamda açıklayıcıdır: "İyi arkadaşla kötü arkadaşın misali, misk taşıyanla, körük çeken insanlar gibidir. Misk sahibi ya sana kokusundan verir ya da sen ondan satın alırsın. Körük çekene gelince ya elbiseni yıkar yahut da sen onun pis kokusunu alırsın."²¹⁹ Bu ifade hem bir tavsiye hem de bir iletişim kuralıdır. Fakat o bunları biçimsel bir kural olarak değil, içerik yüklü bir mesaj olarak yorumlar.

Bireye bilgi vererek ve eğiterek ulaşılmak istenen nihai hedef istendik davranışı elde etmektir. Din eğitiminde yapılan değerlendirmelerin bu eğitimin hedeflediği insan modelinden habersiz olduğu bir gerçektir. Bunun iki nedeni vardır, biri günümüz şartlarının dikkate alınarak din eğitiminin teorik altyapısının dünya kamuoyuna sunulmasında geç kalınmasıdır. Diğer din eğitiminin bazı akademik çevrelerde bireyi

²¹⁶ Doğan Cüceloğlu, İnsan ve Davranışı, İstanbul, Remzi Kitapevi, 1998 s.522.

²¹⁷ Cüceloğlu, a.g.e., s.522

²¹⁸ Sibel Aysen Arkanac, Sosyal Psikoloji, İstanbul, Alfa basım yayım, 1998 s.96.

²¹⁹ Müslim, Birr, 146.

özgürleştiren, kendisiyle ve evrensel değerlerle barışık kılan eğitim tarzlarına alternatif gibi algılanması, bu eğitim teorisinin anlaşılmadığının en belirgin kanıtıdır.²²⁰

Hiz. Peygamber'in dine davet ve dini yaşayışındaki iletişim uygulamaları günümüz İslam toplumlarındaki pratiklerle uyuşmadığı açıkça gözlenebilmektedir.

2.3.7.3. Siyasal İletişim ve Hiz. Muhammed

Siyasal iletişim siyasal aktörlerin, belli ideolojik amaçlarını, politikalarını belli guruplara, kitlelere ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek uygulamaya kaymak üzere çeşitli iletişim tür ve tekniklerini kullanmaları olarak tanımlanır.²²¹

Siyasal iletişimle etik/ahlak arasındaki ilişki tarih boyunca varlığını yoğun bir şekilde hissettirmiştir. Siyasette etik kavramı antik Yunan'a kadar ulaşır. O zamanlardan siyasilerin halka verdikleri mesajların, doğru ve dürüst bir düzlemde gerçekleşmesi gerektiği söylenir. Siyasilerin yönetilenlere karşı dürüst olmaları, etik davranmaları günümüzde de önemli bir faktör olarak değerlendirilmelidir. Bu durum mevcut siyasal aktörlere saygınlık kazandırdığı gibi, yönetilenlerinde kendilerine güvenmelerine neden olacaktır.²²²

Hiz. Peygamber'in politik algısı, adaleti önemseyen, zulme karşı duruş sergileyen insan haklarını önceleyen ve tüm yetkilerde halkın görüşüne değer veren hukuki düzenlemeler ve toplumsal söylemlerle şekillenir. Resulullah'ın hutbeleri Diplomatik mektupları ve antlaşmaları bunların birer kanıtıdır. Gelgelelim bunların hiçbirisi onun davetçi misyonunun dışında değerlendirilemez.

Hiz. Muhammed'in bu yaklaşımları Kur'an ile uygunluk arz eder. Gerçi Kur'an da devlet yönetim biçimi doğrudan ele alınmamış, onun yerine Müslümanların işlerini kendi aralarında danışma yoluyla çözmesi,²²³ insanlar arasında adaletli davranılması, yetkililere itaat edilmesi,²²⁴ emanetin ehline verilmesi²²⁵ üstünlüğün ancak takvayla mümkün olduğu,²²⁶inde zorlamanın olmadığı²²⁷ prensipleri ortaya konulmuştur.

²²⁰ Kağıtçıbaşı, a.g.e. s.149.

²²¹ Aysel Aziz, Siyasal İletişim, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2015 s.3.

²²² Aziz a.g.e., s. 86-87.

²²³ Şura 38.

²²⁴ Nisa 59.

²²⁵ Nisa 58.

²²⁶ Hucurat 13.

²²⁷ Bakara 256.

Nitekim kendisinden sonra Hz. Ebubekir'in halifelige gelişi o dönemki sahabe istişaresi ve Arap kültürü ritüelleriyle gerçekleşmiştir. Araştırmamızda siyasal iletişim konusu kısıtlı tutulmuştur. Çünkü İslam'ın siyasal teşekkülü daha net olarak sonraki evrelerde görülmektedir. Hz. Peygamber'in yegâne amacı bu yüce dini insanlara iletmek ve tebliğ etmektir. Resulullah'ın diğer hükümdarlara yazdığı mektupları her ne kadar “diplomatik mektuplar” olarak ifade ettikse de aslında hepsi birer İslam'a davet mektubudur. Allah'a karşı görevini tam anlamıyla yerine getirme çabasıdır.

İslam toplumlarının çoğulcu karakteri “dinde zorlama yoktur” ilkesi etrafında şekillenmiştir. İşte bu noktada tezimizde bahsedeceğimiz Medine Vesikası çok anlam ifade etmektedir. Resulullah bu vesika ile birçok kültürü ve inancı bir arada yaşatma gayretiyle hareket ederek kimseyi ötekileştirmemiştir.

2.3.8. İslam ve Basın Yayın Kuramları

İslam'ın genel iletişimsel boyutları ile ilgili verilen bu temel bilgilerin yanında, günümüz iletişim ve basın kuramları ve normları açısından da kısa bir karşılaştırma değerlendirmesi yapmak, konunun güncelliği açısından bağlamında olacaktır.

Otoriter ve totaliter siyasal kuram her türlü güç ve yetkinin devletin başında bulunan kişinin ya da ideolojinin şahsında toplandığını söyler. 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'daki monarşiler bu rejime örnektir. 20. Yüzyılda ise totaliter rejimler Batıda ve Rusya da kendini göstermiş, toplumu etkisi altına almıştır. Bu kuram 'da devlet yüceltilir ve ona mutlak bir hâkimiyet tanınır.²²⁸

Adolf Hitler'in döneminde Almanya'da Mussolini'nin döneminde İtalya'da ve bir dönemin Rusya'sında neyin yayınlanacağı o dönem rejimi tarafından belirlenirdi. Çünkü basın özgür değildi.²²⁹ Günümüzde benzer eğilimleri dünyanın başka yerlerinde de ve özellikle maalesef Orta Doğuda Müslüman ülkelerde görmekteyiz.

Liberal kuramda otoriter kuramın aksine devlet yerine birey merkeze konulmuştur. Liberal kuram insanın aklıyla doğruyu bulabileceğine inanır. Fakat bunun gerçekleşmesi için kişiye dış müdahaleler yapılmamalıdır. İnsanın doğruyu bulabilmesi için, özgür bir toplumda özgürce çalışarak yeterli bilgiyi üreten bir basına ihtiyaç vardır. Devlet ya da herhangi bir mekanizma basına sansür getirmemelidir.²³⁰ Fakat teoride

²²⁸ Metin Işık, Dünya ve Türkiye Bağlamında kitle iletişim sistemleri, Konya 2002 s.34-37.

²²⁹ Işık, a.g.e., 35-37.

²³⁰ Avşar ve Demir, a.g.e s.45.

anlatılanlar pratikte karşılık bulamamıştır. Zira basın bir yönüyle hükümete ve siyasilere bağlı olduğu için onları yeterince sorgulayamamıştır. Basın sektörünün yoğunlaşma ve tekelleşmesi, içeriklerin benzeşmesi sorununun üretmiştir.²³¹

Toplumsal sorumluluk kuramı ise 1947 yılında Robert Maynard Hutchins başkanlığında bir komisyon tarafından ele alınıp değerlendirilmiştir. Basında etik kuralların tesis edilmesi bir şekliyle basının kurumsal alana çekilerek toplumsal sorumluluk yükünü taşımasını istemiştir. Bu kuramda medya sahibi ve çalışanları toplumun beklentilerini yerine getirmeye çalışmalıdırlar düşüncesi hâkimdir.²³² Kuram devlet ve hükümet sansürüne yönelik bir sitem geliştirdiyse de sermaye sahiplerinin basın üzerinde baskı oluşturacaklarını düşünmemişlerdir.

İslam iletişim kuramı ilk olarak Mısırlı âlim İbrahim İmam tarafından geliştirilmiştir. 1980'lerde ortaya konulan kuramla İslam'a göre kitle iletişim nasıl olması gerektiğini yorumlamıştır. Onun temel kaynaklarını Kur'an ve hadisler oluşturmuştur. İslam iletişim kuramı adalet ve dengeyi esas alır. Bir grup veya topluluktan etkilenmez. Hedefi bütün insanlara hitap etmektir. Bu kuram diğer iletişim kuramlarına göre kendine has özelliklere sahiptir. Fert ve topluma karşı kendini sorumlu hisseder. Bu kuram prensip olarak iletişimsel olayları aksettiren bir aynanın ötesine geçer, olayları tahlil ederek toplumu doğru yönlendirir. Yaşamın bütün alanlarında İslam dininin öğretilerini korumak, yaymak, bu anlamda komu oyunu doğru yönlendirmek ve toplumun karşılaştığı sorunlara dini çözümler üretmekle görevlidir.²³³

²³¹ Işık, a.g.e., s.24.

²³² Avşar ve Demir, a.g.e. s. 16.

²³³ İbrahim İmam, Usulu İlamil-İslami, Kahire 1981, s.45-56.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HZ. MUHAMMED (S.A.V) VE İLETİŞİM

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır, onlarla en güzel şekilde tartış”.²³⁴ Allah peygamberini, kurması gereken iletişim hakkında en temel tutuma, muhatap olduğu insanlarla iletişim kurarken hikmetle ve güzel öğütle yaklaşmaya yönlendiriyor. Böylece görüyoruz ki, açık ve ikna edici bir tebliğe karşılık bireyin özgür iradesiyle yanıt vereceği bir ontolojik bir düzlem esas alınmıştır. Allah peygamberini bu ve benzeri birçok ayetle harekete geçirmiş ve yönlendirmiştir.

Gerek Peygamberlik öncesi hayatı, gerekse 23 yıllık peygamberlik döneminde, bazen mesajı veren araç, bazen de kaynak olarak, iletişimin bütün öğelerini profesyonelce kullanmış bir yaşantı söz konusudur. Bu öyle bir iletişim ağıdır ki günümüze kadar mesajları tazeliğini korumuştur.

Hiz. Peygamber, kişisel ve toplu hitapları, yerli yerinde ve konuşmayı destekleyen jest, mimik ve beden hareketleriyle, İslam’a davet mektuplarıyla, yüksek derecede etkili iletişimler kurmuştur. Bu iletişiminin etki gücü, bir kaynak olarak şahsiyetinde barındırdığı saygınlığı, hoşgörülü vasıfları ve söyledikleriyle yaşantısının uyumunda ve tutarlı davranışlarında saklıdır. Burada Hiz. Peygamberin iletişim merkezli bazı hadislerini inceleyelim.

Hiz. Peygamber, Allah’a imanla birleşen, ancak bu imanın birbirlerini sevmeleri koşulu ile karşılıklı olarak gerçekleşeceği sevgi temelli bir toplum tasavvuru vazetmiştir. O bir hadisinde “sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız.”²³⁵

Hiz. Peygamberin Müslüman bireylerden beklediği şahsiyet özelliklerini incelediğimizde empati yapabilen bir kişilik talep ettiğini görmekteyiz. “Sizden biriniz kendisi için sevdiğini mümin kardeşi için de sevmedikçe gerçek mümin olamaz.”²³⁶

Selam vermek ve selam almak muhatapı önemsemek sadece sosyal yönü değil iletişim yönü de olan bir davranıştır. “... Selamı aranızda yayınız”²³⁷

²³⁴ Nahl, 16/25.

²³⁵ Müslim, İman 93-94.

²³⁶ Tirmizi, Kıyamet 59.

²³⁷ Ebu Davud, Edep 130-131.

Bir kimsenin sevdiği kişiye sevgisini ifade etmesi karşılıklı muhabbeti ve iletişimi artıracaktır. “Bir kimse dini kardeşini sevdiği zaman, kendisini sevdiğini ona bildirsin”²³⁸

Bazen iletişim sözsüzde olabilir. Güler yüzlü yaklaşım kuracağımız iletişimlerin etkisini güçlendirir.²³⁹

“Biriniz yapılan hiçbir iyiliği küçük görmesin. İyilik yapmak için hiçbir şey bulamazsa kardeşini güler yüzle karşılasın”.²⁴⁰

Davete icabet etmek iletişimi güçlendirecek, ikili ilişkileri güçlü bir zemine oturtacaktır. “Çağrıldığınız taktide davete icabet edin”²⁴¹

Sosyal iletişimlerin devamı karşılıklılık ilkesiyle yakından ilgilidir. “Bir kimseye bir iyilik yapılırsa o kimsede iyilik yapan kimseye Allah seni dünya ve ahirette hayırla mükâfatlandırırsın derse, şüphesiz en güzel övgüyü yapmış ve karşılığını vermiş olur”²⁴² Ayrıca “İnsanlara teşekkür etmesini bilmeyen Allah’a da şükredemez”²⁴³ hadisi de bu anlamda önemlidir.

Fısıltıyla konuşmak ahlaki anlamda problemleri görüldüğü gibi toplum içinde iletişimsel yanlışlara da yol açabilir. “Üç kişi beraberken ikisinin gizli gizli konuşması üçüncünün kendisi hakkında konuşulduğunu düşünmesine neden olur...”²⁴⁴

Hz. Peygamber: İnsanların sıkıntılarını giderme Kibirden uzak durma iyiliği başa kalkmama, yalan yemin etmeme, özel hayatın gizliliği, karşılıklı hediyeleşme, eşlerin birbiriyle iyi geçinmesi, çocuklara özenli davranma, yaşlıya hürmet etme vb. birçok konuda hadisleri vardır. Bu hadisler doğrultusunda etkili iletişimler kurulmuş, sosyal ve toplumsal hayat düzenlemiştir. Hedef kitlede kalıcı tutum ve davranışlar geliştirmiştir. Şimdi Resulullah’ın sözlü, sözsüz ve yazılı iletişimini inceleyeceğiz.

3.1. Hz. Muhammed ve Sözlü İletişim

Sözlü iletişim, iletinin sözlerle iletilmesi anlamına gelip, insanların en çok kullandığı iletişim türüdür. Duygu ve düşüncelerimizi karşıdakilerine daha çok sözle aktarırız. İnsanlar sözleri birer sembol olarak görür ve anlamlar yüklerler. Bu semboller birleşerek dili oluşturur. Etkili bir iletişim, dili kullanma yeteneğiyle paralellik arz eder.

²³⁸ Ebu Davud, Edep 112-113.

²³⁹ M. Yaşar Kandemir, İmam Neveri Riyazüs Salih’in, Erkam yayınları, İstanbul, 2014. s.55.

²⁴⁰ Tirmizi, Yiyecekler 30.

²⁴¹ Müslim Nikah 103.

²⁴² Tirmizi, Birr 87.

²⁴³ Tirmizi, Birr 35.

²⁴⁴ Buhari, İsti’zan 45.

Mesaj, yeri ve zamanlaması doğru sözlerden oluşuyorsa etkisi güçlüdür. Diğer şekliyle alıcı mesajı doğru algılamaz ve sağlıklı geribildirimler olmaz.

Sözlü iletişimde, tutum ve davranış değiştirme gayesiyle düşünceler kelimelere dönüştürülür. Sözlü iletişimin etki gücünde, kaynağın, mesajın, alıcının bazı özellikleri önemlidir.²⁴⁵ Kaynağın inanırılığı, güvenilirliği, uzmanlığı saygınlığı ve ses ile birlikte beden dilinin koordineli kullanılması, ayrıca dinleyicinin yaşı, sosyal ve ekonomik durumu ve konuşma ortamı bunlardan bazılarıdır. İslam dininde insan dua ve ibadet ile sürekli yaratıcısı ile iletişim halindedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in amaçladığı iletişim; doğruluğu ve Hakkı önceleyen, yeryüzünde barışı iyiliği hoşgörüyü inşa edecek bir iletişimdir. Hz. Peygamber'in genelde bütün insanları, özelde Müslümanları bir vücudun uzuvlarına benzetmiş ve böylelikle tüm insanlığın, inananların nasıl bir iletişim içinde olması gerektiğini vurgulamıştır.

Hz. Peygamber, peygamberlik öncesi de Mekke'de gayet sade bir hayat sürmüştür. Güvenilir bir kişidir. Kendisine "Muhammed'ül Emin" sıfatı verilmiştir. Bu nedendir ki insanlarla kurduğu iletişim bakımından kimse kaynağın güvenilirliğinden hiçbir şüphe duymamıştır. Şu ayet bu durumunu desteklemektedir. "Allah dileseydi ben onu size okumazdım ve onu size hiç bildirmezdi. Ben ondan önce aranızda bir ömür boyu kalmıştım (böyle bir şey yapmamıştım) düşünmüyor musunuz?"²⁴⁶

3.1.1.Hz. Peygamber'in Kişilik Özelliklerinin Sosyal Açıdan İletişime Etkisi

İletişim sürecinin etkinliğini belirleyen kaynağın, alıcıda tutum ve davranış değişikliğindeki başarısını destekleyen faktörler ve belli başlı özellikler arasında; inanırılık, güvenilirlik, uzmanlık, saygınlık, sevilme vb. gibi durumlar sayılabilir.²⁴⁷ Bizler şimdi Hz. Peygamber'in bazı kişilik özelliklerine ve bu özelliklerinin kurduğu iletişime etkilerine değineceğiz.

3.1.1.1. Hz. Peygamber'in Güvenilir Oluşu

Etkili bir iletişim ve bunun sonucu oluşacak tutum değişikliği kaynağın güvenilirliği ile ilişkilidir. Bu anlamda Hz. Peygamber son derece güvenilir biriydi. Halkın

²⁴⁵ Çiğdem Kağıtçıbaşı, İnsan ve İnsanlar, İstanbul, 1979, s. 168-173.

²⁴⁶ Yunus 10/6.

²⁴⁷ Kağıtçıbaşı, a.g.e., s 168-173.

kendisine güvenmesi, peygamberlik öncesine dayanır. Nitekim “El-Emin” (güvenilir) sıfatını, insanlar ona peygamber olmadan önce vermişlerdir.

Hiz. Peygamber’in İslâm dinini yayarken, başarıya ulaşmasına vesile olan güvenilir kişiliğine örnek olacak şu detayı belirtelim. Mekkeliler kendisine değerli mallarını teslim ederdi. Hiz. Peygamber (s.a.s) bu mallara itina ile sahip çıkar ve sonrada iade ederdi. Bilindiği gibi Medine’ye hicret edeceği gece, müşrikler öldürmek amacıyla evinin etrafını sararlar. Evini terk etmeden önce yanındaki emanetleri Hiz. Ali’ye vermiş ve sahiplerine teslim etmesini istemiştir. Burada önemli bir ayrıntı vardır. Hiz. Ali’ye teslim edilen bu emanetler müşriklere aittir. Neden müşrik diyoruz? Çünkü o ana kadar birkaç Müslüman hariç geri kalan Müslümanların hepsi Medine’ye hicret etmişti.²⁴⁸ Hiz. Peygamber öldürölme ihtimaline karşı, Mekke’yi terk ederken dahi, kendini öldürmeye gelenlerin mallarına ihanet etmemiştir.

Kureys’in kanaat önderlerinden olan Nadir b. Haris O’nu şu şekil ifade eder” Ey Kureys! Başınıza gelen felaketi bertaraf etmediniz. Muhammed sizin gözlerinizin önünde büyüdü. Hepinizin en doğrusu, en iyi huylusu, en güvenilir kişisi odur”²⁴⁹

Hiz. Peygamber’in başlattığı bu mücadele de hiçbir menfaat ve maddi çıkar yoktur. Yüce Allah O’nun bu samimi halini şöyle anlatmıştır. “(Resulüm) deki: buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. Ve ben olduğundan başka türlü görünenlerden de değilim”²⁵⁰

Hiz. Peygamber’in peygamberlik öncesi güvenilir oluşu sadece insanlara karşı sergilediği bir kişilik özelliği değildi. O aynı zamanda içinde bulunduğu toplumu güven ve emniyet noktasına taşımak adına iç çatışmalar yaşıyor, düşünce sancıları çekiyordu. Hira mağarasında inzivaya çekilmesi tefekkür etmek amacıylaıydı.²⁵¹

Toplumu güvenilir bir düzenleme getirmek için, kötölüğü kaldırmak iyiliği yaygınlaştırmak için buyurduğu “Her iyilik bir sadakadır”²⁵² Hadisi önemlidir. Bu denli güvenilir bir kaynağın iletişim ortamında verdiği mesajların etki gücü elbette yüksek olacaktır.

²⁴⁸ İbn-i Hişam, II, 96.

²⁴⁹ Şibli Nûmânî Mevlâna, Son Peygamber Hiz. Muhammed, İstanbul, İz Yayınları, 2005, s.102.

²⁵⁰ Sâd 86.

²⁵¹ Buhârî, Bed’ül-Vahy 3.

²⁵² Müslim, Zekât 16.

3.1.1.2. Hz. Peygamber'in Saygınlığı ve Sevilmesi

Saygınlık, değerli olmak, yeterli olmak, konusuna hâkim, topluma örnek olmak gibi vasıflar gerektirir. Saygın kişi alanında yetkin olduğu gibi güvenilir ahlaklı ve dürüsttür. Kaynağın sevilen, samimi, içten ve tanınmış biri olması, saygın olması, iletişimi etkili hale getirir.

İslam öğretisinde Allah'ı sevmek ve saymak, bir şekliyle Hz. Peygamberin sünnetine uymak O'nu dinlemek O'na tabi olmaktan geçer. Bu da ancak Resulullah'ı sevip saymakla mümkündür. Gazzali'ye göre duyu organları ve sevgi arasında bir irtibat vardır. Ona göre bilgi ve anlayış yani idrak olmadan sevgi olmaz. Öyleyse bilgi ve idrak nispetinde sevgide derecelendirilebilir.²⁵³

Yüce Allah Hz. Peygamber'in saygınlığına ve sevilmesine birçok ayette vurgulamıştır. “Ant olsun size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki O son derece izzet ve şeref sahibidir. Sizin sıkıntıya düşmeniz O'na çok ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.”²⁵⁴

“Ey iman edenler seslerinizi Peygamber'in sesinin üstüne yükseltmeyin! Birbirinize bağırdığınız gibi Peygamber'e karşı da yüksek sesle bağırmayın. Yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider.”²⁵⁵

Sahabe uzun bir yolculuğa ya da sefere gidip dönünce Resulullah'ın yanına uğrar. O'nun mübarek yüzüne doya doya bakar, kendisine selam ve saygısını arz eder, daha sonra ayrılırlardı.²⁵⁶

Hz. Ömer bir sebepten Hz. Peygamber'in (s.a.v) azatlısı Zeyd b. Harise'nin oğlu Üsâme'ye üç bin beş yüz dirhem tahsis etmiş oğlu Abdullah'a 3000 dirhem vermiştir. Sebebini soran oğluna; babasını senin babandan daha çok severdi, Üsâme'ye de senden daha çok muhabbeti vardı. Resulullah'ın sevdiğini kendi sevdiğime tercih ettim demiştir.²⁵⁷

Kur'an'ın ifadesiyle “pek yüce bir ahlak üzerine bulunan”²⁵⁸ Resulullah elbette çok sevilmiş ve sayılmıştır. Bu sevgi ve saygı ağı onun iletişimlerine yansımış hedef kitle içlerinden gelerek davranış ve tutum değişikliğine uğramıştır.

²⁵³ Gazzali Muhammed b. Muhammed, İhyau Ulumi'd Din, (Çev. Ahmed Serdaroğlu), Bedir yayınevi, İstanbul, 1975 s.538.

²⁵⁴ Tevbe, 9/128.

²⁵⁵ Hucurat, 49/2.

²⁵⁶ Tirmizi, Menakıp 19.

²⁵⁷ İbn Sa'd 4/40.

²⁵⁸ Kalem 68/4.

3.1.1.3. Hz. Peygamber'in Samimiyet ve İstikrarı

Kaynağın samimi ve istikrarlı oluşunun hedef kitle üzerinde etkisi tartışılmaz. İstikrar kararlı olma tutarlı olma düzenlilik içinde sürüp gitmeyi gerektirir. Özellikle verilen mesajlardaki samimiyet ve kararlılık mesajın etki gücünü yükseltir, devamlılığını sağlar. Hz. Peygamber ilahi mesajı topluma aktarırken ayırım yapmamaya özen göstermiş kişinin statüsünü ve mensubiyetine bakmadan hareket etmiştir. Kullandığı dil ve üslup herkese karşı aynıdır. Muhatabın kim olduğu onun konuşma biçimini etkilememiştir. Çünkü O hakkı herkese anlatma bilinciyle davranmaktadır. Tanış olsun, yabancı olsun herkesin sorunlarını dinleyip çözüm üretmeye çalışmıştır. Bunu yaparken ilahi mesajlardan asla taviz vermemiş, aynı zamanda kimsenin gönlünü de incitmemiştir.

“Demek sen, bu söze (Kur'an'a) inanmazlarsa, arkalarından üzülerek adeta kendini tüketeceksin.”²⁵⁹ Bu ayette görüldüğü gibi insanların hidayeti için çırpınan samimi içten bir peygamber vardır.

Hz. Peygamber yüksek bir odaklanmayla Mekke'nin ileri gelenlerine İslam'ı anlatırken, yanlarına iki gözü görmeyen İbn Ümmi Mektum gelip “Ey Allah'ın Resülü Allah'ın sana öğrettiğini bana da öğret” der. Fakat Resulullah Mekkeli elitleri belki iman ederler diye onları önceler onunla yeterince ilgilenmez. Bu durumu yüce Allah ayetiyle şöyle değerlendirir. “Kendisine o âmâ geldi diye Peygamber yüzünü ekşitti ve öteye döndü (Ey Muhammed!) Ne bilirsin belki de o arınacak yahut öğüt alacak da bu öğüt kendisine fayda verecek, kendini muhtaç hissetmeyene gelince, sen, ona yöneliyorsun (istemiyorsa) onun arınmasından sana ne! Allah'a karşı derin bir saygıyla, korku içinde koşarak sana geleni bırakıp, ona aldırıyorsun. Hayır, böyle yapma! Çünkü bu (Kur'an) bir öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır”.²⁶⁰ Bu olayın ardından Resulullah, Abdullah'a hiçbir olumsuz tavır takınmamış kendisine ikramda bulunmuş ve iltifat etmiştir. “Merhaba! Hakkında Rabbimin beni uyardığı kişi!” diyerek hitap etmiştir. Bu sahabeyi Medine'de namaz kıldırmak için iki kere görevlendirmiştir.²⁶¹ Hz. Peygamber kurduğu iletişimle de samimi istikrarlı bir duruş içindedir. Bu durum hedef kitlenin geribildiriminde olumlu olmasına vesile olmuştur.

²⁵⁹ Kehf 6.

²⁶⁰ Abese, 1-2.

²⁶¹ İbn Kesîr, VIII, 319.

3.1.1.4. Hz. Peygamber'in Dile Hâkimiyeti

Etkili bir iletişimde dile hâkimiyet önemlidir. Yerli yerinde konuşmak gerektiği yerde durmak vurguları ve tonlamaları iyi yapmak gerekir. Kaynağın kelime dağarcığının geniş olması mesajın gücünü artırır. Dil düşüncelerin taşıyıcısı durumundadır. Dil aynı zamanda insanların keşiflerini bilgilerini birbirlerine aktardıkları bir kanaldır.²⁶²

Hz. Peygamber'in (s.a.v) 23 yıllık peygamberlik görevinde yersiz, zamansız, anlamsız ve gereksiz konuştuğuna dair bir hadise rastlanmamaktadır. Hz. Peygamber'in bu günkü konferanslarda olduğu gibi belli bir saati doldurmak, alkış almak, beğenilmek gibi bir kaygısı olmamıştır. Tek gayreti kaynak olarak konuya açıklık getirmek, doğru mesajlar vermek, hedef kitlenin tatminini sağlamak ve sağlıklı geribildirimler almaktır.

Abdullah b. Amr: Resullah'tan duyduğum ve hatırımda tutmak istediğim her şeyi yazardım. Kureyş beni bundan men etti. Duyduğun her şeyi yazıyorsun. Hâlbuki Rasulallah (s.a.v)'da insandır. Kızgın ve neşeli halinde söz söyler, dediler. Bir zaman yazmadım sonunda durumu Rasullah'a (s.a.v) söyledim. Parmağıyla ağzını göstererek "Yaz, Ruhunu elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki buradan hak sözden başkası çıkmaz"²⁶³ dedi.

Hz. Peygamber'in bir sözü eksik söylediği için veya gereksiz söylediği için pişmanlığını duyduğuna dair bir rivayet yoktur. Fakat üzüntü duyduğu konular olmuştur. Resulullah lafza ve anlama önem vermişse de süslü söz söyleme kaygısı gütmekten, vermek istediği mesajı anlaşılır bir şekilde aktarmıştır. İşi aceleye getirmemiştir. Hedef kitlenin iyi kavrayacağı bir tonlama yakalamıştır. O, muhatapları ikna edecek ileri düzeyde bir dil becerisine sahiptir.²⁶⁴

Yüce Allah Peygamber'i "Şahit, müjdeleyici, uyarıcı ve izniyle Allah yoluna çağırان aydınlaticı bir kandil"²⁶⁵ olarak tarif etmiştir. İlahi mesajların sarsılmaz bir form ile insanlara aktarabilmesi için sükûtuyla, mimik, jest ve davranışlarıyla örnek olması gerekiyordu. Kaldı ki konuşmak için özel bir çaba sarf etmemiştir. İcaz (az lafa çok mana ifade etme) yöntemi çok uzun konuşmalardan daha etkili olabilmektedir. O konuşmalarında icazı önemsemiş ve sağlam bir düşünce örgüsüyle hareket etmiştir.

²⁶² Ray Haris ve Tablot Toylar J. Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları (Çev. Cem Taylan), Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.

²⁶³ Ebû Dâvût, İlim 3.

²⁶⁴ Kenan Demirayak, Abbasi Edebiyatı Tarihi, Şafak Yayınları, Erzurum, 1998, s.26.

²⁶⁵ Ahzap 45.

Hutbeleri ve konuşmalarını incelediğimizde genelde Allah’a hamd ve Ondan af dileme ile başlar. Takva tavsiye ederek devam ederdi.

3.1.1.5. Hz. Peygamber’in Hedef Kitleyi İyi Tanıması

Hedef kitlenin ya da alıcının, sosyal ve kültürel durumu, zekâ seviyesi eğitim durumu, cinsiyeti ve yaşı gibi durumları göz önünde bulunduran kaynak mesajı vermekte daha etkili olmaktadır.

Hz. Peygamber’in yaşamını incelediğimizde yaşadığı çağın insanlarını iyi analiz ettiği sonucuna varabiliriz. Hz. Peygamber’in iletişimdeki tesirini düşündüğümüzde, muhatabın seviyesini bildiği ve dikkate aldığını görmekteyiz. O iletişimin her türüsünde gerek Hutbe ve konuşmalarında gerekse bireysel diyaloglarında elçi oluşunun idrakiyle hareket etmiştir. Alıcının hidayetini dünya ve ahiret huzurunu tesis etme gayretindedir. Bu nedenledir ki muhatabın durumunun bilinmesi önemlidir. Allah yoluna hikmetli sözler ve güzel öğütlerle davet etmeye çalışan birinden de beklenen budur. Böylelikle kaynak ile hedef kitle arasında güçlü bağlar ve yerine kolay ulaşan mesajlar oluşmuştur.

Akabe’de bir grup insanla karşılaşırlar. Resulullah onlara kim olduklarını sorar. Hacrec kabilesinden olduklarını anlayınca “Yahudi dostlarından mı” diye sorar. “Evet” cevabı üzerine, “Oturmaz mısınız? Sizinle konuşabilir miyim? der. Onlara Kur’an okur İslam’ı anlatır. Bu grup iman ederek döner.²⁶⁶ Resulullah Yahudi olduklarını anladığından itibaren onların ehli kitaba yakın olduklarını, dolayısıyla yeni bir Peygamber’e inanmaya hazır olduklarını bilir.

Ebû Hüreyre “Sadakanın hangisi üstündür” diye sorar Hz. Peygamber (s.a.s): “fakir olanın güç ve kuvvetiyle yardımda bulunmasıdır”²⁶⁷ cevabını verir. Aynı soruyu Sad b. Ubâde sorar. Hz. Peygamber (s.a.s) ona ise “su çıkartmaktır”²⁶⁸ cevabını vermektedir. Ebû Hüreyre’nin fakir, Sa’d b. Ubâde’nin ise zengin bir kabile reisi olduğu bilinmektedir. Bu anlamda cevap manidardır. Hz. Peygamber (s.a.s) her iki muhatabı iyi bilmektedir ve cevabı onların durumuna göre verir.

Hz. Peygamber bazen de alıcının psikolojik durumunu çok iyi bildiği için bazı tespitlerde bulunmuştur. “Ey Ebû Zerr ben seni zayıf iradeli bir kişi olarak tanıyorum.

²⁶⁶ İbn Hişam, II 45.

²⁶⁷ Ebu Dâvût, Zekât 41.

²⁶⁸ Ebû Dâvût, Zekât 41-42.

Ben şahsım için arzu ettiğimi senin içinde arzu ederim. Sakın iki kişiye bile emir olma, bir yetimin malına bakma görevini de üzerine alma”²⁶⁹

3.1.1.6. Hz. Peygamber’in Sorulara Açık Olması

Tatmin olmayan alıcının iletişimdeki geribildirimleri olumsuz olur. Bu nedenle hedef kitlenin kafasında soru işareti kalmamalı zihni berrak olmalı. Kaynak ise alıcının sorduğu sorulara açık olmalı ve bilinçli makul mantıklı cevaplar vermelidir. Alıcının sorusuna cevap vermeyen kaynak dinleyiciye soru sorma hakkı tanımayan hatip yetkiliğini sorgulamaya açmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v) mescitte, evinde, yolda, savaşta, hasta iken, tek başına veya topluluk içindeyken soruların hiçbirini cevapsız bırakmamış, soru sormanın zamanı değil diyerek geçiştirmemiştir. Hadis kitapları bunların örnekleriyle doludur.

“Eğer bilmiyorsanız, zikir-ilim ehlinden sorun”²⁷⁰ Bu ayette soru sormanın ve öğrenmenin yolunu açmıştır.

Hz. Peygamber cemaatin arasında iken gelen ve “beni cennete yaklaştıracak cehennemden uzaklaştıracak olan ameli bana haber ver” diye soran şahsa cevap vermeden önce arkadaşlarına dönerek “hidayete nail kılındı (güzel bir soru sordu)” diye takdirini belirttikten ve adama sorusunu bir kez daha tekrarlattıktan sonra cevap vermiştir. “Allah’a ibadet eder, O’na hiçbir şeyi ortak tanımaz, namazı kılar, zekâtı verir ve akrabalık bağlarını devam edersen”²⁷¹ diye buyurur.

Bedevi’nin biri “Ya Resulullah hastalanırsak tedavi görelim mi?” dediler. Hz Peygamber “Evet Allah’ın kulları! Tedavi görün. Çünkü Allah, yarattığı her hastalık için mutlaka bir şifa veya ilaç yaratmıştır.”²⁷² Soru sorulmasına tepki göstermeyen tam aksine soru sorulmasından hoşnut olan bir peygamber vardır.

3.1.2.Hz. Peygamber’in Sözlü İletişiminde Bazı Pratikleri

Hz. Peygamber “iman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe iman etmiş olamazsınız. Yaptığınız zaman, birbirinizi seveceğiniz bir işi size haber vereyim mi: Aranızda selamı yayınız”²⁷³ diyerek iletişimi kişilerin ve gündelik hayatın

²⁶⁹ Ebû Dâvût, Vesâyâ: 4(3/154).

²⁷⁰ Nahl 16/43 Enbiya 21/7.

²⁷¹ Müslim İman: 12, (1/43).

²⁷² Tirmizi, Tıp 2.

²⁷³ Müslim, iman, 93.

merkezine koymak istemiştir. İman bağı birbirini sevmeyi gerektirmektedir, bu soyut bağ somut ilişkilerle aktif halde tutulması halinde realize olabilir. O bakımdan selamlaşmak iletişimin ilk adımı olarak Peygamberin çokça teşvik ettiği bir eylemdir.

İletişim konusunda bu kadar duyarlı olan Hz. Peygamber, iletişim kurarken (tekrar, benzetme, soru sorma, hikâyeleştirme) gibi bazı vurgulardan etkili bir biçimde yararlanmıştı. Böylece mesaj hedef kitlenin hafızasında pekişmiştir. Şimdi Hz. Peygamber'in bu pratiklerini ve uygulama alanlarını inceleyelim.

3.1.2.1. Tekrar

Etkili iletişimde mesajın makul ve mantıklı olması dönem dönem tekrarlanması alıcının konuyu anlamasına katkı sunduğunu daha öncede vurgulamıştık.²⁷⁴ Gerek kitle iletişiminde gerekse yüz yüze iletişimlerde tekrarın büyük önemi vardır. Tabi abartılmayan, usandırmayan bir tekrardan bahsediyoruz. Tekrar öğrenmeyi destekler, becerileri güçlendirir, mesajın unutulmamasını sağlar. Konunun önemi tekrarla desteklenir, Hz. Peygamber de bu sebeplerle birçok kez tekrara başvurmuştur.

Bir adam peygamberin yanında bir başkasını övdü. Bunun üzerine peygamber ona üç defa “Yazıklar olsun sana! Kardeşinin boynunu kesip kopardın!” dedi. Sonrada şunları vurguladı: “Sizden biriniz bir kimseyi ille de methedecekse “Ben falanı dış görünüşüne göre şöyle, şöyle sanıyorum, ameline göre onu hesaba çekecekse Allah’tır, ben Allah’a karşı hiç kimseyi temize çıkaramam desin. Bunu da o kimsenin böyle halini biliyorsa söylesin!”²⁷⁵ Peygamberin bu sözü önemine binaen üç defa tekrar etmiştir. Bunun nedeni kişiyi uyarmak, kaynağını net bilmediği konularda yorum yapmasının önüne geçmektir.

Hz. Peygamber bir sohbetinde “Burnu sürtülsün! Burnu sürtülsün! Burnu sürtülsün” şeklinde üç kez tekrarda bulundu. Ashap: “Ey Allah’ın Resûlü! Kimin?” diye sorunca peygamber “Yanında annesi veya babası veya her ikisi de ihtiyarlığa erdiği halde cennete giremeyenin”²⁷⁶ dedi. Burada da mesajın etki gücünü artırmak için tekrar yapılmıştır.

Hz. Peygamber bir gün ashabıyla otururken üç kere “Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi?” buyurdu. Ashap “Evet, yâ Resûllallah”! dediler. Resûllallah “Allah’a ortak koşmak, ana-babaya eziyet vermek” dedi. Dayanmaktayken

²⁷⁴ Cüceloğlu a.g.e., 522.

²⁷⁵ Buhari, Edep, 95.

²⁷⁶ Müslim, Birr 10.

oturdu da “iyi dinleyin! Bir de yalan yere şahitlik etmektir” Buyurdu.²⁷⁷ Burada da kanunun önemini vurgulamak adına tekrara gidilmiştir.

3.1.2.2. Soru Sormak

Hiz. Peygamber (s.a.s) hassas mevzularda alıcıya sorular sorardı. Böylelikle alıcının motivasyonunu artırır, mesajı almaya hazır hale getirirdi. Hadis kaynaklarından şunu anlıyoruz, alıcılar konuşulacak konuya dikkat kesilir adeta tüm uzuvları kulak olurdu.

Hiz. Peygamber “sizden herhangi biriniz bir gecede Kur’ân’ın üçte birini okuyabilir mi? Diye sordu. Bu soru onları zorladı ve “Ya Resûlallah! Bizim hangimiz buna güç yetirebilir” dediler. Bunun üzerine Resûlallah! “İhlas süresi Kur-ân’ın üçte biridir” diye buyurdu.²⁷⁸ Burada verilmek istenen mesaj öncesi soru sorularak, alıcılar hazırlanmış ve dikkatleri artırılmıştır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, alıcının sayısal çokluğu ya da azlığı Hiz. Peygamber’in konunun önemine (mesaja) verdiği değerini değıştirmemiştir.

Mu’âz b. Cebel anlatmıştır. Hiz. Peygamberle yalnız olduğu bir an

- Ey Mu’âz b. Cebel diye seslenir.
- Buyur ya Resûlallah emrini bekliyorum dedim. Bir şey söylemedi bir zaman gittik Yine:
- Ey Mu’az b. Cebel dedi.
- Buyur ya Resûlallah... dedim.

Yine bir şey söylemedi. Üçüncü defa aynı şekilde seslendi aynı cevabı verdim.

Aramızda şu konuşma geçti:

- Biliyor musun Allah’ın kulları üzerindeki hakkının ne olduğunu?
- Allah ve Resûlu en iyisini bilir.
- Allah’ın kulları üzerindeki hakkı, ona ibadet etmeleri ve hiçbir şeyi O’na eş tutmamalarıdır.

Daha sonra bir müddet gittik. Yine: Ey Muâz b. Cebel diye seslendi, buyur ya Resulallah dedim.

²⁷⁷ Buhârî, Şehâdet 10.

²⁷⁸ Buhârî, Fezailü’l Kur’an 13.

- Bunu yaptıkları takdirde kulların Allah üzerindeki haklarının ne olduğunu biliyor musun?
- Allah ve Resulü en iyisini bilir.
- Onlara azap etmemesidir.²⁷⁹

Buradan şunu söyleyebiliriz, Hz. Peygamber soru sorarak iletişimde mesajı güçlendirilmiş oluyor.

3.1.2.3. Benzetmek

Hz. Peygamber (s.a.s) benzetme yöntemini sıkça kullanmıştır. Böylelikle anlamı net kavranamayan, belirsizliğin olduğu konularda, mesajın anlaşılabilirliği ve netliği artmıştır. Bazen de soyut kavramları somutlaştırmak için kullanılmıştır.

Ebu Hüreyre'nin anlattığına göre bazı insanlar “Ey Allah’ın Resûlü! Kıyamet günü biz Rabbimizi görecek miyiz?” diye sordular. Resûlallah “Ayın on dördüncü gecesi gökyüzünde hiçbir bulut yokken ayı görme konusunda şüpheye veya ihtilafa düşer misiniz?” diye sordu. Onlar “Hayır Ya Resulallah!” dediler. Resulallah tekrar “Ya görmeye engel gökyüzünde hiçbir bulut yokken güneşi görmede şüpheye düşer veya ihtilaf eder misiniz? Diye sordu. Onlar yine “Hayır ya Resulallah” diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resulallah şöyle buyurdu: “İşte sizde Rabbinizi böyle göreceksiniz.”²⁸⁰

Buradan anlaşılıyor ki Allah’ın varlığını görmek gibi bir mevzuyu alıcıya anlatmak için Hz. Peygamber (s.a.s) benzetme yöntemini kullanmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s) bir sohbetin de “Bana görüşünüzü söyler misiniz? Birinizin kapısı önünde bir akarsu bulursa, her günde beş defa orada yıkansa, bu yıkanma, onun üzerinde kirden pastan bir şey bırakır mı? “Diye sordu. Ashap “hayır! Onun kirinden hiçbir şey bırakmaz” dediler. Bu cevap üzerine Resulallah; “Beş vakit namaz da işte bunun gibidir. Namazla Allah’u Teâlâ günahları siler mahveder” diye buyurdu.²⁸¹

Görüldüğü gibi İslam dini açısından çok önem arz eden, namaz gibi bir ibadetin hedef kitlede yaşam biçimi olması ve etki gücünün yüksek olması açısından yapılan benzetme son derece yerinde ve mantıklıdır. Hz. Peygamber döneminde namaz kılanların sayısının hızlıca artması, geribildirimlerin olumlu olduğunu ve benzetme yoluyla verilen bu ve benzeri mesajların yerini bulduğunu gösterir.

²⁷⁹ Müslim, İman 48 (1/58).

²⁸⁰ Buhârî, Ezan 129.

²⁸¹ Buhârî Zekat 120.

3.1.2.4. Hikâye

Günümüzde özellikle ilköğretimde konuların anlaşılabilmesi, somut bir görüntü kazanması için ders kitaplarında hikâyeye sıkça başvurulur. İlerleyen yaşlarda dahi yetişkinlerin hikâyeleri unutmadıkları görülür.

Hz. Peygamber hadislerinde de görüldüğü üzere, dönem dönem hikâye ye başvurmuştur. Ayrıca Kur'an'ı Kerim'de incelendiğinde sık sık geçmiş kavimlerin hikâyesi anlatılmaktadır.

Bir hadiste şöyle denir “İçkiden kaçının o bütün kötülüklerin anasıdır. Sizden önceki toplumların birinde, kendini Allah’a ibadete adanmış bir adam vardı. Fahişe bir kadın onu yoldan çıkarmayı kafasına koydu. Cariyesini yollayarak ‘şahitlik yaptırma’ bahanesiyle adamı çağırttı. Adam kadının yanına girerken, cariye her girilen kapıyı arkadan kilitliyordu. Sonunda güzel bir kadının yanına girdi. Yanında bir çocuk ve bir kap içki vardı. Kadın “Vallahi ben seni şahitlik için çağırtmadım, benimle ilişkiye girmen veya bu içkiden içmen veyahut da şu çocuğu öldürmen için çağırttım. Adam “Öyleyse şu içkiden bir kadeh şarap ver” dedi. Kadında bir kadeh şarap sundu. İçince “biraz daha” dedi. Sarhoş olunca kadınla zina etti. Çocuğu da öldürdü. İçkiden kaçının, vallahi içki alışkanlığıyla iman bir arada bulunmaz. Mutlaka biri öbürünü uzaklaştırır.”²⁸² İçki sosyal ekonomik ve toplumsal bozulmalara yol açan bir günahdır. İçilmesini Rabbimiz men etmiştir. İçki mevzusunun iletişimsel bir süreçte güçlü mesajlarla alıcıya aktarmak adına bu hikâye son derece uygun ve yerindedir.

3.1.2.5. Duraklama

Bir konudan başka bir konuya geçerken konuşma halinde veya bir metni okurken uygun yerlerde duraklama yapmak etkili iletişime katkı sağlar.²⁸³ Sözün arkasını getiremeyeceğinden değil, söyleyeceği sözü etkili kılmak için bazen hatibin bilerek duraklaması mesajı güçlendirir. Etkili iletişim uygulamalarında görürüz ki birçok konuşmacı dikkatleri bir araya toplamak için bazen duraksar. Hz. Peygamber de bazı konuşmalarında bunu uygulamıştır.²⁸⁴

Veda hutbesini dinleyenler, yıllar sonra bu hutbeleri anlatırken Resulullah'ın “Bu hangi şehirdir? Bu hangi aydır? Bu hangi gündür?” Sorularından sonra her birinde ayrı

²⁸² Nesâi Eşribe 44.

²⁸³ Ülkü Giray, Radyo İçin Sunuculuk ve Spikerlik, İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005 s. 204.

²⁸⁴ Hamdi Akverdi, Hitabet sanatı Teknik ve psikolojisi, Ulus Yayınevi, 1939 s. 82.

ayrı sustuğunu vurgularlar “Bu sükût o kadar idi ki, biz o şehre başka ad verecek zannettik” demişlerdir.²⁸⁵

Burada istisna bir durumdan bahsetmeden geçemeyeceğiz. Bazen soruya cevaben gelen vahiy Resulullah’ı zorunlu olarak duraksatmaktadır. Abdullah b. Mesud bir duraklama anında Resulullah’ın vahiyle buluştuğunu hissettiğini anlatır.²⁸⁶

3.1.3. Hz. Peygamber’in Yakın Çevresi İle İletişimi

3.1.3.1. Hz. Peygamber ve Ailesi

Aile insanoğlunun içinde doğup büyüdüğü, karakterinin oluştuğu en küçük sosyal yapıdır. Bu en küçük yapı, toplumu şekillendirmede en büyük niteliğe sahip olabilmektedir. Ailenin birincil işlevi insan neslinin devamı için çocuk dünyaya getirip topluma kazandırmaktır.²⁸⁷ Kişinin aile yaşamı onun karakterinin gerçek yansımasıdır. İnsanlar aile dışı yaşamlarında rol yapabilirler. Fakat aile içinde gerçek benlikleri ortaya çıkacaktır. Bir kişinin karakteri ile ilgili en doğru hüküm aile içi iletişimde verilebilir.²⁸⁸

“Sizi tek bir nefisten yaratan gönlü ısınsın diye ondan da eşini var eden O’dur.” Ayetten de anlaşılıyor ki erkek ve kadın birbirinin tamamlayıcısıdır. Bu tamamlanma evlenme ve aile kurma ile mümkündür.²⁸⁹ Hz. Peygamber (s.a.v) “Ey gençler! Evlilik yükümlülüğüne gücü yetenleriniz hemen evlensin. Çünkü evlilik gözü ve ırzı harama karşı daha fazla korur”²⁹⁰ Ayrıca bir hadisinde “nikâh benim sünnetimdir.”²⁹¹ Buyurarak evliliğin ve ailenin önemine dikkat çekmiştir.

Yaşadığımız yüzyıl insanlığın kazanımında sınır tanımadığı bir yüzyıl olmasının yanında, manevi kayıplarında doruk yaptığı bir dönemdir. Boşanmaların arttığı evlilik dışı ilişkilerin tercih edilmeye başlandığı günümüzde toplum hayatı tehlike sinyalleri vermeye başlamıştır. İletişim ile insanlar yalnızlık duygusundan kurtulurlar. Gerçi çatışma halinde de yalnızlık duygusunun azaldığı bir gerçektir. Fakat bu durumda taraflar bilgi ve duygu aktarımını kestiği için gerginlik hali devam eder. Aile içinde iletişim

²⁸⁵ Buhârî, İlm: 49(1/41).

²⁸⁶ Buhari Tavhid 28.

²⁸⁷ Mehmet Zeki Aydın, Ailede Ahlak Eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010 s.27.

²⁸⁸ Rahman Afzalur, Siret Ansiklopedisi, (Çev. Kenan Dönmez), İnkılap Yayınları, İstanbul, 1996, II s.259.

²⁸⁹ A’raf 189.

²⁹⁰ Buhari Nikah 2.

²⁹¹ Buhari Nikah 1.

kurulamıyorsa aile bireyleri birbirini sorgulamalı ve birbirlerinin iletişim dilini öğrenmelidirler. Aile içinde aşırı eleştiri sevgiyi öldürür.²⁹²

Hız. Peygamber'in aile içi iletişiminde bir hoşgörü dilinin hâkim olduğunu görmekteyiz. Onun iletişiminde eleştiri yok denecek kadar azdır. Bu bağlamda Hız. Peygamber'in aile içi iletişiminin yeniden önemsenip dikkate alınması önem taşır.

3.1.3.1.1. Hız. Peygamber'in Eşleriyle İletişimi

Hız. Peygamber'in çok evlilik yapmasının dört sebebinden bahsedilir. Bunlar eğitim ile ilgili sebepler, hukuki sebepler, sosyal sebepler ve siyasi sebeplerdir.²⁹³ Bu konunun meraklıları için yeterince kaynak vardır. Bizler Hız. Peygamber'in eşleriyle olan iletişimine değineceğiz.

İletişimde alıcıya değer verme göz ardı edilemeyecek bir unsurdur. Hız. Peygamber'in eşlerine verdiği değer üst bir seviyededir. Bütün hanımlarına aynı düzeyde davranır, hanımları da kendilerini Hız. Peygamber nezdinde biricik bilmiştir. Resulullah'ın şu duası bu anlamda önlemlidir. "Farkına varmadan birini diğerinden çok sevebilirim bu da bir haksızlık olur. Onun için Ey Rabbim! Elimden gelmeyen bu hususta senin rahmetine sığınıyorum."²⁹⁴ Allah Resulu tüm eşlerine kibar ve hoşgörülü davranıyordu. Hız. Ömer O'nun kadınlara karşı nezaketine şaşırmıştır, bunun üzerine Resulullah onu uyarak "sen katı ve şiddetlisin" demiştir.²⁹⁵

Hız. Peygamber eşleriyle iletişimde onlara değer verir, önemli konularda görüş ve düşüncelerini dinlerdi. Sabah ve ikindi namazlarından sonra eşlerini ziyaret eder, hatırlarını sorardı.²⁹⁶ Hız. Peygamber eşlerine şaka ve latifeler yapmıştır. Fakat şakalarında bile kimseyle alay etmemiş, küçümsememiş, yalan söylememiştir. Hanımları bir gün kendisine "Ya Resulullah senin vefatından sonra en önce hangimiz sana kavuşacağız" derler. Resulullah "eli uzun olanınız" buyurur. Bunun üzerine hanımları kollarını ellerini ölçmeye başlamışlardır. Fakat Peygamber uzun elle bol sadaka veren, eli açık mesajın mesajı vermek istemiştir.²⁹⁷

²⁹² Tarhan Mutlu, Evlilik Psikolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2018, s.74.

²⁹³ Sadrettin Gümüş, Hız. Peygamber'in Aile Hayatıyla İlgili Ayetler, İlmi Neşriyat, İstanbul, 1989 s.216.

²⁹⁴ Tirmizi, Nikâh 41.

²⁹⁵ Buhari, Edep 68.

²⁹⁶ Buhari, Talak, 8.

²⁹⁷ Buhari, Zekât 2.

Aile içinde eşlerin birbiriyle istişare etmesi, düşünce fikir alışverişinde bulunması birbirlerine olan bağlarını artıracak gibi, sorunlu konuların çözümünde de kolaylıklar sağlayacaktır. Resulullah’a ilk peygamberlik görevi verildiğinde, kaygı ve korkularını Hz. Hatice ile istişare ettiler. O’da Resulullah’a şu unutulmaz cevabı vermiştir, “Korkma Allah seni asla mahcup etmez, zira sen akraba hukukunu gözetir, muhtaca yardım, fakirlere iyilik, misafirlere de ikram edersin...”²⁹⁸

Hadislerin birçoğunda ailenin değeri vurgulanmıştır. Hz. Peygamber hanımlara haksızlık yapılmamasını, korunmasını defalarca zikretmiştir. Hz. Peygamber’in huzurlu bir aile hayatı olmuştur. Eşlerine yakın ilgi ve değer vermiş sevgiyle yaklaşmıştır.

“Müminlerin iman bakımından en mükemmeli huyu en iyi olandır. Sizin hayırlınız kadınlara karşı hayırlı olandır”.²⁹⁹ “Size hanımlarınıza iyi davranmayı tavsiye ediyorum”³⁰⁰ “Hanımlarınıza kötü söz söylemeyin. Ona ve yaptığı işlere çirkin demeyin. Sakın yüzüne vurmayın”³⁰¹ Bu hadislerde görülüyor ki Hz. Peygamber hanımlarla iletişimde olumlu olunmasını ve onlara hep iyi davranılmasını vurgulamıştır.

Hz. Peygamber, hanımlarıyla yüksek sesle konuşmamış, nazik kibar ve güler yüzlü yaklaşmıştır. Onlara nezih zarif ve latif bir şekilde davranmıştır. Hz. Peygamber’in (s.a.v) eşleriyle iletişimde şaka ve latife söz konusudur. Hz. Peygamber eşlerine karşı son derece hoşgörülüydü. Örnek verecek olursak, Hz. Peygamber (s.a.v) hiçbir zaman yemeği problem edip hanımlarına kızmamıştır. Hz. Peygamber sabaha doğru mescitten eve geldiğinde “yiyecek bir şey var mı”? diye sorar “Yok ya Resulallah” diye cevap alırsa “Öyle ise ben de oruçluyum”³⁰² derdi. Bu hadisten de görüldüğü gibi yemeğin olmayışı tartışma haline getirip iletişim karmaşalarına yol açan bir peygamber yok. Aksine bu durumu fırsata çevirip oruç tutarak hem Allah’ın rızasını kazanan hem de hanımlarıyla iyi iletişimler kuran bir peygamber vardır.

Bütün bu hadisleri değerlendirirken Hz. Peygamber’in yaşadığı coğrafyayı, kültürü göz önünde bulundurmak gerekir. Kadının ikinci sınıf bir varlık olarak görüldüğü bu dönemde Resulün bu yaklaşımları, oldukça dikkat çekicidir ve önemlidir. Hatta zamanını aşar ve çağlar ötesine mesajlar gönderir.

²⁹⁸ Buhari, Bedül Vahy, 1.

²⁹⁹ Tirmizi, Rada II.

³⁰⁰ İbn Mace, Nikah, 3.

³⁰¹ Ebu Davut, Nikah 42.

³⁰² Buhari, Edep 78 Müslim, Sıyam 169.

3.1.3.1.2. Hz. Peygamber'in Çocuklarıyla İletişimi

Çocuklarla iletişim kurmanın temel bazı öğelerinden bahsedilir. Bunlar; gözle iletişim, bedensel iletişim, odaklaştırılmış dikkat ve disiplindir.

Gözle iletişimde bizler çocukla sadece bağ kurmaz, aynı zamanda onların duygusal ihtiyaçlarını da karşılarız. Bedensel iletişimle sadece mekanik bir hareket yapmaz aynı zamanda manevi bir destek veririz. Bu destek çocuğun ilerleyen döneminde zihinsel duygusal dinsel ve kültürel motivasyonunu olumlu yönde destekleyecektir. Odaklandırılmış ilgiye gelince, bir çocuğa tüm dikkatimizi vererek eksiksiz sevdiğimizi hissettirmektir. Böylece çocuk kendini değerli görecektir.³⁰³

Hz. Peygamber'in çocukları ve diğer çocuklarla iletişimi bu anlamda önemlidir. Bütün bu bahsedilenleri tarihin o döneminde uygulandığını görmekteyiz. Çocuklara bakışıyla bedensel temasıyla odaklanmasıyla son derece özenli davranan bir peygamber söz konusudur. Bedensel ve ruhsal açıdan sağlıklı bir çocukluk dönemi geçiren kişiler hayatlarının diğer dönemlerinde daha verimli bireylere dönüşebilirler. İşte tam burada Resulullah'ın çocuklarla olan iletişiminin bilinmesi son derece önemlidir. Maddi sıkıntılardan çocukların öldürüldüğü, kız çocukların önemsenmediği, mal gibi alınıp satıldığı o dönemde ve çocukların ruhsal çöküntülere maruz kalıp, istismar edildiği bu dönemde Hz. Peygamber o günün çocukları için bir kurtarıcı olduğu gibi, bugünün çocukları için ise bir armağandır. Saf ve temiz bir fitratla doğan bu çocukların doğaları bozulmadan, Resulullah'ın saf ve temiz sevgisini tanımalı ve bilmelidirler. Bu çocukların hafızalarını özümüze uzak nice isim ve kavramlarla doldurduğumuz günümüzde Hz. Peygamberin bilinmesi elzemdir.³⁰⁴

Hz. Peygamber'in üçü erkek dördü kız yedi çocuğu olmuştur. İsimleri Kasım, Abdullah, İbrahim, Zeynep, Rukiyye, Ümmü Gülsüm, Fatıma'dır. Hz. Peygamber'in erkek çocukları küçük yaşlarda iken vefat etmiştir. Çocuklarından Hz. İbrahim için şunları söylediği bilinmektedir. "Gönül mahzun olur, gözler ağlar; fakat inşallah Allah'ın dediğinden, Allah'ın hoşnutluğundan başkasını söylemeyiz! Vallahi Ey İbrahim! Biz senin firakınla çok mahzunuz!"³⁰⁵

³⁰³ Ross Compbell, Çocuk Sevgiyle Büyür, (Çev. Meral Gaspıralı), Altın Kitaplar Basımevi, İstanbul, 1991.

³⁰⁴ Salman Yüksel, Hz. Peygamber'in Örnekliği, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s.153-155.

³⁰⁵ Buhari, Cenâiz 44-63.

Hiz. Peygamber torunu Hiz. Hasan'ı sevip öperken, Akra b. Habis "Benim on çocuğum var bunlardan hiç birini öpmüş değilim" der. Resulullah kendisine "Merhamet etmeyene merhamet edilmez" buyurmuştur.³⁰⁶

Çocuklar arasında ayırım yapmamak ve eşit davranmak iletişimsel açıdan önemlidir. Hiz. Hüseyin içecek bir şey ister. Hiz. Peygamber kalkarak koyunu sağır. O esnada Hiz. Hasan onun yanına varıp süttten ister. Ancak Resulullah sütü önce Hüseyin'e verir. Fatıma "Ya Resulullah sanki Hüseyin'i daha çok seviyorsunuz" deyince, "Hayır o daha önce istemişti" buyurur.³⁰⁷

Hiz. Peygamber'in çocuklarıyla iletişiminde, onların seviyesine inen, maddi ve manevi ihtiyaçlarıyla ilgilenen, onları yok saymayan, aksine değer veren bir yaklaşım görmekteyiz.

"Çocuklarınıza ikram ediniz ve onları güzel terbiye ediniz"³⁰⁸ "Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha değerli bir bağışta bulunmamıştır."³⁰⁹ Bu hadislerde görölmektedir ki çocuklarla iletişim kurarken "güzel bir terbiye" vermek gibi bir önceliğimiz olmalı. Nitekim terbiyeden uzak bir çocuğun iletişimi de sorunlu olacaktır.

"Küçüklerine merhamet etmeyen, büyüklerine saygı göstermeyen bizden değildir."³¹⁰ Hiz. Peygamber (s.a.v) bu hadisleriyle çocuklara merhametle muamele edilmesini vurgulamış, aksi takdirde "bizden değildir" diyerek, böyle davranmayan bir kişinin Müslümanlığını sorgulamış, tartışmaya açmıştır.

Bir defasında kızı Fatma yanına geldiğinde Hiz. Peygamber kalkmış, elini tutmuş, kendisini öpmüş ve yanına oturtmuştur. Hiz. Fatma'da Hiz. Peygambere aynı şekilde karşılık vermiştir.³¹¹

Hiz. Peygamber böyle davranarak, çocuklarla iletişim konusunda bizlere yüksek mesajlar vermiştir. Hiz. Peygamber çocuklarla kurduğu iletişimde, onların çok değerli olduğu hissiyatını, mesaj olarak topluma aktarmıştır. İlerleyen uygulamalarda görölüyor ki, bu mesaj hedef kitle de yerini bulmuş, sağlıklı geribildirimler yapılmıştır. Şunu net bir şekilde bilmeliyiz ki, aile içi iletişimde, çocuklarla kurduğumuz doğru ve yerinde iletişim, sağlıklı bir toplumun altyapısını oluşturur.

³⁰⁶ Buhari, Edep 18.

³⁰⁷ Ahmet b. Hanber. 1,101.

³⁰⁸ İbn Mace Edep 3.

³⁰⁹ Tirmizi, Birr 33.

³¹⁰ Tirmizi, Birr, 15.

³¹¹ Ebu Davut, Edep 144.

3.1.3.1.3. Hz. Peygamber'in Akrabalarıyla İletişimi

İslam dini “Sıla-i Rahim” kavramına ayrı bir önem vermiştir. Sıla-i Rahim akrabaların güçlü bir iletişimle birbirlerine bağlanmalarını ifade eder. Resulullah akrabalarını Allah rızası için sevip sayan, onlara değer veren kişilerden Allah’ın razı olacağını bildirmiştir.³¹² Akrabasının yaptığı iyiliğe aynısı ile karşılık veren, onları koruyup gözetmiş sayılmaz. Akrabayı koruyup gözetken kimse, kendisi ile alakayı kestikleri zaman bile onlara iyilik etmeye devam eden iletişimini kesmeyendir.³¹³ Bu hadislerden de anlıyoruz ki akraba ile diyalogu kesmemeli, süreklilik arz eden ilişkiler kurmalıyız. Akraba Müslüman olmasa bile onlarla iletişim kesilmemelidir. Nitekim Hz. Ebubekir’in kızı Esmâ (r.a) İslam’ın ilk yıllarında henüz Müslüman olmamış annesi tarafından ziyaret edilirdi. Durumu Resulullah’a ileten Esmâ “Annem beni özleyip gelmiş, ona ikramda bulunabilir miyim?” der. Resulullah “Evet annene iyi davran” der.³¹⁴

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) üreten Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah üzeriniz de bir gözetleyicidir”.³¹⁵ Ayette görüldüğü üzere akrabalarla ilişki teşvik edilmiştir.

Bir kişi Resulallah’a cennete girmesi için bir amel tavsiye etmesini istemiştir. Resulallah “kendisine hiçbir şeyi ortak koşmayacak şekilde Allah’a inanır, namazı kılar, zekât verirsin, akrabalarla bağlılığı ve ilgiyi sürdürürsün”³¹⁶ buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v) yanında büyüdüğü, üzerinde emeği çok olan, Ümmü Eymen’i ziyaret eder, ona saygı gösterir, bir anne gibi hürmet eder ve hatırını sorardı.³¹⁷

Hz. Peygamber akrabaları gözetmek gerektiğini birçok hadiste vurgular, kendisi de bir fiil uygulardı. “Yoksula bir şey vermek sadakadır. Akrabaya bir şey vermenin iki sevabı vardır. Birisi sadaka, diğeri de akrabayı görüp gözetme sevabıdır.”³¹⁸

³¹² Ahmet b. Hanbel, II, 292.

³¹³ Buhari, Edep 15.

³¹⁴ Buhari, Hibe 30.

³¹⁵ Nisa, 4/1.

³¹⁶ Buhari, Edep, 10.

³¹⁷ Müslim, Fezailü’s Sahabe 102.

³¹⁸ Tirmizi, Zekât 26.

İlk vahiy geldiği anda Hz. Peygamber telaşlıdır. Bunu gören Hz. Hatice annemiz, peygamberi yatıştırmak için şöyle der “Hayır! Vallahi Allah seni utandırmayacaktır. Sen hakkı sahibine verirsın, zayıflara yardım edersin ve akrabalarını ziyaret edersin”³¹⁹

Sahabeden Ebu Tufeyl anlatıyor: Hz. Peygamber’i Ci’raane’de ganimetler arasında bulunan etleri bölüşürken gördüm. O gün ben gençtim kesilen develerin kemiklerini taşıyordum. O sırada bir kadın geldi. Peygamber efendimize yakınlaştı. Hz. Peygamber hemen sırtında ridasını çıkartarak yere serdi ve kadını üzerine oturttu. Ben: “bu kadın kim” diye sordum. “Resulallah’ın sütannesi” dediler.³²⁰ Hz. Peygamber akraba ve yakınlarıyla her zaman iyi ilişkiler kurmuş, onları unutmamış, iletişimini kesmemiştir.

321

3.1.4. Hz. Peygamber’in Bazı Toplumsal Kesimlerle İletişimi

Hz. Peygamber’in ailesi ve akrabalarıyla iletişimini değerlendirmeye çalıştık. Şimdide peygamberlerimizin, toplumun bazı kesimleriyle kurduğu diyalogları ve ilişkileri, tespit ederek, Hz. Peygamber’in sahada, bire bir iletişim uygulamalarını anlamaya çalışacağız.

3.1.4.1. Hz. Peygamber’in Yaşlılarla İletişimi

Yaşlı genel kabule göre 65 yaş ve üstünde bulunan, fiziksel ve ruhsal açıdan belirli yetersizlikler yaşayan insanlardır. Yaşlılık istesek de istemesek de yaşayacağımız bir süreçtir. Yaşlılıkta bedensel bir zayıflama olacağı kaçınılmaz ise de tecrübelerin de doruk yaptığı bir dönemdir.³²²

Bulunduğumuz dünya hem gençlerin hem de yaşlıların yaşam alanıdır. “Ahlaki dini ölçülerden mahrum olan ve sırf aklî saikleri (sebepleri) tanıyan günümüzün hâkim uygarlık anlayışı, dünyayı giderek daha fazla, gençliğin ölçülerine ve zevklerine uygun olarak biçimlendirmektedir.”³²³ Ali İzzetbegoviç gibi çağdaş bir düşünürün yaptığı bu tespit günümüzdeki insanların yaşam sahasını çok iyi tarif ediyor. Dünyada yaşlı nüfus giderek artmaktadır. Bu nüfusun örgütsel ve sosyal yaşamdaki sorunları gün geçtikçe katlanmaktadır. Bu alanda kısıtlı olsa da teoriler geliştirilmiştir. Kuşaklar arası iletişim

³¹⁹ Buhari, Vahiy I.

³²⁰ Ebu Davud, Edeb 119-120.

³²¹ Ebu Davud, Edeb 121-122.

³²² Ali Seyyar, Sosyal Hizmetlerde Bakım Terimleri, Ankara, 2007. S.103.

³²³ Ali İzzetbegoviç, s.207.

alanında “uyum teorisi” ortaya çıkmıştır. Bu teoriye göre her yaş grubu kendi akranlarıyla iletişim kurmaya daha eğilimlidir. Gençler yaşlı gruplarla iletişimde negatif duygular besleseler de muhataplarının durumu itibarıyla onlara saygılı davranma eğilimi içindedirler. Mecbur kalmadıkça iletişimden kaçınmaktadırlar.³²⁴

Hız. Peygamber’in yaşlılarla iletişime bakış açısı ve uygulamaları incelendiğinde bu çıkmaza kültürel ve manevi çareler bulunduğunu görmekteyiz. Hız. Peygamber (s.a.s) asırlar öncesinden bu günleri görürcesine yaşlılarla kuracağımız iletişimin ipuçlarını veriyor. Hız. Peygamber’in tavsiyelerinde hem de yaşantısında yaşlılar çok kıymetli bir yer buluyordu. Resulullah yaşlılara hürmetkâr davranmış değer vermiştir. Sonradan yapılacak sosyal hizmetlerin temelini atmıştır. Nitekim dört halife devri incelendiğinde yaşlılara itina ile davranan bireysel ve sistemli bir dönem söz konusudur.³²⁵

Farklı bir diyardan Hız. Peygamber’e biat için gelen bir adam “ben sana hicret etmek üzere biat etmeye geldim. Fakat ağlayan iki yaşlı insan geride bıraktım.” Resulullah, “Dön o ikisini ağlattığın gibi güldür” der.³²⁶

“Herhangi bir genç yaşından dolayı bir ihtiyara saygı gösterirse, Allah’ta ihtiyarlığında ona hizmet edecek kimseler takdir eder.”³²⁷

Enerji ve hayat dolu gençlere yaşlılarla kuracakları diyalog ve iletişime dikkat etmeleri için bu hadis son derece manidar ve anlamlı bir tavsiyedir.

Hız. Ebû Bekir bir gün çok yaşlı olan babası, Ebû Kuhâfeyi Hız. Peygamber’in yanına getirir. Peygamber “Yaşlı babanı buraya kadar yormayıp evinde bıraksaydın, ben onu ziyaret ederdim” der.³²⁸ Hız. Peygamber’in bu sözleri yaşlılarla kurulması gereken iletişimin, nezaket ve incelik çerçevesinde olması gerektiğinin göstergesidir.

Yüce Allah Kur-ân’ı Kerim’de anne babayla kurulan saygıya dayalı iletişimin önemini pek çok yerde vurgulamış şartlar ne olursa olsun “onlara of bile deme”³²⁹ diyerek bu konuyu vurgulamıştır. Hız. Peygamber anne ve babaların vefatından sonra anılarını yaşatmak, onları hissetmek için onların dostlarıyla iletişimin devamını istemiştir.³³⁰

³²⁴ Sema Yıldırım, Becerikli Kuşaklar Arası İletişim Açısından Yeni İşletişim Teknolojilerinin Kullanımı, Makale 22.

³²⁵ Ebu Yusuf, el-Harâç, 205,206.

³²⁶ Ebu Davut, Cihat 31.

³²⁷ Tirmizi, IV 372.

³²⁸ Hişam, II 405-406.

³²⁹ İsra 23.

³³⁰ Tirmizi, IV 313.

Yaşlılar fiziksel ve ruhsal olarak zayıflamış insanlardır. Günümüzde çekirdek aile kavramı çok öncelenmiş maalesef yaşlılar ya huzur evlerine ya da yalnızlığa mahkûm edilmiştir. Yüce Allah'ın ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) anneye, babaya ve yaşlılara bakışı ortadadır. Bu mesajların doğru okunması, anlaşılması ve hayata geçirilmesi günümüz insanı için son derece önemli ve elzemdir.

3.1.4.2. Hz. Peygamber'in Engellilerle İletişimi

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi özörlüyü şu şekilde ifade eder. "Normal bir kişinin, kişisel veya ruhsal yaşantısında kendi kendisine yapması gereken işleri bedensel veya ruhsal kabiliyetlerindeki kalıtsal veya sonradan olma herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlara özörlü denir". Ülkemizde 5378 no'lu kanunda daha önce kullanılan özörlü kelimesi 2013 yılında engelli şeklinde değiştirilmiştir.

Tarih boyunca engelliler ikinci sınıf vatandaş olmaktan kurtulamamıştır. Ne yazık ki bunların birçoğu düşünceleriyle günümüze damga vuran filozof, felsefeci ve düşünürlerdir. Aristo (M.Ö 384-323) canlı varlıkları sıralarken engellileri en altta gösterir. Sokrates (M.Ö 469-399)'e göre mükemmel kişi görevini en iyi yapandır. Engelliler görevlerini iyi yapamayacağı için değersiz görölmüştür. Eflatun (M.Ö 427-347)'a göre engelliler ülkenin gelişmesini engeller. Bu nedenle zorla ülke dışına çıkarılmalıdırlar düşüncesini savunur.³³¹ Roma ve Mısır medeniyetlerinin de engellilere yaklaşımı çok kabadır ve engelliler katı uygulamalara maruz kalmışlardır.³³²

Simge ve sembollerin iletişimi kolaylaştırdığı bilinmektedir. Fakat yansırı kültürel boyutları da vardır. İletişimle ulaşmak istenen hedef ister eğitim isterse rehabilitasyon amaçlı olsun kullanılacak iletişim araç ve yöntemleri hedefe ulaşmayı kolaylaştıracaktır. Bireysel gelişim özellikleri ve bireysel farklılıklar iletişimde önemlidir. Bu durum engelliler için daha büyük önem arz eder. Engelli bireylerin engelleri farklıdır. Dolayısıyla onlarla kurulacak iletişimde farklılık gösterir.³³³

H. Peygamber'in kişilerin engel durumuna göre iletişim kurduğu ve iletişim kurulmasını tavsiye ettiği bilinmektedir. H. Peygamber engellileri desteklemenin kurumsal bir görev olarak önce ailelere sonra devlete ait olduğunu birçok yerde

³³¹ Salim Özer, İslam ve Diğer Medeniyetlerin Engelliye Bakışı, Bilimname, 2015, s.55-65.

³³² Özer, a.g.e., s.58-59.

³³³ Kağıtçıbaşı a.g.e., s.77.

vurgulamıştır. “Kim ki ölür de bir mal bırakırsa o mal varislere aittir. Kim de bir ‘kell’ bırakırsa o külfette Allah ve Resulüne aittir.”³³⁴ Burada geçen ‘kell’ kelimesi kendi işini kendisi yapmakta zorlanan, yardımına muhtaç insanlar anlamındadır. Kısacası bütün engellileri kapsayan bir kavramdır.³³⁵

Hız. Peygamber görme engelli sahâbi İbn Ümmü Mektûm’u, Mescid’i Nebevî’de müezzin olarak görevlendirmiş, ayrıca çeşitli sebeplerle Medine dışına çıktığında onu yerine vekil olarak bırakmıştır.³³⁶ Buradan anlıyoruz ki Hız. Peygamber engellileri atıl, aciz zavallı bir duruma itmemiş, onlarla doğru iletişimler kurup topluma kazandırma yoluna gitmiştir.

Engellilere tanınan haklar ile ilgili Kur-an’ı Kerim’de birçok ayet vardır. Yüce kitabımız bu anlamda ilk yazılı metin kabul edilir.³³⁷

“Âmâya, topala, hastaya güçlük olmadığını”³³⁸ belirten ayette, onlara yapmayacakları işlerin yüklenilmemesi gerektiğini anlıyoruz. Ayrıca Hız. Peygamber (s.a.v) engelli insanlara karşı davranışı ve onlarla iletişim kurmayı belirli ahlaki düzenlemelere tabi tutmuştur. Görme engelliye yol göstermeyi, sağıra ve dilsizlere laf anlatmayı sadaka olarak değerlendirmiştir.³³⁹

3.1.4.3. Hız. Peygamber’in Kölelerle İletişimi

İslam öncesi dönemde diğer toplumlarda olduğu gibi Araplarda da kölelik sisteminin olduğundan şüphe yoktur. Kölelik kronikleşmiş bir sorundur ve birdenbire kaldırılması mümkün değildi. Bu nedenle İslam dini köleliği kaldırmak yerine ıslah etmeye çalışmıştır.³⁴⁰ Kur’an-ı Kerim kölelerin özgürleştirilmesini teşvik etmiştir.³⁴¹

Hız. Peygamber bütün kölelerini çeşitli sebeplerle azat etmiştir. Azatlıların sosyal statüsünde sıkıntı olmaması için, azat Zeyd b. Hârîse’yi halasının kızı Zeynep’le evlendirmiştir. Ayrıca kendisine bazı savaşlarda komutanlık görevi verilmiştir.³⁴²

³³⁴ Ebu Ubeyd, el-Emval 284-269.

³³⁵ İsmail Karagöz, Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler, Ankara, 2011 s.33.

³³⁶ İbnü’l Esir, Üsd IV, 264.

³³⁷ Yusuf Açikel, Hadisler Işığında Görme Engelliler ve Bazı Öneriler, Isparta, 2010 s.15-44.

³³⁸ Nur 61.

³³⁹ İbn Hanber, 5. 169.

³⁴⁰ Seyyit Kutub Fi zılâil, Kur’an, (Çev. Emin Saraç), Hikmet Yayınevi, İstanbul, 1971, s.47.

³⁴¹ Beled 13.

³⁴² Mehmet Nadir Özdemir, İslam’ın İlk Dönemlerinde Kölelik, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2006 s.38.

“Köleleriniz kardeşlerinizdir. Onlarla uzlaşın. Barışık olun. Zorlandıkları konularda onlara yardımcı olun.”³⁴³

“Onlara yediğinizden yedin, giydiğinizden giydirin.”³⁴⁴

Bu hadislerde de anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber kölelerle iletişimde özenli ve itinalı davranılmasını vurgulamıştır.

Fakat köleleştirme ile ilgili gelenek, o kadar köklü ve kemikleşmiştir ki, çoğu kez dine galip gelmiş ve bu anlamdaki zihniyet değişimi çok uzun zaman almıştır. Alman yazar Auguste Bebel’in Arap kültürünü batıya tanıttığı kitabında yaptığı şu tespit son derece önemlidir. “Aslında köleliğe tamamen karşı çıkmak ve köleciliğin yok edilmesini istemek o yüzyılların anlayışına, kavrama gücüne, örf ve adetlerine çok aykırı ve fazla ileri gitmiş bir talep olurdu. Bilindiği gibi kölelik Avrupa’da Yeniçağa kadar uzanmıştır. Hz. Muhammed (s.a.s) ayrıca köle bir kadının hür bir kimseden olan çocuğunun da hür olması kuralını getirmiştir. Bu o dönemdeki Avrupa’nın ya da Batı’nın bu konudaki anlayışına tamamen aykırı bir yeniliktir. Söz konusu yerlerde aynı konumdaki bir çocuk hürriyetten yoksundu. Öte yandan Hz. Muhammed (s.a.s) bu konumdaki bir çocuğun annesinin (ümmü veled) satılabilmesi veya hediye edilebilmesi imkânını ortadan kaldırmıştır.”³⁴⁵ Şunu anlıyoruz ki, köleliği yaşanıldığı dönemin şartlarıyla değerlendirdiğimiz zaman Hz. Peygamber Avrupa’nın asırlar sonra başaramadığını o dönem başarmış ve tüm insanlığa önemli mesajlar vermiştir.

3.1.4.4. Hz. Peygamber’in Yetimlerle İletişimi

Hz. Peygamber (s.a.s) bilindiği üzere yetim olarak büyümüştür. Cahiliye döneminin şartlarında yetimler birçok haksızlığa maruz kalmışlardır. Bu bağlamda olaya bakarak, Kur’an-ı Kerim’in ve Hz. Peygamber’in yetimlere bakışının iletişimsel boyutunu anlamaya çalışacağız.

“O seni yetim bulup barındırmadı mı?”³⁴⁶ ayeti Allah’ın yetim Peygambere imkânlar yarattığının kanıtı olarak görülebilir. “Yetimi sakın üzme”³⁴⁷ ayeti ise Hz. Peygamber’in yetimlerle olan ilişkisinde izleyeceği iletişimin ve metodun ipuçlarını vermektedir.

³⁴³ Mecmau’z Zevaid 21/168.

³⁴⁴ Müslim, Eyman 38.

³⁴⁵ Auguste Bebel, Hz. Muhammed ve Arap Kültürü (Çev. Hasan Erdem), İstanbul, 1997 s. 89.

³⁴⁶ Duha 6.

³⁴⁷ Duha 9.

Hız. Peygamber'in yetimlere verdiği önem şu hadisle güçlenmektedir. "Müslümanların evleri arasında en iyisi, içinde kendisine iyi davranılan yetim bulunan evleridir. En kötüsü de içinde yetim bulunup ta kendisine kötü davranılan evlerdir".³⁴⁸ Burada yetimi barındırmanın yanı sıra, onlarla iyi iletişim kurmanın iyi davranmanın önemi vurgulanmıştır.

Beşir b. Akrebe adlı Sahbi ocuk sayılacak yaştayken babası Uhud Savaşında şehit düşmüştür. Hız. Peygamber (s.a.v) Beşiri ziyarette gider onun çok üzüldüğünü ve ağladığını görür. Ona "Ağlama, ben baban, Aişe'de annen olsa istemez misin? der. Beşir'de "Evet" der³⁴⁹ ve sevinir.

Hız. Peygamber yetimlerle ilgilenmenin çok önemli bir dini vazife olduğunu birçok hadiste vurgular; "Kim Allah rızası için bir yetimin başını okşarsa, elinin dokunduğu her sa sayısınca iyilik yazılır. Kim yanında bulunan yetim erkek veya kız çocuğa iyi davranırsa ben ve O cennette (şehadet ve orta parmağını göstererek) şu ikisi gibidir"³⁵⁰ buyurarak; yetimlere sevgi, hoşgörü ve muhabbetle yaklaşıp iletişim kurmamız gerektiğini vurguluyor. O dönemi, dönemin şartlılarıyla incelediğimizde, Hız Peygamber'in toplumsal boyutta yetimlerle ilgili devrim niteliğinde yenilikler yapıp, köklü bakışıcıları kazandırdığını görmekteyiz. Hız. Peygamber bu tavrı ile günümüz insanına da rol model olacak bir boyuttadır. Bugünün ilişki yumağı ve iletişim ağı içinde yetimlerin yeterince yer almadığı bir gerçektir. Her şeyin devletten gelmesini beklemektense, bir yetimin başını okşayarak bir şeylere başlanabilir.

3.1.4.5. Hız. Peygamber'in Kadınlarla İletişimi

Hız. Peygamber'in aile içi iletişiminden bahsederken bu konuya değinmiş, Hız. Peygamber'in hanımlarıyla iletişimini vurgulamıştık. şimdi ise peygamberin genel anlamda kadına yaklaşımı ve bakış açısını anlamaya çalışacağız.

İslam ncesi kadının birçok haktan yoksun olduğu ve bir meta gibi algılandığı, hatta Araplar arasında bir kız çocuğa sahip olmanın utanç sebebi olarak sayıldığı bu sebeple onların diri diri toprağa gömüldüğü bilinmektedir. İslam kadını yüceltmiş, tabiatından kaynaklanan durumlar dışında erkeklerle bir tutmuştur. İslam dini kadını içinde bulunduğu fiziksel ve ruhsal ıkılmazdan kurtarmış hanımefendi konumuna

³⁴⁸ İbn Macez, 1213.

³⁴⁹ Buhari, Haydarabat 1941 1178.

³⁵⁰ İbn Hanbel, 5/250.

kavuşturmuştur. Kadın önce eş sonra anne olarak tarihsel yolculuğundaki kaostan kurtulmuş, İslam’la kıymet bulmuştur.³⁵¹ Hz. Peygamber kadının kıymetsizlikte dibe vurduğu bu dönemde “Hiç şüphesiz ki Allah kadınlara iyi davranmanızı tavsiye etmektedir. Çünkü onlar annelerinizdir, kızlarınızdır, teyzelerinizdir buyurmuştur.”³⁵² İslam dininin yavaş yavaş şekillenmesi ve eğitim faaliyetlerinin başlaması ile bir kadın Hz. Peygamber’e şöyle der “Ey Allah’ın Resulü! Sözlerini erkekler götürüyor (erkeklerden dolayı sözlerinizi dinlemeye biz fırsat bulamıyoruz) bizzat bize bir gün tayin et de o gün sana gelelim, sen de Allah’ın sana öğrettiğini bize öğret. Hz. Peygamber bu isteği uygun görür filan günlerde toplanın der, onlarda toplanırlar Hz. Peygamber de onlara gelip Allah’ın kendisine öğrettiğinden öğretti”³⁵³ Resulullah böyle davranarak kadınların eğitim ve öğrenim faaliyetleri içinde aktif bulunmasını sağlayacak uygulamalarda bulunmuş ve kıymetli mesajlar vermiştir.

Yüce Allah Kur’an’da inanç, ibadet doğruluk namusu koruma ve Allah’ı anmada kadın ve erkeği eşit görmüştür³⁵⁴ Hz. Peygamber ayetleri hem kadınlara hem de erkeklere okurdu.³⁵⁵ Kadının tam anlamıyla kimliğini bulamadığı bu dönemlerde Hz. Peygamber’in kadınlarla da istişare etmesi onların istemedikleri kişilerle evlendirilmemesi, kadına düşünce ve fikir özgürlüğü tanımasıdır.

“Dünya bir geçimden ibarettir. Bu geçim dünyasının en güzel nimeti de iyi kadındır”³⁵⁶ Bu hadis kadına gösterilen değer bir göstergesidir. Hz. Peygamberle birlikte kadın danışılan, toplu namazlara katılan, fikirleri önemsenen, mahremiyet kuralları içinde iletişim kurulan, mesajlar verilen, geribildirim önemsenen bir konum kazanmıştır.

“Kadınlarla iyi geçinin”³⁵⁷ ayeti kadına verilmesi gereken değerlerin ve onlarla kurulması gereken iletişimin göstergesidir. Hz. Peygamber’in kadınlara karşı tutumu o zamanın koşullarının ötesinde, kadın-erkek eşitliği söylemlerinin hâkim olduğu, eğitim düzeyinin yükseldiği buna karşılık uygulamada kadının zayıflığından dolayı mağdur edildiği, şiddete maruz kaldığı günümüz modern toplumları açısından da oldukça önemlidir.

³⁵¹ Ziya Kazıcı, Hz. Muhammed’in Aile Hayatı Eşleri, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2003, s.26.

³⁵² Heysemî, Necmeviz Zevaid, s.538-540.

³⁵³ Buhari, İlim 15-35.

³⁵⁴ Ahzap 35.

³⁵⁵ İbn İshak, 128.

³⁵⁶ Müslim, 2/1090.

³⁵⁷ Nisa 19.

3.1.4.6. Hz. Peygamber'in Çocuklarla İletişimi

İslam hukuku doğumla başlayan ve ergenlik çağına kadar devam eden döneme çocukluk, bu dönemin içinde bulunan kimseye çocuk demidir.³⁵⁸ Resulullah cinsiyetini, yaşını, ırkını ayırmadan tüm çocuklarla ilgilenmiş sorunlarını dinlemiş onlarla iletişim kurarken nazik, hoşgörülü ve eğitici bir dil kullanmıştır. Enes b. Malik “Ben Resulullah’a on sene hizmet ettim. Bana bir kere bile öf demedi.”³⁵⁹ Ümmü Halid adlı kız çocuğu babası ile birlikte Hz. Peygamber’in yanında iken, Resulullah’ın peygamberlik mührüne dokunur. Ve babasından azar işitir. Hz. Peygamber babaya hatırlatmalarda bulunduktan sonra çocuğun peygamberlik mührüne dokunmasına izin vermiş ve onunla sohbet etmiştir.³⁶⁰

Hz. Peygamber çocuklara sevgi ve şefkatle yaklaşmış, seviyelerine inmeye çalışmış, dertlerine çözümler geliştirmiştir. Çocuklara selam vermesi manidardır.³⁶¹ Yine Peygamber namaz kıldırırken çocukların ağladığını duyunca, ağlayan çocuğun üzülmemesi ve annesinin rahatsız olmaması için kısa süreler okumuştur.³⁶² Bu hadis gösteriyor ki çocukları son derece düşünen bir peygamber vardır. Kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü bu dönemde Hz. Peygamber kız ve erkek çocukların arasındaki ayrımı kaldırmıştır. Kız çocuklarını önemsemiş, kız çocuğu büyütenleri özellikle övmüştür.³⁶³ Hz. Peygamber çocuğa çocuk olarak bakmış savaş esirleri arasındaki çocukları dahi annelerinden ayırmamıştır.³⁶⁴

“Allah’tan korkun ve çocuklarınız arasında adaleti gözetin”³⁶⁵ Hadisinden de anlaşılacağı gibi adalet sadece çocuklara bırakılacak mal ya da miras olarak algılanmamalıdır. Çocuklarla kurduğumuz iletişimde de adaletli olmak gerekir. Sevgiyi, nezaketi, ilgiyi, paylaşımı eşit dağıtmak gerekir.

Ayrıca şuna değinmek yerinde olur ki, Hz. Peygamber çocukların istismar edilmesine ve yapamayacakları işlerin verilmesi de tepkilidir. Savaşlarda savaşamayacak kadar yaşları küçük olan kişileri ayırmış ve ailelerinin yanına göndermiştir. Düşman

³⁵⁸ Mehmet Akif Aydın, Çocuk Fıkıhı, DİA, VIII İstanbul, 1993, s. 361-363

³⁵⁹ Buhari, Edep 39.

³⁶⁰ Buhari, Edep 17.

³⁶¹ İbn Mace, 2/1220.

³⁶² Buhari, I. 173-174.

³⁶³ Tirmizi, 4/318.

³⁶⁴ Mark Rizi, s.251.

³⁶⁵ Müslüm, II 1243.

askerlerin sayısı kendi ordu askerlerinin sayısından kat ve kat çok olmasına rağmen onların savaşmasına müsaade etmemiştir.

Hiz. Peygamber çocuklara takılan adlar konusunda da tavsiyeleri vardır.” Siz kıyamet günün de kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız, güzel isimler koyunuz”³⁶⁶Bugünün iletişiminde bazı adların ve soyadların, alay konusu olduğu bilinmektedir. Bu şekilde bakacak olursak kullandığımız isimler, kurduğumuz iletişimlerin bir parçasıdır. ³⁶⁷

3.1.5. Hiz. Peygamber’in Hutbeleri ve İletişim

Dini literatürde Hutbe, belli zaman ve yerlerde yetkililer tarafından cemaate karşı okunan dini ve ahlaki içerikli bir nutuktur. Cahiliye döneminde çok yaygın olan bu konuşma tarzı, İslam döneminde de sosyal hayatın bir parçası ve etkili iletişimin bir unsuru olarak varlığını sürdürmüştür. Aynı zamanda dini bir boyut kazanarak bazı ibadetlerin tamamlayıcısı olmuştur. ³⁶⁸ Hutbenin amacı bir düşünce veya fikri iletişim aracılığıyla cemaate benimsetmektir. Bunun için hutbenin anlaşılır bir dil ve açık mesajlar ile icra edilmesi gerekir.

Hitabet ’in Arapça aslı hitabedir. Hutbe okuma güzel söz ve nasihat anlamına gelir. Terim olarak ise bir topluluğa bir maksadı anlatmak, bir fikri açıklamak, öğüt vermek, bir görüşü benimsetmek, bir eyleme teşvik etmek amacıyla yapılan güçlü ve etkileyici konuşma sanatı anlamında kullanılır.³⁶⁹ Hiz. Peygamber insanları dine çağırırken hedef kitleyi etkileyip ikna etmek için hitabete başvurmuştur. Güzel sözün, hitabetin, şiirin büyük ilgi çektiği bu coğrafyada iddiasız fakat donanımlı bir hatip olarak görülmüştür. O’na (sihirbaz, deli, kâhin) gibi çirkin yakıştırmalar yapanlar iyi konuşamıyorsun dememişlerdir. Düşmanları dahi konuşma yeteneğinden dolayı O’nu tebrik etmişlerdir.³⁷⁰ Hiz. Peygamber’in hutbelerinin özelliklerini incelediğimizde, Veda Hutbesi hariç kısa ve öz bir anlatım vardır. Açık ve kesin ifadeler kullanılmıştır. Anlaşılır ve akıcı bir dil hâkimdir. İfadelerinde kırıkcı olmamıştır genel de toplayıcı ve yapıcıdır. Bazen aynı hutbe içinde birkaç ayrı konuya değinmiştir.

³⁶⁶ Ebu Davut, 5/236.

³⁶⁷ Muhammed Hamdi Yazır, Hak dini Kur’an Dili, I-IX İstanbul, 1971 s.44-70.

³⁶⁸ Mustafa Bakır, DİA XVIII s. 425 İstanbul, 2002

³⁶⁹ Hüseyin Elmalılı, Hitabet DİA XVIII, s.168.

³⁷⁰ Ebu Davut, İlim 7.

Tutum ve davranış değiştirme gayesiyle yapılan iletişimlerde alıcının sayısal çokluğu, mesajın daha büyük kitlelere yayılmasını sağlar. Bu anlamda konferanslar, kongreler ve hutbeler çok önemlidir. Hz. Peygamber'in iletişim boyutunu incelerken hutbelerinin ciddiyetinin farkındaydık. şimdi peygamberin hitabetine ve hutbelerine iletişim boyutuyla bakacağız.

3.1.5.1. Hz. Peygamber'in Cuma Hutbeleri

Cuma hutbeleri şekil itibariyle aynıdır. Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye hicretinin son gününde Cuma Namazı kılınmış, bu cuma ve bundan sonraki cumalarda konuşmalar yapılmış ve bunlar hutbe diye adlandırılmıştır.³⁷¹ Hutbelerin ilk kısmı Allah'a hamd ile başlar.³⁷² Genellikle konumuz şudur diye girişler yapılmaz, daha çok "Büyük günahların en büyüğünü size haber vereyim mi?"³⁷³ şeklinde başlangıçlar yapılırdı.

Hz. Peygamber'in Cuma hutbelerini hiç terk etmediğini göz önünde bulunduracak olursak, bu hutbeler bir ibadet özelliğinin yanında, İşlam'ı tebliğ adına yapılan iletişimler olarak kabul edilebilir. Burada alıcılar kaynaktan doğrudan beslenmiş, geribildirimler olmuş, sorular sorulmuş, dertler dinlenmiş ve cevaplar verilmiştir. Konunun tam netleşmesi için Hz. Peygamber'in ilk Cuma hutbesinin bir kısmından bahsedeceğiz.

"Ey insanlar, kendinizi kurtaracak amelleri temin etmeye bakın. Gerçek olarak biliniz ki sizden her biri yere yıkılacak, sürüsünü çobansız bırakacaktır. Sonra (kıyamet günü) Rabbi kendisine tercümansız, arada bir engel olmaksızın, şöyle diyecek; benim Resûlüm sana gelip tebliğ etmedi mi? Ben sana mal verip ihsanda bulunmadım mı? Kendin için neler yaptın? Bunun üzerine o kul sağa sola bakacak bir şey görmeyecektir. O halde gücü yeteniniz, bir hurmanın yarısını olsun vermek suretiyle olsa yüzünü ateşten korumaya çalışsın. Çünkü orada iyiliklere on misliyle karşılık verilir, ta yedi yüz misline kadar."³⁷⁴

Resulullah'ın Cuma hutbeleri incelendiğinde kısa öz ve anlaşılır mesajlarla hedef kitleye seslendiği görölmektedir. Cuma hutbelerindeki mesajlar toplum üzerinde büyük etkiler bırakmış, geribildirimler genlikle istenilen doğrultuda olmuştur.

³⁷¹ Buharı, Cümüa 31(1/223).

³⁷² Ebu Dâvûd, Ebu âbu'lcumu'a-23.

³⁷³ Buharı, Cümüa 26/30(1/221).

³⁷⁴ İbn Hişâm, 2/146.

3.1.5.2. Hz. Peygamber'in Gerekli Durumlarda Verdiği Hutbeler

Anlık gelişen bazı olaylar veya dini fetva gereken konularda, insanları bilgilendirme amaçlı, bazen de tebliğ amaçlı Hz. Peygamber'in hutbeler verdiği bilinmektedir. Genel olarak ikilemlerin söz konusu olduğu, soru işaretlerinin arttığı ve doğal olarak iletişimsel bir kaos anında, verilen bu hutbeler hedef kitlede tatmine yol açmış, iletişim normal sürecine girmiştir. Bu konuyu örneklendirip somutlaştırmaya çalışacağız.

Hz. Peygamber Huneyn Muharebesini kazanınca, yeni Müslüman olanlara ganimetleri çok bol dağıtmış, bu durum eskiden Müslüman olanları rahatsız etmiş,

“Resûlullah bu taksim ile Allah rızasını kastetmemiştir”³⁷⁵ mahiyetinde sözler söylemişlerdir. Hz. Peygamber bu sözleri söyleyenleri toparlar ve şu diyalog yaşanır.

“Sizden bana kadar ulaşan bu sözler nedir? Siz yolunu şaşırmış bir halde iken ben sizi buldum da Allah benim vasıtamla sizi doğru yola hidayet etmedi mi?”

- “Evet ya Resulullah vallahi Allah'ın ve Resûlünün nimet ve ihsanı ile dediğin gibi oldu”

“Sizi birbirinize düşman halde buldum da benim vasıtamla Allah Teâla sizin kalplerinizi birbirine ısındırıp dost ve kardeş hale getirmedi mi?”

- “Evet, vallahi Allah'ın ve Resulü'nün sayesinde dediğin gibi olmuştur”

Ey Ensar; İslam'a ısınmaları için onlara dünyanın yeşertisinden bazı nimetler vererek, sizi dininize havale etmeme mi gücendiniz? İnsanlar koyun ve develerden meydana gelen bir hayvan sürüsü ile buradan ayrılırken, siz Allah'ın Resulü ile yurdunuza dönmeye razı olmaz mısınız? Hayatım sizin hayatınız, ölümüm sizin ölümünüzdür. Allah'ım Ensâra rahmetinle muamele buyur. Ensar'ın çocuklarına da torunlarına da rahmetini ulaştır. Ensar grubu bu sözler karşısında sakalları ıslanincaya kadar ağlamıştır.³⁷⁶ Bir kısmını verdiğimiz bu hutbede verilen mesajlarla, olumsuz geribildirimler düzeltilmiştir. Kaynak ve alıcı arasında güven tazelenmiştir.

Ensar'ın yaşadığı iç çatışma ganimetten kendilerine düşen paydan ziyade, İslam'a verdikleri hizmet ile ganimet arasında doğru bir orantı olmamasını düşünmeleridir. Bir kaynak olarak Hz. Peygamber kararlılık ve özgüveninden hiçbir şey kaybetmeden, yüksek bir anlatış ve samimiyetle kendileriyle iletişim kurmuş, mesajlarını net bir şekilde

³⁷⁵ Buharı, 5/105.

³⁷⁶ Müslim, Zekât: 46(2/733-739).

vermiştir. Konuşmasını etkili bir girişle başlatmış, hedef kitlenin aklını, duygularını ve vicdanını harekete geçirmiştir. Hutbenin sonunda çocukları ve torunlarına da dua eden Resulullah böylelikle onlara özel bir değer verdiğini vurgulamıştır. Burada yüksek fikirler ve etkili bir iletişimle birlikte, Hz. Peygamber'in imanı, sadakati, müminlere karşı şefkat ve merhameti ikna sürecini başlatmıştır.

3.1.5.3. Hz. Peygamber'in Belli Olaylara Yönelik Verdiği Hutbeler

Hz. Peygamber İbn. Lütbiyye'yi zekât toplama görevini verir. Bu şahıs Resulullah'ın huzuruna gelir. Şu mallar sizindir, şunlarda bana hediye edilenlerdir der. Bunları duyan Resulullah:

“Size söyleyeceğime gelince: Allah Teâla'nın benim irademe verdiği işlerden birine sizlerden birini görevli tayin ediyorum, sonrada o kişi dönüp geliyor ve bana diyor ki: şunlar size ait olanlar, şunlarda bana hediye edilenlerdir. Eğer o kişi sözünde doğru ise, babasının veya anasının evinde otursaydı da kendisine hediye gelseydi ya! Allah'a yemin ederim ki, sizden biriniz haksız olarak bir şey alırsa, kıyamet gününde o aldığı şeyi yüklenmiş vaziyette Allah'ın huzuruna çıkar...”³⁷⁷ Bir kısmını verdiğimiz bu hutbeden sonra kaynağın mesajı kesin bir şekilde alınmıştır. Alıcı yaptığı yanlışın farkındadır. Bu mesajın bugün rüşvetin hediyeleşme adı altında normalleştiği günümüze de seslediği inancındayız.

Doğa olayları karşısında da Hz. Peygamber'in hutbe verdiği bilinmektedir.

Hz. Aişe anlatıyor: “Resulullah zamanında güneş tutulmuştu. Hz. Peygamber namaza toplanmaları için bir münadi gönderdi. İnsanlar namaz için toplanınca onlara namaz kıldırıldı. Selam verdiğinde güneş açılmıştır. Sonra kalkıp şöyle bir hutbe okudu: Biliniz ki güneş ve ay kimsenin ölümü veya hayatı için tutulmaz. Onlar Allah'ın ayetlerinden iki ayetti, kullarına gösterdiği. Bunların tutulduğunu görünce namaza koşun”³⁷⁸ Bir kısmını verdiğimiz bu hutbede Hz. Peygamber, Güneş ve ay tutulması gibi doğa olaylarını, o zamanın yeterliliği ve algı dünyası içinde bilimsel ve akıl noktasında izah eden mesajlar vermiştir.

³⁷⁷ Müslim, İmane 26,27.

³⁷⁸ Tirmizi, Salat 396.

3.1.5.4. Hz. Peygamber'in Mekke Fethi Hutbesi

Hz. Peygamber Mekke'yi fethedip Kâbe'ye girer, namaz kılıp bir süre durduktan sonra çıkar, ellerini Kâbe'nin kapısının yanlarına dayar, Mekke halkı kaygı içinde yapacağı konuşmayı beklemişler. İslam'ı tebliğ adına etkili bir iletişim kurmanın tam zamanıdır. Hedef kitle bu iletişim sonrası davranış ve tutum değişikliğine uğramıştır. Şimdi bu hutbenin bir kısmından bahsedeceğiz.

“Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. Yalnız ve sadece O, vardır. O'nun eşi ve ortağı yoktur. O vaadine bağlı kalıp vaadini yerine getirmiştir. Kuluna yardım ederek muzaffer kılmış, düşman topluluklarını da tek başına dağıtmıştır. İyi biliniz ki bütün cahiliye adetleri, bütün mal ve kan davaları şu iki ayağımın altındadır. Yalnız Kâbe hizmeti ve hacılara su dağıtma vazifesi bundan hariçtir. Ey Kureyş topluluğu, Allah sizden cahiliye gururunu, babalarla sayılarla öğünüp böbürlenmeyi gidermiştir. Bütün insanlar Âdem'den, Âdem ise topraktan yaratılmıştır”.³⁷⁹ “Bugün size bir kınama ve ayıplama yoktur. Allah sizi mağfiret etsin. O merhametlileri en merhametlisidir”.³⁸⁰

Bu konuşmadan sonra Hz. Peygamber, Allah sizi affetsin gidiniz hepiniz serbestsiniz diyerek, İslam'ı tebliğin ve iletişiminin çok güzel bir örneğini sergilemiştir. Oysa bu topluluğun daha öncesinde kendisine yapmadığı kötülük adeta kalmamıştı. Bu nedenle Mekke sakinleri o gün yüksek intikam duygularıyla hareket edileceğini düşünmüşlerdir, fakat yanılmışlardır.

Bu hutbeye o gün olduğu gibi asırlar sonrasında dahi atıfta bulunulmuştur. Şibli'nin bu hutbeyle ilgili yaptığı yorum bunun bir örneğidir. “Müslümanlığın insanlığa sağladığı en büyük nimetlerden biri tam ve eksiksiz olan toplumsal eşitliktir. İnsanlar arasında ırk, renk, sınıf, dil, memleket farkı yoktur. Müslümanlık, terakki ve yükselme yollarını, beşer cinsinden olan her varlığa açar. Her insan kendi gayretiyle en yüksek içtimai mevkie varabilir.”³⁸¹

Şibli'nin bahsettiği eşitlik İslâm'la mümkün olmuştur. Birçok alanda eşit olan insan iletişim kurarken de eşitlik refleksiyle hareket etmek ihtiyacı içine girmiştir. Artık asaletin mensubiyetin bir şey ifade etmediği, üstünlüğün takvayla olduğu bir mecra vardır. Fransız inkılabı ile yayınlanan “İnsan Hakları Beyannamesi” ve Fetih Hutbesini

³⁷⁹ İbn Hişâm, 4/54.

³⁸⁰ Yusuf 12/92.

³⁸¹ Şibli Mevlana, İslam Tarihi, Asrı Saadet, Amedi Matbası, İstanbul, 1928, I. S.472.

kıyaslayan ve aynı zamanda beyannameyi hazırlayan General La Fayette'nin "Aşk olsun ey şanlı Arap, adaleti sen kurmuşsun" sözleri unutulmamalıdır.³⁸²

3.1.5.5. Hz. Peygamber'in Veda Hutbesi

Veda Hutbesi özelde Müslümanlar için önemi büyük olsa da tüm insanlığa mesajlar içermektedir. Resulullah'ın hicretin onuncu yılında hac yapacağını bilen insanlar Mekke'ye gitmişlerdir. Vakfe esnasında Arafat düzlüğünde devesi Kasva'nın sırtında, toplanan insanlara hitap ederken bu hutbe îrad olmuştur.³⁸³ Veda Hutbesinin bir kısmını verdikten sonra iletişimsel açıdan değerlendirmeye çalışabiliriz.

"Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. O'na hamd eder, ondan yardım ve bağışlanma dileriz. Ve O'na yöneliriz. Nefislerimizin şerrinden ve kötü amellerimizden Allah'a sığınırız. Allah kime hidayet ederse, onu saptıracak; kimi de saptırdıysa ona hidayet edecek yoktur. Allah'tan başka ilah olmadığına, onun tek olduğuna, şeriki olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet ederiz.

Sözümü iyi dinleyiniz! Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada bir daha buluşmayacağım. Bugününüz nasıl mübarek bir gün ise, bu ayınız nasıl mukaddes bir ay ise, canlarınız ve mallarınız da Allah'a kavuşuncaya kadar, birbiriniz için öyle haramdır. Muhakkak Rabbinize kavuşacaksınız. O da sizi yaptıklarınızdan dolayı sorguya çekecektir. Ben bunu sizlere tebliğ etmişim. Kimin yanında bir emanet varsa, onu hemen sahibine versin. Biliniz ki faizin her çeşidi kaldırılmıştır. Fakat anaparanız size aittir. Ne zulmediniz ne de zulme uğrayınız. Ey insanlar sizin kadınların üzerinde hakkınız kadınlarında sizin üzerinizde hakkı vardır. Sizin kadınları üzerinde hakkınız hoş görmeyeceğimiz gibi, yatağınızı hiç kimseye çiğnetmemeleri ve açık bir çirkinlik yapmamalarıdır. Onlara iyi davranınız, siz kadınlarınızı Allah'ın emaneti olarak aldınız. Ve onların namusunu kendinize Allah'ın emriyle helal kıldınız.

Sözlerimi iyi anlayınız, size öyle bir emanet bırakıyorum ki ona bağlı kaldığınız sürece yolunuzu şaşırmasınız. Apaçık bir emanet, Allah'ın kitabı ve peygamberin sünnetidir. Sözlerimi iyi dinleyiniz ve anlayınız! Kesin olarak biliyorsunuz ki Müslüman Müslümanın kardeşidir. Bütün Müslümanlar kardeştir. Kendi gönül rızası ile vermesi dışında, kişinin malı başkası için helal değildir. Sakın kendinize zulüm etmeyiniz!

³⁸² İsmet Demir, Hz. Muhammed'in Hutbe ve Hitabeleri, Seçil Ofset, İstanbul, s.169.

³⁸³ Muhammed Hamidullah İslam Peygamberi, İrfan Yayınları, İstanbul, 1991, s.273.

Allah'ım tebliğ ettim mi?

“Şahit ol Ya Rab!”

Ey insanlar! Muhakkak ki Rabbiniz bir atanız birdir. Hepiniz Âdem'in çocuklarıdır. Âdem ise topraktır. Allah katında en şerefli olan takva yönünden en üstün olanınızdır. Arap'ın Arap olmayana takvanın dışında bir üstünlüğü yoktur. Burada olanlar olmayanlara sözlerimi ulaştırın. Allah'ın selamı ve Rahmeti üzerinize olsun.

Ey insanlar! Muhakkak ki Allah her varisin mirastan payını belirlemiştir. Varise vasiyet etmek ve vasiyetin mirasın üçte birinden fazla olması caiz değildir. Çocuk yatak sahibine aittir. Zina edenin hakkı taşlamadır. Kim babası dışında birine mensubiyet iddia eder veya efendisinden başkasını efendi kabul ederse Allah'ın meleklerinin ve bütün insanların laneti üzerine olsun. Ondan hiçbir iyilik kabul edilmez. Allah'ın selamı ve rahmeti üzerinize olsun.”³⁸⁴

Bu hutbe Hz. Peygamberin vefatına yakın olması ve oradaki toplulukla vedalaşması sebebiyle “Veda Hutbesi” adını almıştır. Topluluk susturulmuş, devesinin üzengisi üzerinde bulunan Resulullah adeta haykırarak bu hutbeyi vermiştir. Konuşma ayrıca sesi gür kişilerce cümle cümle “Resulullah diyor ki” şeklinde tekrarlanmıştır.³⁸⁵ Hutbe vefatına yakın olduğu için bir şekliyle insanlığa vasiyet niteliğindedir. Son derece etkili bir dil kullanılmıştır. Bilindiği gibi iletişimde ortamın etkisi büyüktür. Veda hutbesi kutsal bir zaman ve mekânda hayat bulmasıyla ciddi bir öneme sahiptir. “Burada bulunanlar bulunmayanlara ulaştırın” ifadesiyle çağlar sonrasına iletilen mesajlara dönüşmüştür. Konuşması son derece doğal, duru ve berraktır. Dinleyiciler kaynağın jest ve mimiklerini görebilmiştir. Cümleler tekrarlandığı için mesaj tüm topluluğa iletilmiştir. Bazen mesaj pekişsin diye Hz. Peygamber sorular soruyor ve ardından bir süre bekleyerek hedef kitleye düşünmeleri için zaman veriyordu. Böylece alıcı konuyu kavrayıp özümseyebiliyordu. Bu hutbede Hz. Peygamber ayet olduğunu ifade etmeksizin Tevbe süresinin 36 ve 37. ayetlerine değinmiştir. Ayrıca Resulullah etkili bir üslupla; adalet, eşitlik, insan hayatının önemi, aile hukuku, kadın hakları, faizin sakıncaları ve miras paylaşımı gibi evrensel öneme sahip konuları vurgulamıştır. Din artık tamamlanmıştır. “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim” ayeti o gün inmiştir.

³⁸⁴ İbn-i Kesir, Siyer 4/ 341-342.

³⁸⁵ Buhari, İlim 43 (1/38).

İslam öğretisinin bir şekliyle özeti durumunda olan Veda Hutbesinde, Hz. Muhammed'in sünnetinin, hayatın her alanında olduğu gibi, iletişim ve hukukta da ölçü olarak görülmesi vurgulanmıştır. Bu hutbe insanlığı cahiliye döneminden çıkarıp ebediyen medeni kılmaya yönelik hayat programını açıklamaktadır. Bu program birey ve toplumun huzur ve mutluluğuna yöneliktir. Böylelikle kıyamete kadar var olacak bütün insanlığa mesajlar verilmiştir.

3.1.5.6. Hz. Peygamber'in Son Hutbesi

Hz. Peygamber'in hastalığı gün geçtikçe artmıştır. Omuzuna geniş bir rida almış başında boz bir sarık vardır. “Ey insanlar! Belki aranızda benden hak iddiasında bulunanlar çıkabilir. Kimin sırtına vurduysam, işte sırtım gelsin vursun! Kime hakaret etmiş ya da onurunu incitmişsem, işte şerefim gelsin intikamını alsın. Kimin malını almışsam, işte malım alsın ve ben den bir itiraz gelecek diye asla çekinmesin. Zira bu benim sünnetime sığmaz...”³⁸⁶

Ashabın arasına girer minberde ilk basamağa oturur ve son hutbesini verir. Artık hadislerinde kaynak, ayetlerde ise kanal olma görevi son bulmak üzeredir. Mesajlar tüm saflığı doğallık ve içtenliğiyle verilmiştir. Alıcının tutum ve davranışı değişmiş toplumsal bir reform olmuştur. Son hutbenin bir kısmından bahsederek Hz. Peygamber'in sözlü iletişim boyutunu tamamlayacağız.

Son hutbesinde hedef kitleyle kurduğu iletişim incelendiğinde Resulullah'ın ölüme yürürken dahi hakkaniyeti elde bırakmayan bir tutum içinde olduğunu görmekteyiz. O hutbelerin de beğenilme eğilimi içinde değildir. Asla rol yapmıyordur. O'nun tek gayesi ilahi mesajları hakkıyla iletmektir. Bir kısmını verdiğimiz bu hutbeden anlıyoruz ki Hz. Peygamber helallik istemektedir. Nitekim bu konuşmanın ardından cemaatten bir kişi ayağı kalkar kendisine bir miktar (tebari'ye göre üç dirhem) borcu olduğunu söyler ve bu para kendisine derhal ödenir.

3.2. Hz. Muhammed (s.a.v) ve Sözsüz İletişim

Sözsüz iletişim, bedenin oluşturduğu işaretlerle gerçekleşir. Yüz ifadeleri el ve kol hareketleri bedenin durumu, sesin tonlaması iletişimdeki mesajların büyük bir

³⁸⁶ Buhari, Menâkıbu'l Ensar 10.

bölümünü kapsamaktadır.³⁸⁷ Beden dili, sözsüz iletişimin sahasındadır. Günlük hayatımızda birçok kere kullandığımız deyimler, beden dilini okumanın kalıplaşmış ifadeleridir. “Surat asmak, burun kıvrırmak, kaş çatmak, göz kırpmak” bunlardan bazılarıdır.

Sözsüz iletişimde verilen mesajlar, jestler ve mimikler toplumdan topluma değişebildiği gibi evrensel olanları da vardır. Örneklendirecek olursak korku ve tebessüm mesajları genelde evrenseldir. Kaynağın ve alıcının sözsüz refleksleri, konuya hâkimiyetleri ve konuyu anlamaları duygu dünyaları adına birçok fikir verir. Bir araştırma sonucunu aktaracak olursak: İletişim sürecinde, beden dilinin %55-60, sesin %30-38, kelimelerin ise %7-10 aralığında etkili olduğu görülmektedir.³⁸⁸ Yakın tarihe kadar sözsüz iletişim üzerinde pek durulmamıştır. Özellikle bulunduğumuz dönemde kaynağın sözlerinden çok samimiyeti irdelenmiştir. Bu anlamda kaynağın sözleri söylerken ki çabası, beden diliyle verdiği mesajları, ayrıca mercek altına alınmıştır. Kımıldamadan yapılan bir konuşma mümkün değildir. Mümkün olsa bile ruhsuz, samimiyetten uzak bir konuşma olacaktır. Bizler konuşmaya başlar başlamaz istemli ya da istemsiz bedenimiz devreye girer. Alıcılara olabildiğince mesajlar verir. Kelimeler doğruluktan uzak olabilir, ancak beden dili bizi ele verir. Birinin ağzından çıkan cümlelerin doğru olup olmadığını genel de gözlerden yakalarız.³⁸⁹

“O gün ağızlarınızı mühürleriz de neler yaptıklarını bize elleri söyler ayakları da şahitlik eder” Yasin süresi altmış beşinci ayette, bir yönüyle sözsüz iletişime atıfta bulunulmuştur. Bu ayet bu açıdan manidardır.

Sözsüz iletişim kendimizi ifade etmeyi desteklediği gibi, karşıdakilerini de daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Sözsüz iletişim konuşmanın tamamlayıcısı durumundadır.

Hız. Peygamber bu yüce dini tebliğ ederken iletişimin tüm inceliklerinden yararlanmıştı. Tabi bunları yaparken, etkili bir iletişim uzmanı olmak, övgüye mazhar olmak, alkış almak gibi bir derdi yoktur. Onun tek derdi ümmetine bu dini tüm samimiyetiyle aktarmaktır. Hız. Peygamber bunu yaparken sözlerin yanında beden dilini de kullanmıştır. Tebessümleri, kızgınlıkları, mutlulukları, acıları olmuştur. Bu insani haller karşısında, bedeninin oluşturduğu mimikler jestler oluşmuştur. Şimdi Hız. Peygamber ve sözsüz iletişimini inceleyeceğiz.

³⁸⁷ Cüceloğlu, a.g.e., S.33.

³⁸⁸ Ergin ,a.g.e., s.171.

³⁸⁹ Baltaş, a.g.e., s.30.

3.2.1.Hz. Peygamber'in Mimikleri

Mimik, kaynağın iç yaşantı, duygu âlemi, düşünce boyutunu, alıcıya vurgulayarak iletmek üzere, yüz hareketleriyle yansıtmasıdır.³⁹⁰ Bizler yüz yüze iletişim kurarken henüz ağzımızı açmadan yüzümüz mesajlar verir. Bazen bakıp ve gülerek bir şeyler anlattığımız gibi bazen de bakmayarak gülmeyerek bir şeyler anlatabiliriz.³⁹¹

Vücudumuzun en belirgin anlam ifade eden bölümü yüzümüzdür. Karşılıklı iletişimlerde genellikle birbirimizin yüzüne odaklanırsınız. Öyleyse Hz. Peygamber'in genel yüz görünümünü hadislerle anlamaya çalışalım. Hadislerdeki ortak kanaate göre, Hz. Peygamber'in göz bebeği siyah ve büyük, göz çukurları geniş, gözünün beyazı hafif kırmızılık barındıran, kirpikleri büyük, daima ışıldayan bir yüz, ince ve uzun kaşlı, burnu düzgün, seyrek dişli, yuvarlak yüzlü, geniş alınlı, gür sakallı, saçları ne kıvrıkcık nede düz, beyaz dişli idi.³⁹² Güzel bir görünüme sahip yüz çizgileri görenlere güven vermektedir. Onun Peygamber oluşu, öğretisinde samimi oluşu yüzüne yansımıştır. Nitekim Abdullah b. Selam (r.a) bu izlenimini şöyle aktarmıştır. “Resulullah Medine'ye hicret ettiğinde onu görmek için yanına geldim. Yüzüne iyice bakınca, onun yüzünün bir yalancı yüzü olmadığını hemen anladım.”³⁹³

3.2.1.1. Hz. Peygamber'in Neşeli Hallerinde Mimikleri

Kişisel çıkarları ve nefsi için değil, din adına yapılan olumlu davranışlar Hz. Peygamberi son derece mutlu etmiş ve neşesi mimiklerine yansımıştır. Örnek verecek olursak: Bir gün Medine'ye Mudar kabilesinden başı açık, yalın ayak, üstü başı yırtık, ama kılıçlarını kuşanmış bir grup gelir. Onların ihtiyaç içerisinde olduğunu görünce rengi değişen Hz. Peygamber ashabını mescitte toplayıp bazı ayetlerle ahireti hatırlatarak, onları muhtaç misafirlere yardım etmeye teşvik eder. Bir müddet sonra Ensar'dan bir şahıs, neredeyse bir avuçtan fazla bir kâse para getirerek yardımı başlatmış ve diğer insanların da onu izlemesiyle kısa sürede yiyecek ve giyecek tarzından iki grup mal oluşmuştur. Bu durumu gören Hz. Peygamber'in yüzü parlamış ve şunları söylemiştir. “Her kim İslam'da güzel bir gelenek başlatırsa hem yaptığıнын ecrini hem de kendisinden sonra onunla amel edenlerin ecrini kazanır. Onu yapanların kendi evlerinden bir şey

³⁹⁰ Güngör a.g.e., s.73.

³⁹¹ Gökçe, a.g.e., s.130.

³⁹² Kadı Ayaz Ebu'l fadl b. Musa. (Çev. Naim Erdoğan) Bedir yayınevi, İstanbul, 1993 s. 65.

³⁹³ Tirmizi, Sıfatü'l kıyame, 42.

eksilmez. Her kimde İslam'da kötü bir gelenek başlatırsa hem yaptığıнын günahını hem de kendisinden sonra onunla amel edenlerin günahını üstlenir. Onların günahlarından da hiçbir şey eksilmez.”³⁹⁴

Bu hadisi değerlendirecek olursak, Hz. Peygamber sözlü olarak orada bulunanlara ve çağlar ötesine mesajlar verdiği gibi, ashabının bu insanlara yardım talebini olumlu karşılamasından kaynaklanan sevinci yüzünün parlaması ve mimikleriyle orada ki hedef kitleye yansımıştır.

Ashab'dan Ceriri “Resulullah beni her gördüğünde yüzüme gülümserdi” demiştir. Başka bir sahabi de “Ben Resulullah'tan daha çok gülümseyen bir kişi görmedim”³⁹⁵ Peygamberin genel anlamda insanlara karşı güler yüzlü davranmış ve bunu tavsiye etmiştir. Bu anlamda şunu buyurmuştur “Din kardeşini güler yüzle karşılamada bir iyiliktir”³⁹⁶ Fakat onun neşesi ve tebessümü gayet ölçülüdür. Kahkaha atarak güldüğü de görülmemiştir. ³⁹⁷

3.2.1.2. Hz. Peygamber'in Sinirli Hallerinde Mimikleri

Hz. Peygamber'in sinirli hallerine genelde dini konulardaki ihlallerde rastlarız. Çünkü O'nun özel duyguları hiçbir zaman dini meselelerin önüne geçmemiştir. Bu konuya örnekler vermeye çalışalım.

Mahzum kabilesin de Fatma adlı bir kadın hırsızlık yapmıştır. Hz. Peygamber'in ona verdiği cezada taviz vermesi beklentisiyle akrabaları Üsame'yi Reslullah'a gönderirler. Fakat İslâm'ın yasaklarından birisi için aracı olan Üsame'ye karşı yüzünün rengi değişmiştir. Ona tepki göstererek, önceki kavimlerin güçlü kimseler çaldıkların da bırakıp zayıflar çaldığında cezalandırmalarının yüzünden helak olduklarını hatırlatır. ³⁹⁸

Buradan anlıyoruz ki Hz. Peygamber'in mesajları nettir. Kişinin nüfusuna, sosyal ve ekonomik durumuna göre değişiklik göstermez. Yüzünün renginin değişmesiyle bu konudaki hassasiyetini göstermiştir. Huneyn savaşının ardından ganimetleri dağıtılır Ensar'dan birileri bu paylaşımı adil bulmaz. Bunu duyan Resulullah öfkelenir üzülür ve bu durum mimiklerine yansır. “Musa'ya daha çok eziyet edilmişti de sabretmişti” der. ³⁹⁹

³⁹⁴ Müslim, Zekât 69.

³⁹⁵ Buhari, Cihad ve's-Siyer 162.

³⁹⁶ Tirmizi, Birr 45.

³⁹⁷ Buhari, Edep 68.

³⁹⁸ Buhârî, Hudûd 12.

³⁹⁹ Buhari, Edep 71.

Ardından Ensarı toplar ve tarihe düşecek o meşhur hitapta bulunur.⁴⁰⁰ Bu hitabına Hutbeler kısmında yer vermiştik.

3.2.1.3. Hz. Peygamber'in Hüzünlü Hallerinde Mimikleri

Hz. Peygamber'in hüzünlü halleri genelde ümmetinin durumuna dair duyduğu kaygı, Allah'a olan sorumluluğundan kaynaklanmıştır. Bunu mimikleriyle hissettirmiş, ağladığı anlar olmuştur. Örnek olarak şu hadisinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Hz. Peygamber Mute savaşı sırasında verdiği hutbe de şunları dile getirmiştir. "Sancağı önce Zeyd aldı ve vuruldu. Sonra Abdullah b. Revaha sancağı aldı ve oda vuruldu. Sonra sancağı emir tayin edilmeksizin Hâlid b. Velid teslim aldı ve ona fetih verildi. Onların şimdi yanımda olmaları beni bundan daha çok mutlu etmezdi. Ya da şimdi aramızda olmak onları bulundukları yerden daha çok mutlu etmezdi". Buyurmuş bu sırada da ağlamıştır.⁴⁰¹

Bu hadiste şehadete vurgu yapılmış ve mesaj duygulu gözyaşlarıyla hedef kitleye net bir şekilde verilmiştir. Nitekim bu mesaj ve benzeri mesajlar o kadar etkili okunmuştur ki, şehitlik makamı günümüze kadar önemini ve değerini hep korumuştur.

Hz. Peygamber insanların derdiyle dertlenir, hüzünlenirdi. Hatta bazen gözlerinde yaşlar dökülürdü. O'nun bu merhamet halini Yüce Allah şöyle ifade eder; Andolsun size kendi içinizde ögle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün müminlere karşı da çok şefkatlidir ve merhametlidir"⁴⁰²

Resulullah mescidin temizliğini yapan zenci bir kadının vefat ettiğini duyunca son derece etkilenmiş ve hüzünlenmiştir. Kendisine haber verilmediği için sitem etmiştir. Nitekim bir vefa borcu olarak, kadının kabri başına gider cenaze namazı kıldırır ve dua eder.⁴⁰³

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber gayet merhametli ve şefkatlidir. Çevresinde ki olaylara duyarsız kalmamıştır. Mimiklerini, dolayısıyla duygularını gizleme derdi olmamıştır. O anki ruh halini sözleri ve beden diliyle ölçülü bir şekilde yaşamıştır.

⁴⁰⁰ Müslüm, Zekât 46.

⁴⁰¹ Buhârî, Cihad 183.

⁴⁰² Tevbe 9/28.

⁴⁰³ Buhari, Salat 72.

3.2.1.4. Hz. Peygamber'in Telaşlı Hallerinde Mimikleri

Hz. Peygamber'in kişiler karşısında telaşı söz konusu değildir. Fakat konu İslam dini olunca mesajlarını verdiği anda telaşlandığı zikredilir. Gözlerinin kızarıp sesinin yükseldiği celallendiği bilinmektedir.⁴⁰⁴

Onun bu telaşı ümmetini koruma ve kollama gayretinden başka bir şey değildir. Hz. Peygamber telaşlı bir halde kendisi ve ümmetini şu benzetmeyle anlatmıştır. “Benimle ümmetimin durumu (geceleyin) ateş yakan kimsenin haline benzer. Böcekler ve kelebekler o ateşe düşmeye başlar. İşte bende sizler ateşe girerken, kuşaklarınızdan tutup engellemeye çalışıyorum”.⁴⁰⁵ Bir konuşmasında cehennemdeki azaba vurgu yaparken telaşlanmış korkuya kapılmış, yüzünü çevirmiş, ardından yarım hurma ile de olsa kendinizi ateşten koruyun! Bunu bulamayan ise, en azından güzel sözle kendini korusun!” buyurmuştur.⁴⁰⁶

Ayrıca Cebrâil’le ilk karşılaşmasında son derece telaşlanmış ve Hz. Hatice’nin yanına gitmiştir. Hz. Hatice’nin kendisine verdiği tarihi cevabı daha önce zikretmiştik.⁴⁰⁷

3.2.2. Hz. Peygamber'in Jestleri

Sözsüz iletişimin bir diğer boyutu ise jestlerdir. Başın kolun elin bacağın ayağın ve bedeninin iletişim halindeki hareketleri jest diye adlandırılır.⁴⁰⁸ Jestlerin birçok kez sözcüklerden daha etkili olduğu deneyimlenmiştir. Jestler alıcının ve kaynağın sosyal yapısı, zekâsı entelektüel düzeyi ile ilgili çok fazla bilgi verir.

Dilini bilmediğimiz bir turist veya sağır ve dilsiz biriyle iletişim kurarken genellikle jestlere yani el kol ve beden hareketlerine başvururuz. Jestler belki de insanoğlunun ilk reflekslerinden biridir. Bebeklerinde el kol hareketleriyle kurmaya çalıştıkları iletişim, jestlerin önemini vurgulayan bir örnek olabilir.

Hz. Peygamber'in sözlerini ve jestlerini bir arada uyumlu bir şekilde kullanmıştır. Bunun yanı sıra tokalaşma anında karşıdaki elini çekmeden O elini çekmemiştir. Selamlaşma anında kişi yüzünü çevirmeden O yüzünü çevirmemiştir. Böylelikle sözlü veya sözsüz kurduğu iletişimlerde muhataba değer vermiş ve önemsemiştir.

⁴⁰⁴ Müslim, Cum’a 43.

⁴⁰⁵ Müslim, „Fedail 17.

⁴⁰⁶ Müslim, zekât 68.

⁴⁰⁷ Müslim, İman, 252.

⁴⁰⁸ Baltaş a.g.e., s.37.

3.2.2.1. Hz. Peygamber'in Jestlerinden El ve Kolun Yeri

Hz. Peygamber sözlü iletişimini desteklemek, mesajı daha da etkin kılabilmek için çoğu kez ellerini ve kollarını kullandığı olmuştur.

“Müminler birbirine yaslanarak inşa edilmiş bir binanın duvarları gibidir. Sözlerini sarf ederken parmaklarını birbirine kenetlemiştir.⁴⁰⁹ Bu jestleriyle Müslümanların ilişkilerinde nasıl bir hal içinde olmaları gerektiğini o günün ve bugünün hedef kitlesine net bir şekilde iletmiştir.

Müslümanların kardeş gibi yaşamları gerektiği ve birbirleri üzerinde hakları olduğu konusunda sohbet ederken, takva mevzusuna da değinir. Bu esnada göğsünü eliyle göstererek “takva buradadır, takva buradadır, takva buradadır” der⁴¹⁰ Bu hareketiyle takvanın şekilde olmadığını, manevi bir durum olduğuna dair iletisini sözlü ve sözsüz olarak aktararak pekiştirir.

Hz. Peygamber bazı yasak ve haramların ihlali durumunda bir fiil müdahale ettiği de olmuştur. Resulullah birinin elinde altın yüzük görür ve parmağından çıkarıp atar ve “Sizden biri ateşli kuru alıp eline mi takıyor” der ve ayrılır. O kişiye yüzüğü alıp satarak ondan faydalanması tavsiye edilse de o kişi, “Hz. Peygamber onu attıktan sonra vallahi onu almam” der⁴¹¹ Alıcı kaynaktan son derece etkilenmiş, ileti ruhuna işlemiş bir durumdadır. Altın yüzüğün ona sağlayacağı maddi destek umursanmamıştır. Bu iletişimdeki geribildirim mesajın gücünü göstermektedir. Ayrıca Veda Hutbesinde şahadet parmağını insanlara çevirip “Şahit ol Allah'ım” ifadesini kullanması, Resulullah'ın jestlerine güzel bir örnektir.

Şunu da belirtmek gerekir ki namaz kılarken, ellerimizin ve kollarımızın aldığı pozisyonlar, Abdestin ritüelleri, Hz. Peygamber'in bize bıraktığı jestler olarak da görülebilir. Çünkü ibadetler birçok kere şekil boyutuyla bir jestler tekrarıdır. Bu durum sözsüz iletişimin ibadetteki boyutu için önemli bir detaydır. Kabul etmeliyiz ki namaz kılmayı ve abdest almayı sadece sözle ifade etmek çok güçtür. Muhakkak bir rol model olmalı ve bize göstermelidir.

⁴⁰⁹ Buhari, Salat 88.

⁴¹⁰ Müslim, Birr ve Sıla 32.

⁴¹¹ Müslim, libas 52.

3.2.2.2. Hz. Peygamber'in Jestlerinden Ayak ve Bacağın Yeri

Sözsüz iletişimin bir boyutu olan jestleri değerlendirirken, bilmeliyiz ki ayak ve bacak hareketlerimizle alıcıya mesajlar veririz. Tabi bu mesajlar toplumdan topluma değişebildiği gibi evrensel olanı da vardır. Örnek verecek olursak bacaklarını üst üste atan bir kişi özgüveni yüksek, kendinden emin biri olarak algılanabildiği gibi, hedef kitleye saygısızlık yaptığı da düşünülebilir. Fakat ayakta dik duran, eğilip bükülmeyen bir beden dili genellikle özgüven göstergesidir.

Ayak ve bacakların kullanımı noktasında, Hz. Peygamberi inceleyecek olursak, Hedef kitleye karşı son derece saygılı, ayaklarını ve bacaklarını gelişi güzel kullanmayan bir edep tavrı göreceğiz. Yüce değerlere bağlı insanlara karşı hassasiyet taşıyan sevgi ve saygı temelli tavrı, doğal olarak görünür davranışlarına da aynı şekilde yansıtılmıştır ve öteki insanlar için de bir örneklik oluşturmuştur.

Hz. Peygamber'in önüne yemek bulunan kap getirildi. Sahabeler etrafına dizildi. Resulallah diz çökerek oturdu. Bir kişi "bu oturuşta ne" dedi. Resulallah "Allah beni saygın bir kul yaptı, inatçı zorba biri değil"⁴¹² demiştir. Bu hadis gösteriyor ki her taraftan hürmet gören Resulullah tevazuyu elden bırakmamış oturuş ve kalkışıyla dahi, bir edep dâhilinde insanlara saygı göstermiştir. Hz. peygamber önünde bulunan şahsa doğru ayaklarını uzatmazdı.⁴¹³ Ashap verilen mesajı hem duyarak hem de görerek içselleştirmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in Ashabının her birinin edebi ve asil duruşuyla ilgili çok şey bilinmektedir.

Hz. Peygamber yürürken ayaklarını sürtmez adımlarını atarken sertçe kaldırır. Bir tarafa dönerken bütün bedeniyle dönermiş. Kibirli bir kimse gibi böbürlenerek yürümezdi.⁴¹⁴ Bütün bunları yaparken Kur'an'ı Kerim'i referans alırdı. Çünkü Yüce Allah buyuruyor ki "Rahman'ın kulları yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman selam der (geçer)ler."⁴¹⁵ Ayrıca Hz. Peygamber "Namaza başlandığında koşarak yetişmeye çalışmayın, yürüyerek vakarla gelin. Yetişebildiğiniz kısmını cemaatle birlikte kılın, kaçırdığınız kısmı ise tamamlayın" buyurmuştur.⁴¹⁶

⁴¹² Ebu davut, Etime 17.

⁴¹³ Tirmizi, Sıfatü'l Kıyâme, 46.

⁴¹⁴ Tirmizi, Şemail s.13/14.

⁴¹⁵ Furkân, 25/63.

⁴¹⁶ Buhari, Ezan, 20.

Bu hadis namaza yetişmek gibi bir amaç dahi olsa müminin vakarı elden bırakmaması, jestlerini ve bedenini yerinde kullanması gerektiğini gösterir.

3.2.3. Hz. Peygamber'in Bedensel Teması

Bizler bedensel temaslarla bilinçli ya da bilinçsiz sözsüz iletişimler kurarız. Birinin koluna girmemiz, biriyle tokalaşmamız, bir çocuğun başını okşamamız aslında kurduğumuz birer iletişim ve verdiğimiz mesajlardır.

Arap toplumundaki iletişimde bedensel dokunuşların öneminin farkında olan Hz. Peygamber bedensel temaslarda bulunmuştur. Şimdi hadisler çerçevesinde bu konuyu inceleyerek Hz. Peygamber'in bazı bedensel temaslarını anlatmaya çalışacağız.

3.2.3.1. Tokalaşma

Hz. Peygamber'in en çok kullandığı bedensel temasın basında tokalaşma gelir diyebiliriz. Bilindiği üzere tokalaşma alıcıya değer verdiğimizizi onu önemseyeceğimizi bir göstergesidir.

“İki Müslüman birbiriyle karşılaşp da el sıkışırlarsa ayrılmadan evvel ki günahları bağışlanır”⁴¹⁷ Böylelikle Resulullah Müslümanların karşılıklı muhabbetinin artması ve birbirlerine kenetlenmeleri için böyle buyurmuşlardır.

Hz. Peygamber'e, biri dostuna veya kardeşine rastladığında önünde eğilebilir mi diye sorulur. Resulullah hayır der. Elini öpebilir mi sorusuna da hayır der. Elini tutabilir mi denince evet der. Tokalaşma eşitler arası bir ilişkidir, eğilme ve el öpme ayrıcalıklılar ve ayrıcalıklı olmayanlar arası bir ilişkidir. Ayrıca bunlar insan onurunu zedeler. Yüceltme ve tazim sadece Allah içindir. Kullar bu bakımdan eşittir. İslam eşitsizlik üretmez. Onu gidermeyi amaçlar.

Tokalaşma ve selamlaşma sahabe arasında yaygınlaşmış, doğal olarak muhabbet ve sevgi de artmıştır. Böylelikle yakaladıkları toplumsal saadet, tüm zamanlara örnek olacak düzeyde olmuştur.

⁴¹⁷ Ebu Davut, Edep 143.

3.2.3.2. Kucaklaşma

Hiz. Peygamber özellikle çocuklara sarılıp kucakladığı olmuştur. Bu durum çocuklarla Resulullah arasında derin bağlar oluşturmıştır. Böylelikle çocukların öğrenme isteği artmış ve her biri büyüyünce İslam'a hizmet etmişlerdir.

Hutbe esnasında düşerek yürümeye çalışan Hasan ve Hüseyin'i görünce, dayanamaz ve minberden iner, torunlarını kucağına aldıktan sonra tekrar minbere çıkıp hutbesine devam eder.⁴¹⁸

Zahir isminde toplumda değer verilmeyen bir kişiyi, Hiz. Peygamber arkasından yakalayıp kucaklamış ve Allah katında değerli olduğu vurgusunda bulunmuştur.⁴¹⁹ Resulullah için muhatabın değeri, statüsünde ya da ekonomik seviyesinde aranmaz. Tek kıstas vardır, dini yaşantısı ve imanı, bu anlamda yukarıdaki hadis son derece önemlidir.

3.2.3.3. Omuz Tutma

Hiz. Peygamber İbn Ömer (r.a) omuzundan tutar ve şu sözleri söyler "Dünya da adeta bir garip veya yolcu gibi ol!"⁴²⁰

Resulullah bu hareketiyle alıcıya değer verdiğini ve sevdiğini gösterir. Aynı zamanda beden dili ve sözlü mesajı harmanlayıp hedef kitleye sunarak mesajın etki gücünü artırır. Peygamber ellerini insanların omuzuna sırtına koyarak, hatta bazen latife amaçlı, aynı zamanda yakınlık ve samimiyet göstergesi olarak, dokunduğu, hafifçe vurduğu anlar olmuştur.

3.2.3.4. Göğsüne Dokunma

Gencin biri gelerek zina yapmak istediğini söyler. Resulullah onu yanına çağırır önce, annesine, kız kardeşine, halasına, teyzesine zina yapılmasını ister misin diye sorar. Genç her seferinde hayır cevabın verince, elini gencin göğsüne koyarak "Allah'ım! Onun günahını bağışla, kalbini temizle ve namusunu koru" şeklinde dua eder⁴²¹

Sahabe bu konudan son derece rahatsız olur ve genci darp etmek ister. Çünkü Allah'ın Resulu'na böyle bir soru sorulması çok rahatsız edicidir. Hiz. Peygamber ögle davranmıştır ki bu davranış evrenselleşmiş bu günlere ulaşmıştır. Alıcıyı (genci) yakın

⁴¹⁸ Tirmizi, Menkıp 30.

⁴¹⁹ İbn Hanbel, III 162.

⁴²⁰ Buhârî, Rıkâk 3.

⁴²¹ İbn Hanbel, V. 257.

mesafeye alıp, temas ederek onunla etkili bir iletişim gerçekleştirmiş, kırmamış incitmemiştir. İncitilmesine de izin vermemiştir. Bunu izleyen hedef kitle ise gencin bütün çirkin taleplere rağmen sağduyuyu, akıllı, nezaketi elden bırakmaması gerektiği, mesajını tüm netliğiyle almıştır.

3.2.4. Hz. Peygamber'in İletişim Araçları ve Mesafe

Kişilerin iletişim kurarken kullandıkları ortam, o ortamda bulunan objeler ve bu objelerin tasarlanış şekli, kaynağın ve alıcının birbirine olan yakınlığı ve mesafesi sözlü iletişimde etkili olduğu gibi sözsüz iletişimde de bizlere birçok fikir verir. Aile bireyleri akraba ve arkadaş grubumuzla daha yakın mesafelerde iletişim kurarken, yabancılara karşı daha mesafeli dururuz. Mekânlarda ise önde ya da yüksekte bulunmak bir saygınlık ifadesi olarak algılanır, protokoller her zaman önde olurlar. Hâkimler ise yüksek kürsülerde seslenirler.

Bir ayette Allah şöyle buyurmuştur. “Eğer katı yürekli” kaba biri olsaydın insanlar senin etrafında dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile ve işleri onlarla istişare et! Bir kere de azmettin mi yalnız Allah’a tevekkül et! Allah muhakkak ki kendisine dayanıp güvenenleri sever.”⁴²²

Hz. Peygamber'in mimik ve jestlerinden bahsederken, insanlarla son derece samimi ve içten olduğundan bahsetmiştik. Aslında Resulullah bunu yaparken tam da yukarıda zikredilen ayeti ve benzerlerini referans almıştır. Beden dilini tevazu sınırları içinde kullanmış, statü ayırt etmeksizin herkesle yakın mesafelerde iletişim kurmuştur.

İletişim sürecini etkileyen ve o an iletişim sürecinin bir parçası olan şahıslar objeler ve konuların bütünü, iletişim ortamını diğer adıyla iletişim araçlarını oluşturur. Bu ortam ve araçlara çok anlamlar yüklenir ve doğrudan davranışları belirler.⁴²³ Hz. Peygamber (s.a.v) evde, mescitte, bineğinin üzerindeyken iletişim kurduğu anlar olmuştur. Minberdeyken asaya, savaş meydanında yaya dayanmışlığı vardır. Hitaplarında hurma kütüğüne, minberde bastonuna yaslandığı, bir kayanın üzerine çıktığı, bazen bastonuyla toprağa şekiller çizdiği bilinmektedir.⁴²⁴

⁴²² Ali imran 3/159.

⁴²³ Dökmen, a.g.e., s.32.

⁴²⁴ Ahmet Lütü Kazancı, Peygamber Efendimizin Hitabeti, İstanbul, 1980, s.188.

3.2.5. Dış Görünümü ve Kıyafetleri

Örtünme insanın doğal bir ihtiyacıdır. Yüce kitabımız giyinmeyi sadece fiziksel bir refleks olarak görmemiş aynı zamanda hayâ ile ilişkilendirmiştir. “Ey âdemoğulları, size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik.”⁴²⁵

Giysiler insanı kapatmaktan çok açarlar, örtmekten çok meydana çıkarırlar.⁴²⁶ Kıyafetlerin de bir dili vardır, anlam taşırlar ve mesajlar verirler. Karşılaştığımız insanların giyim kuşamı, onların yaşantıları, inançları, kültürleri ile ilgili bizlere çok fikirler verir. İlk intiba ve yorumlar genelde dış görünüşle ilgilidirler. Şimdi Hz. Peygamber’in dış görünüşü ve kıyafetlerinin, iletişimi üzerindeki etkilerini anlamaya çalışacağız.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, hadislerden anladığımız kadarıyla Hz. Peygamber gerek peygamberlik öncesi gerekse sonrası giyim kuşam yeme ve içmede her zaman tevazu sınırları içinde hareket etmiştir. Abartıya kaçmamıştır. Fakat Cuma bayram günlerinde daha özenle giyindiği bilinmektedir.” Sizden biriniz bulabilirse veya bulabilirsanız cuma günü için günlük elbiselerinden başka bir elbise temin etmesinde günah yoktur”⁴²⁷ buyurmuştur.

Resulullah’ı yeni görmeye gelenler onu tanımakta güçlük çekmişlerdir. Çünkü o bir sultan gibi taca ve tahta ihtiyaç duymamıştır. Ebû Rimse et Teymi şunları anlatmıştır: Babamla Resulullah’ı görmeye gittik. Onunla karşılaştığımızda babam “Bu kim biliyor musun” dedi. “Hayır” deyince, babam; “İşte bu Allah’ın Resulüdür” dedi.⁴²⁸

Buradan anlıyoruz ki iletişimde sevgi ve eşitliği ilke edinmiş, kibirden uzak bir peygamber var. Onlarla aynı yerde oturmakta, onlar gibi giyinmekte ve onlarınkinden yiyip içmektedir...

Hız. Peygamber kişisel bakımını önemser saçın ve sakalını düzenli bir halde tutardı. O yıkanır, güzel kokular sürünür, toplum içine öyle çıkardı. Kendisini sunulan güzel kokuyu reddetmediği bilinmektedir.⁴²⁹ Hız. Peygamber beyaz, siyah, kırmızı yeşil ve sarı elbiseler giyinmiştir. Kıyafetleri sade, güzel, gösterişten ve kibirden uzaktır.⁴³⁰ “Altına, gümüşe, kumaşa giysiye kul olanlara yazıklar olsun! Eğer bunlara (bir şeyler)

⁴²⁵ Araf 26.

⁴²⁶ Macit, a.g.e., s.486.

⁴²⁷ Ebu Davud, Salat, 212,213.

⁴²⁸ İbn Hanbel, II, 227.

⁴²⁹ Buhari, Hibe 9.

⁴³⁰ Tirmizi, Edep, 45.

verilirse hoşlanır verilmezse hoşlanmazlar.⁴³¹ Bu hadisten de anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber gösteriş için giyinmeyi, dünya malını öncelemeyi sıkıntılı bulmuştur. Resulullah hedef kitleye samimi sade bir görüntü ile mesajlar vermiş takvanın dış görünüşten daha önemli olduğunu her defasında vurgulamıştır.

3.2.6. Ses Tonu

Ses sözün duygu boyutunu ifade ettiği için sözsüz iletişimin sahasında değerlendirilir. Neşeli ve üzüntülü hallerimiz sesimize yansır.⁴³² Hz. Peygamber'in ses tonunun yükselip alçalması, ritmi, tınısı, o anki mevzunun içeriğine göre değişmektedir. Hadislerden şunu anlıyoruz ki; Resulullahın sesi ve bahsettiği konu arasında yüksek bir uygunluk vardır. Birçok kez muhatabın durumu, hedef kitlenin seviyesine göre sesini biçimlendirmiştir. Bu konuyla ilgili hadisleri değerlendirelim.

“Şanı Yüce Allah kıyamet günü gökleri toplayıp dürer, sonra onları sağ eline alır; Melik benim nerde cebbarlar, nerede kibirlenenler der...” Hz. Peygamber Allah'ın kıyamet günü bu seslenişini dillendirirken, Abdullah b. Ömer (r.a) şu yorumu yapmıştır. “Melik benim” ibaresinde minbere baktığımda altından sarsılıyordu. Bir an minberin devrileceğini zannettim.⁴³³

Buradan anlıyoruz ki hedef kitleye kibirlenmenin olumsuzluklarını ve ahiretteki karşılığını hissettirmek isteyen Resulullah hiddetlenip sesini yükseltmiştir. Böylelikle mesajın önemini alıcıya etkili bir şekilde hissettirmiştir. Hz. Peygamber'in kıyamet gününü tasvir eden anlatımlarda sesinin yükseldiği görülmektedir.

Hz. Peygamber yaşanan vakaya göre sesinin tonunu belirlerdi. Bir gün bir ağaç altında yatmaktayken, müşrikin biri kılıcını çekip uyandırdıktan sonra, seni benden kim kurtaracak? demiştir. Resulullah “Allah” diye haykırınca kılıcı yere düşer ve şaşkınlık içinde kalır.⁴³⁴

“Peygamberin yatsı namazında tin süresini okuduğunu işittim. Ondan daha güzel sesli bir kimse işitmiş değilim”⁴³⁵ Berâ b. Azıb'ın (ra) zikrettiği bu cümleden de anlaşılıyor ki güzel sesli peygamber Kur'an okurken, iletişim kurarken, son derece özenli ve kıvamında bir sesleniş içindedir. Yüce Allah'ın ayetlerinin kısa bir sürede bu

⁴³¹ Buhari, Pikak, 10.

⁴³² Gökçe Orhan, a.g.e., s.134.

⁴³³ Müslim, sıfatü'l Münafikin, 24-25.

⁴³⁴ Buhârî ,Megâzî, 32.

⁴³⁵ Buhari, Ezan, 102; Müslim, Salat.177.

coğrafyada etkili bir şekilde kabul görmesinde Hz. Peygamber'in uyguladığı iletişim tarzının etkisi elbette çoktur.

Sahabe Hz. Peygamber'in ruh halini ses tonundan rahatlıkla anlardı. Hz. Peygamber ise ruh halini kamufle edecek bir ihtiyaç içine girmemiştir. Yerine göre, konunun ve hedef kitlenin durumuna göre sesini ayarlamıştır.

3.2.7. Suskunluğu

Susma ve sessizlik sözsüz iletişimin kapsamında değerlendirilecek kavramlardır. Susma hali sözden daha çok mesajlar verebilir. Susma bazen sinirlenmenin, bazen karşıdakini ciddiye almamanın, bazen de hoşnutsuzluğun, ya da bilgisizliğin göstergesi olabilir.

Hz. Peygamber'in suskunluğunu İbn-i Ebî Hâle şu sebeplere bağlıyor; söylenenlere karşı sabır gösterme adına, başkalarıyla düzeysiz bir tartışmaya girmeme adına, karşıdakini takdir etme adına, bir de tefekkür adına susmayı tercih etmiştir.

Sa'd b. Ebî Vakkas bir gün hastalanır. Resulullah onu ziyarete gittiği bir anda kendisine malının yarısını vasiyet edip edemeyeceğini sorar. Resulullah "hayır" cevabını verir. Bunun üzerine üçte birine ne dersin denilince Resulullah sadece susar.⁴³⁶ Nitekim bu susma Hz. Peygamber'in evet demesi manasındadır.

Bir hutbe de insanların hacca gitmesinin ibadet olduğunu dolayısıyla Allah'ın emri olduğunu vurguladığı esnada, sahabeden biri her sene mi hacca gidelim diye sorar. Peygamber sükût edip susar. Sahabe soruyu sormakta ısrarlıdır. Üç kez daha tekrarlar. Resulullah her sene deseydim, her sene hac yapmanız gerekirdi. Bu da size ağır ve zor gelirdi. Söylemediğim şeyleri olduğu gibi bırakın...⁴³⁷

Dini konularda bazen konuşarak cevap verse de bazen susarak da cevap verdiği olmuştur. Dönem dönem de bazı sorulara "bilmiyorum" dediği bilinmektedir.⁴³⁸ Ayrıca "Allah'a ve Ahiret gününe inanan ya hayır söylesin ya da sussun."⁴³⁹ Hadisi de insanlarla iletişim kurarken faydalı bir amaç için ve bir edep ve ahlak dâhilinde hareket etmemiz gerektiğinin vurgular.

⁴³⁶ Buhari, Deavât 43.

⁴³⁷ Müslim, hacc, 412.

⁴³⁸ Müslim, Liân, 4.

⁴³⁹ Buhari, Edep, 31/85.

3.3. Hz. Peygamber ve Yazılı İletişim

Yazılı iletişim, sözlü iletişimin belgelenmiş halidir. Yazı ile birlikte söylenen söz, yaşadığı çağı ve coğrafyayı aşmış ve evrenselleşmiştir. Matbaanın kullanımı ile birlikte yazılı eserlere birçok insan ulaşmaya başlamıştır. Fakat günümüzde hala okuma yazma bilmeyenlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Gelişmeyen toplumlarda bu durum daha da yaygındır.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi cahiliye döneminde Arap toplumunda bedevi, yani göçebe ve çölde süren bir yaşam vardı. Bu durum yazının yaygınlaşmasını engeldi. Haber gönderip alma eylemi genellikle güvenilir insanlar aracılığıyla sözlü yapıldı. İslam dini ile birlikte okuma yazmaya verilen değer ciddi şekilde artmıştır. Hz. Peygambere ilk inen ayet okumaktan ve “kalem”den bahsetmiştir. Hz. Peygamber zamanında yazı son derece önemsenmiştir. Çünkü ayetleri kayıt altına almak ve bazı hükümdarlara, önem arz eden şahsiyetlere İslâm’a davet için gönderilen mektuplar ve antlaşmalar ancak yazı ile mümkündü.

Bedir Savaşı’nda ele geçen esirleri teslim edilmesi halinde yüksek oranlarda fidye alınabilme imkânı varken, Resulullah on çocuğa yazı öğretmesi şartı ile bu esirlere serbest kalabilme hakkı tanımıştır.⁴⁴⁰

Hz. Peygamber’in yazı yazmayı bilip bilmemesi tam netlik kazanmamıştır. Bu anlamda iki değişik fikir oluşmuştur, şimdi bunları değerlendirelim. Kureyş ile Hz. Muhammed (s.a.v) arasında Hudeybiye antlaşması yapılırken, Hz. Peygamber’in Kâtibi Resulullah’ın adını yazarken, Kureyşli Süheyl buna itiraz eder ve isminin babasının ismi ile yazılması gerektiğini söyler. Fakat Müslüman kâtip Ali b. Ebu Talip bu konuda tereddüt yaşar ve çekinir. Bunun üzerine Hz. Peygamber kendisi müdahale eder ve kendisi istenilen gibi yazar.⁴⁴¹ Bu durum Hz. Peygamber’in bir şeyler yazıp yazmaması hakkında bir karmaşa oluşturur. Hadislerden bize gelen genel mantık, Hz. Peygamber’in ismini yazabildiğidir. Ayrıca daha önce zikrettiğimiz Ankebût 48. Ayette “Sen bu Kur-an’ın inmesinden önce hiçbir kitap okumuş değil idin. Ve elinle onu yazmadın. O zaman batıl söyleyenler elbette şüphelenirlerdi.” Bu ayette Resulullah’ın okuma ve yazma bilmediğini anlıyoruz. Tabi ki sadece adının yazmasından başka. Peki, Resulullah neden yazıya ihtiyaç duydu?

⁴⁴⁰ Talat Koçyiğit, Hadis Usulü, Ankara Üniversitesi, 1975 s.22.

⁴⁴¹ Müslim, el Camı’us Sahih Cihat 90.

İslâm Devleti oluşmaya başlayınca, bireysel ve toplumsal yeni ilişkiler gelişmeye başlamıştır. İslâm devleti Hudeybiye antlaşması ile varlığı ve ciddiyeti kabul edilen bir kimliğe bürünmüştür. Mekke ve Medine'deki dini unsurlarla, ayrıca Mısır, İran, Bizans'la ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. Bu yeni oluşum kurallar, kanunlar, antlaşmalar, mektuplar gibi yazılı durumları gündeme getirmiştir. Bu yazışmalarda, (özellikle mektuplarda) etkili bir iletişim dili kullanılmasının yanında, psikolojik bir savaştan da bahsedebiliriz.

Hız. Peygamber'in yazışma ihtiyacını özetle şöyle vurgulayabiliriz. Taze bir İslam devleti filizlenmektedir. Birçok topluluk ve devlet buradaki gelişmeleri mercek altına almıştır. İslam Devletinin kurucusu Resulullah, gerek diğer devletlerle, gerekse kendi halkıyla ilişkilerini bir sisteme oturtmak zorundadır. Aynı zamanda insanları İslam'a davet gibi yüce bir vazifesi vardır. Hız. Peygamber bu doğrultuda uzak ülkelere kâtipleri aracılığıyla mektuplar yazmış, yazışmalarda bulunmuştur.

3.3.1. Hız. Peygamber'in (s.a.v) Mektupları

Mektup birbirinden uzakta bulunan kişi ve kurumlar arasında, özel veya resmi haberleşmeyi sağlayan yazı türüdür.⁴⁴² Resulullah komşu ülke hükümdarlarına İslam'a davet adına mektuplar göndermiştir. Gönderilen mektuplar genelde güzel karşılsa da sadece Necâşi ve Münzir b Sâvâ Müslümanlığı kabul etmiştir. Ayrıca İslam devletinin şekillenmesiyle peygamber yönetimindeki vali, emir ve yöneticilere; şer'i konuları, idari işleri, bazı düzenlemeleri bildirmek amaçlı mektuplar yazmıştır. Kabile ve topluluklara yazdığı mektuplar da vardır. Hız. Peygamber mektuplarda sade bir dil kullanmıştır. İfadelerinin anlaşılması kolay ve manaları açıktır.

Hız. Peygamber'in o dönemin kanaat önderlerine, liderlerine yöneticilerine yazmış olduğu mektupları incelediğimiz zaman şunu görmekteyiz ki, alıcının karakter yapısını, sosyal konumunu, gücünü çok iyi bilmektedir. O dönem ki şartlarda kaba olan muhataplara daha üst perdeden ve sert seslenirken, nezaketli toplumlara daha nazik ifadelerle seslenmiştir. Mektuplarda şu mesajlar ön plana çıkmaktadır. Huzur İslam'dadır. Hız. Muhammed Allah'ın peygamberidir. Bu daveti kabul etmeyen sadece kendisinin değil tebaasının da günahını yüklenir. Hedef kitle veya alıcı, farklı diller konuşsalar da Resulullah gönderdiği mektuplarda tek bir dil kullanmıştır, oda Arapçadır. Hristiyan,

⁴⁴² Zeynep Korkmaz, Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara, 1990 s.213.

Yahudi ve Musevilere gönderilen mektuplarda, kendileriyle ilgili ayetlere yer verilmiştir. Bu ayetler dile getirilirken kendi dinlerinin de İslam'ı tasdik ettiği vurgusu yapılmıştır. Bunun yanı sıra bazı mektuplar iki üç satır gibi kısa yazılmışken, bazıları uzatılmıştır. Hz. Peygamber döneminde mektup genellikle elçiler ve ulaklar tarafından gönderilmiştir.

3.3.2. Hz. Peygamber'in Diplomatik Mektupları

3.3.2.1. Bizans Hükümdarı Herakliyas'a Gönderilen Mektup

Bismillahirrahmanirrahim.

Allah'ın kulu ve elçisi Muhammed (s.a.s)'den Bizanslıların büyüğü Herakliyas'a: Selam hak yoluna tâbi olanın üzerine olsun. Şöyle ki; seni İslam'ı kabule davet ediyorum. İslam'ı kabul et ki esenlik bulasın. Müslüman ol ki Allah sana ecrini iki kat versin. Ama eğer yüz çevirirsen, muhakkak ki halkının günahı da senin üzerine olacaktır. Ey kendilerine kitap verilenler, gelin aramızda ortak bir kelimeye birleşelim, Allah'tan başkasına tapmayalım ve Allah'tan başka kimimiz kimimizi Rab edinmesin! Eğer bundan yüz çevirirlerse: Bizim gerçekten Müslüman olduğumuza şahit olun! deyin".⁴⁴³

Heraklius, daha öncede Hz. Muhammed hakkında araştırmalar yapmıştır. Onun varlığını ve anlattıklarını gerçekçi bulacak bir düzeydedir. Komutanlarını bir şato da toplar ve onlara kendisine gönderilen mektubu anlatır, içeriğine iman ettiğini ifade eder. Tepkiler almaya başlayınca sizin dininize bağlılığınızı ölçtüm, diyerek tavrından vazgeçer.⁴⁴⁴ Tebasını hak dine yönlendirmeye çalıştıysa da aldığı tepkilerden dolayı vazgeçmiştir. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, Hz. Muhammed (s.a.s) muhataplarını iyi tanımaktadır. Alıcı imparator dahi olsa mesajın ciddiyetinden, öneminden ve ilahi boyutundan taviz verilmemiştir. Bu gerçeklikle karşılaşp, sarsılan alıcı kariyerini konumunu tekrar gözden geçirmiştir. O dönemin Bizans'ını ve hükümdarını düşündüğümüz zaman, onunla davet için iletişime girmek dahi yüksek bir cesaret ve iman işidir.

Mektupta muhatap Hristiyan olduğu için ilahi temelli iki dinin ortak noktasına, Allah'a imana vurgu yapılmış, fakat Hz. İsa ve rahiplerin Rab yerine konulmasını kastederek de Allah'tan başkasına tapınmanın terk edilmesi talep edilmiştir. Böylece

⁴⁴³ Hamidullah, El-Vesâiku's Siyasiyye, Beyrut, 1987 s.109.

⁴⁴⁴ El-isfehânî, Ali b. El Hüseyin b. El Heysem el Mervani Ebu'l Fereç Ah Bârun-Nîsa Fi Kitabi'l Agânî, I-XVI Beyrut, 1988.

inandıkları dinin teolojisi üzerinden iletişimsel bir bağlantıya ve mantıksal geçişkenliğe imkân veren bir ikna yöntemine başvurulmuştur.

3.3.2.2. İran Hükümdarı Kısra'ya Gönderilen Mektup

“Bismillahirrahmanirrahim.

Allah Rasûlü Muhammed (s.a.s)’den İranlıların büyüğü Kısra’ya: Selam, hak yoluna tâbi olup Allah’a ve Rasûlü’ne iman edenlerin ve Allah’tan başka ilah olmadığına, O’nun bir ve ortaksız olduğuna ve Muhammed’in O’nun kulu ve elçisi olduğuna şahadet edenlerin üzerine olsun! Seni Allah (c.c)’in davetine çağırıyorum. Zira ben, diri olanı uyandırmak, nankörlere de o azap sözünün gerçekleşmesi için Allah’ın tüm insanlara gönderdiği elçisiyim. Müslüman ol ki esenliğe eresin. Ama eğer reddedersen, o zaman Mecusilerin günahları da senin üzerine olacaktır”.⁴⁴⁵

Elçi Abdullah b. Huzâfe, izin alıp Kısra’nın huzuruna çıkarak mektubu verir. Adının Resulullah’ın adından sonra yazılmasına sinirlenen Kısra mektubu yırtıp atar.⁴⁴⁶ Mektupta, dinine davet ettiği muhatabına karşı politik eşiti olarak; ancak davet ettiği dinin yüceliği bakımından bakıldığında daha aşağı putperestçe bir dinin mensubu olarak bakan bir psikoloji içeren diplomatik bir hitap biçimi göze çarpmaktadır. Böylece söz oyunları yerine doğrudan ve arı bir davet biçimi karşımıza çıkmaktadır. Zira bu kişisel bir davet değil, Allah’ın elçisi olarak onun dinine çağrılan bir davettir.

Mesaj tüm netliği ile verilmesine rağmen geribildirim olumsuz olmuştur. Kısra’nın ölümünden sonra Farslıların bir kısmı İslam’ı kabul etmiştir.⁴⁴⁷

3.3.2.3. Habeş Hükümdarı Necaşi'ye Gönderilen Mektup

Bismillahirrahmanirrahim

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla, Allah’ın Rasûlü Muhammed (s.a.s)’den Habeş kralı Necâşî el-Esham’a. Sen esenlik içindesin. Melik, kuddûs, selam, mü’min ve müheymin, kendisinden başka ilah olmayan Allah’a hamdımı sana iletirim. Ben şahadet ederim ki Meryem oğlu İsa, Allah’ın iffetli, temiz ve korunmuş olan Meryem’e ilkâ ettiği Ruhu ve Kelimesidir. Böylece Meryem, İsa’ya hamile kalmıştır. Allah, tıpkı Âdem’i kendi eli ve nefesiyle nasıl yaratmışsa İsa’yı da ruhu ve nefesiyle öyle yaratmıştır. Ben

⁴⁴⁵ Buhari, a.g.e., XV 7/22; Hamidullah, a.g.e., s.140.

⁴⁴⁶ Buhari, a.g.e., V, 136.

⁴⁴⁷ Tebari, a.g.e., II, 655-656.

seni ortağı olmayan bir Allah’a, devamlı O’na ibadet etmeye, bana tâbi olup, bana gönderilen dine iman etmeye davet ediyorum. Zira ben Allah’ın elçisiyim. Ayrıca amcamın oğlu Cafer’i beraberinde Müslümanlardan birkaç kişiyle sana gönderdim. Oraya vardıklarında onları ağırla. Büyüklenmeyi bırak! Zira ben, seni ve askerlerini Allah (c.c)’ye davet ediyorum. İşte ben size tebliğ ettim ve gereken nasihati yaptım. Siz de nasihatime uyun. Selam hidayete tâbi olanın üzerine olsun”^{.448}

Hiz. Peygamber Necâşi’nin daha önce kafasında netleşmeyen ve bazı Müslüman gruplarla yorumladığı, Hiz. İsa mevzusuna bilerek dokunmuş alıcının zihnindeki soru işaretleri giderildikten sonra İslam’a davet mesajı verilmiştir. Resulullah muhatabın psikolojik, sosyolojik ve liderlik boyutunun farkındadır. Bu arada kaynak olarak Resulullah’ın mesajları net, kesin ve anlaşılırdır. Alıcı yani Necâşi olumlu geribildirimlerde bulunmuş, bir mektup ile Müslümanlığı kabul ettiğini bildirmiştir.

3.3.2.4. Mısır Hükümdarı Mukavkıs’a Gönderilen Mektup

Bismillahirrahmanirrahim.

Allah’ın Rasûlü Muhammed (s.a.s)’den Kıptî büyüğü Mukavkıs’a: Selam hakikat yoluna tâbi olanın üzerine olsun. Şöyle ki; seni İslam’ın davetine çağırıyorum. Müslüman ol ki kurtuluşa eresin ve Allah ecrini sana iki kat versin. Eğer yüz çevirirsen (bütün) Kıptîlerin günahı senin üzerine olacaktır. Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda bir olan bir söze doğru geliniz. Zira biz sadece Allah’a taparız. O’na hiçbir şeyi ortak koşmayız, Allah’ın dışında kimseyi sahip Rab edinmeyiz. Eğer onlar yüz çevirirlerse şöyle deyiniz: Şahit olun ki biz Müslümanız (Allah’a teslim olanlarız)”^{.449}

Mukavkıs giden elçiyle bir süre istişare eder. Hiz. Peygamber ile ilgili sorular sorar cevaplar alır. Netice itibarıyla karşılık olarak bir mektup ve hediyeler gönderir. Kaynaklar Mukavkıs’ın tüm olumlu tavırlarına rağmen Hristiyanlıkta kalmayı sürdürdüğünü söyler.

Bu mektupta da İslam’ın Hristiyanlıkla olan ortak noktasına vurgu yapılarak davete icabet beklenir; bunun yanında “Allahtan başka Rabler edinmeyiz” denilerek, Hristiyanların o çizginin dışına çıkmışlığına eleştirel göndermelerde bulunulur. Hakikatin doğasına vurgu yapılır.

⁴⁴⁸ Hamidullah, a.g.e., s.100.

⁴⁴⁹ Hamidullah, a.g.e., s.135.

3.3.2.5. Heyber Yahudilerine Gönderilen Mektup

“Bismillahirrahmanirrahim.

Musa ve kardeşinin dostu, Musa’ya gelen kitabı tasdik eden, Allah’ın elçisi Muhammed (s.a.s)’den; Dikkat edin! Ey Tevrat Ehli! Allah size şöyle dedi ki siz onu kitabınız Tevrat’ta bulacaksınız: “Muhammed Allah’ın elçisidir ki onunla birlikte olanlar kâfirlere karşı şiddetli; birbirlerine karşı merhamet sahibidirler. Onları rükû ve secde ederken görürsün. Allah’tan fazilet ve (O’nu) hoşnut etmeyi isterler. Yüzlerinde secdeye vardıklarının alametini görürsün. Onların Tevrat’taki vasıfları budur ve İncil’deki vasıfları da bunun gibidir. Onlar filizi yarıp çıkmış, gitgide kuvvetlenmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine doğrulup kalkmış bir ekine benzerler ki, bu ekicilerin de hoşuna gider. Allah, onlardan inanan ve salih amel işleyenlere katından bağışlama ve büyük bir mükâfat vaat etmiştir”.⁴⁵⁰

Hicretin yedinci yılında Hayber’e bir sefer düzenlenir. Yahudiler Resulullah’a “Biz imar işleri ve hurmalara bakmayı biliyoruz, bizi yerimiz de bırak teklifinde bulundular. Resulullah meyve ve hububatın yarısını Müslümanlara vermeleri kaydıyla teklifi kabul eder.”⁴⁵¹ Bu mektup o kabulden sonra yazılmış bir mektuptur.

Yahudilik de ilahi kökenli bir dindir. Bu mektupta da aynı Allah inancına vurgu yapılır. Hatta İncil’de olduğu gibi Tevrat’ta da son dine, onun peygamberine ve ümmetine işaret edildiği için, aslında İslam’ı seçip Müslüman olmanın Yahudiliğin de Hristiyanlığın da gereği olduğu ima edilmiş olur.

3.3.3. Kişi ve Kabilelere Yazılan Mektuplar

3.3.3.1. Benî Gâdiyâ’ya Gönderilen Mektup

Bismillahirrahmanirrahim.

Bu vesika Allah’ın elçisi Muhammed (s.a.s)’in Benî Gâdiyâ’ya gönderdiği mektuptur. Onlar himayemiz altındadırlar. Ve cizye ödeyeceklerdir. Düşmanlık ve göç etmek yok. Gece uzamakta, gün şiddetlenmektedir.”⁴⁵²

Resulullah daha önceleri bu halkı İslam’a davet eder. Onlar bu daveti reddeder, Hz. Peygamber ile savaşır ve yenilirler. Bunun üzerine cizye vermek şartıyla anlaşma

⁴⁵⁰ İbn-i Hişam, a.g.e., II, s.193.

⁴⁵¹ Belâzurî, Ebu’l Hasan b. Yahya b. Cebir b. Davut, Futûhû’l- Buldan, Mısır, 1932.

⁴⁵² Hamidullah, a.g.e., I, 600.

talep ederler. Mektup bu doğrultuda yazılmış bir mektuptur.⁴⁵³ Hamidullah'a göre "gecenin uzaması" anlaşmanın uzun süre devam etmesi "gündüzün sıkı ve sağlam olması" anlaşmanın bozulmadan aynen kalması gerektiği anlamına gelmektedir.

3.3.3.2. Azruh ve Cebrâ Ahalisine Gönderilen Eman Mektubu

Bismillahirrahmanirrahim

Bu vesika Allah'ın Resulu Nebi Muhammed (s.a.s)'nin Azruh ve Cebrâ ahalisine gönderdiği Eman mektubudur. Onlar Allah'ın ve Muhammed'in Emanına güvencesine inanırlar. Onlar her recep ayında eksiksiz ve razı olarak yüz dinarı öderler. Müslümanlarla; korkudan ve yardım için Müslümanlara sığınanlara yol göstermeleri ve iyilik yapmaları hususunda Allah onların kefilidir.⁴⁵⁴

Azruh ve Cebra ahalisi cizye ödemeyi kabul eder, buna binaen Hz. Peygamber bu mektubu kendilerine gönderir.⁴⁵⁵ Artık Müslümanların koruması altında olduklarını onlara bildirir.

3.3.3.3. Dârîn'e yazılan iktaa Mektubu

Bismillahirrahmanirrahim

Bu (vesika) Allah Resulünün Temin ed-Dârî ve taraflarına verdiği yerler hakkındadır. Ben Beyt-i Ayûn Habrûn el Mertûm ve Beyt'i İbrahimi bütünüyle, her türlü geliriyle size verdim. Bunu icra ettim ve onlara ihsan ettim. Artık ebediyen bu yerler onlarındır. Kim orada onlara eziyet ederse Allah'ta onlara eziyet eder.

Dârînler çölde, şehirde ve göçebe yaşayan dağınık bir kabiledir. Bunların bir kısmı Bizanslılara katılır. Bir kısmı ise Müslüman olurlar, Hz. Peygamber'den bazı yerler isterler. Resulullah taleplerine olumlu bakıp yukarıdaki mektubu yazar.⁴⁵⁶

3.3.3.4. Muaz b. Cebel'e Gönderilen Taziye Mektubu

Bismillahirrahmanirrahim

Allah'ın Resulu Muhammed (s.a.s.)'den Muaz b. Cebel'e: Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a seninle birlikte övgüde bulunurum. Şöyle ki, Allah sana ecrini çokça

⁴⁵³ Hamidullah, a.g.e. 599-600.

⁴⁵⁴ İbn-i Sa'd, a.g.e., I. 290.

⁴⁵⁵ Et-Tebrârî, 108.

⁴⁵⁶ El-Ahmedi, a.g.e., s.488-490.

versin ve sana sabır ihsan etsin. O bizi rızıklandırır. Sakın şükürü bırakma! Canlarımız ailemiz, eşimiz ve dostumuz, yüce Allah'ın ihsanlarından geçici olarak verilmiş ve belirli bir süre faydalanacağımız iyiliklerindendir. Allah bize ihsanda bulunduğunda şükretmemizi, bizi imtihan ettiğinde sabretmemizi emretti. Senin evladın Allah'ın geçici olarak mutluluk ve neşe içinde faydalandırdığı güzel nimetlerinden biriydi. Büyük bir ecir karşılığı onu senden aldı. Sabredip karşılığını ahirette beklersen, sana bereket, rahmet ve hikmet vardır...⁴⁵⁷

Bu mektup kişiye gönderilen özel bir mektuptur. Kaynak olarak Hz. Peygamber mesajını mektup ile alıcıya iletmiştir. Mektubun içeriğinden anlaşılıyor ki empati yapabilen bir peygamber vardır. Çocuğu ölen alıcının psikolojisini çok iyi bilen ve onun ruh dünyasına seslenen belîğ mesajlar vardır.

İslam'ın yayılmasına paralel olarak diğer topluluklarla ilişkiler artmıştır. Bu doğrultuda mektuplar gönderilmiş, mesajlar verilmiştir. Mektubu gönderecek elçinin, hedef kitlenin dilini ve sosyal yapısını bilmesi tercih edilmiştir. Elçilerin fiziki görünümüne önem verilmiştir. Mektuplarda besmeleden sonra selam verilmiştir. Müslümanlara selam üzerinize olsun diye hitap edilirken, gayr-ı Müslimlere selam hak yoluna tabi olanın üzerine olsun şeklinde hitap edilmiştir. Mektup bir ayetle veya selam ile bitirilmiştir. Üzerinde Muhammed Resulullah yazan bir mühür vurulmuştur. Hz. Peygamber yazdığı bu mektuplarda edebi olma gibi bir gayesi olmasa da Arap dilinin tüm inceliklerine hâkim olduğu için edebi hususlar görülmektedir. Mecaz ve kinaye bunlardan bazılarıdır. İlahi mesajı tebliğ amacıyla yazılan bu mektuplar Arap edebiyatının ilk nesir örneklerindendir. Edebi ve tarihi anlamda büyük değere sahip oldukları gibi iletişim bilimi açısından da üzerinde durulması gereken metinlerdir. Çünkü hedef kitlede ciddi tesirler bırakmış, kısmen de olsa tutum ve davranış değişikliğine sebep olmuştur.

Mektuplar genellikle elçiler ve ulaklar tarafından gönderilmiştir. Mektuplaşmada hızlı çevik ulaklar ile güçlü bakımlı at ve develer kullanılmıştır. Hızlı haberleşme adına bineklerin bakımını önemseyen Hz. Peygamber bu anlamda tedbirler geliştirip teşviklerde bulunmuştur.⁴⁵⁸

M. Hamidullah'a göre Resulullah'ın mektuplarından orijinal haliyle bugüne ulaşanların sayısı birkaç tanedir. O çevresine gönderdiği davet mektuplarıyla mesajlarını

⁴⁵⁷ Hamidullah, a.g.e., s. 567.

⁴⁵⁸ Ebu Davut, Cihat 67.

uzak yerlere de iletmiş, böylelikle tebliğ görevini gerçekleştirmiştir. “Ben size bu yazıyı yazıp bunları haber vermedikçe sizinle çarpışıcı değilim”⁴⁵⁹ diyerek kurduğu iletişimin ve bu anlamda gönderdiği mektupların sembolik önemine de dikkat çekmiştir. Gönderilen topluluğun sosyolojik durumuna göre ayetler delil gösterilmiş, teşvik ve cezaları dillendirilmiştir.⁴⁶⁰

3.3.4. Medine Vesikası’na İletişimsel Bir Bakış

Hız. Peygamber bu sözleşme ile birbirlerine saldıran ve zarar veren, bir türlü iletişim kuramayan o dönem toplumuna anlaşılarak, konuşarak bir arada yaşayabileceklerini göstermiştir. Bu sözleşme 622 ile 632 yılları arasında uygulanmıştır. Kültürel, dini ve etnik anlamda farklılık gösteren insanlar bu vesikayla beraber yaşamayı başaramışlardır. Vesika ilk İslam devletinin anayasası olmasının yanı sıra, aynı zamanda yeryüzündeki bir devletin ortaya koymuş olduğu ilk anayasa olma özelliğine de sahiptir.⁴⁶¹ Çünkü yurttaşların kamu haklarını bildiren, aralarındaki ilişkileri düzenleyen temel bir yasa olması bakımından bu vesika anayasa olma özelliği taşımaktadır.

İslam dininin doğduğu coğrafyalarda Arap kabileleri yoğunlukta idi ve putlara tapınılmaktaydı. Kabileler arasında yoğun bir çatışma süreci vardı. Müşrikler Müslümanların sayıları arttıkça, putlarla ilgili ayetler konuşuldukça bu çatışma sürecini gün geçtikçe derinleştirdiler. Böylece Mekke’den Medine’ye hicret serüveni başladı. Fakat orada da rahat değildiler. İslam öğretilerinin Müslüman olmayan Medinelilerde oluşturduğu rahatsızlık toplumsal bir barışa muhtaçtı. İnsanlar toplumsal ilişkilerde bazı karmaşık sosyal süreçler yaşamaktaydılar. Hedeflerini elde etmek için bazen işbirliği ve barış bazen de rekabet ve savaş kaçınılmaz hale gelebiliyordu. İslam ve Müslümanlar için Medine artık geleceğe açılan kapıydı. Fakat Müslüman kabileler arasında da kabile asabiyesine dayalı bir hukuk anlayışı egemendi. Eğer Medine bundan sonraki yaşamın merkezi olacaksa, onların da gayri Müslimlerin de hukuksal dayanaklara dayalı somut bir arada yaşama normlarına ihtiyaçları vardı. Hız. Peygamber Medine’ye hicretinden sonra, İslam Devleti’nin alt yapısını oluşturmuş Medine toplumunu birleştirmiştir. Muhacirler, Ensar ve Yahudiler arasında yazılı bir barış sözleşmesi yaparak bunu uygulamıştır.

⁴⁵⁹ İbn-i Sa’d, Tabakat 1/227.

⁴⁶⁰ Kamiha Cabir, Edebu’r Resâil fî Sadri’l İslam, s.81.

⁴⁶¹ Hamidullah, a.g.e., s.189-190.

Medine vesikası hadis kaynaklarında parça parça bulunmasına karşılık klasik kaynaklarda bütün halde bulunmaktadır.⁴⁶² Bizler Medine vesikasına iletişimsel açıdan bakmaya çalışacağız. Bu nedenle birçok maddesi bulunan bu vesikanın bazı maddelerini değerlendireceğiz.

“Bismillahirrahmanirrahim”

- (1. Madde) Bu kitap (yazı) Resulullah Muhammed (s.a.v) tarafından Kureyşli ve Yesripli Müminler, Müslümanlar, bunlara tabi olanlar ve onlarla birlikte cihat edenler için düzenlenmiştir.

İlk maddede vesikaya mevzu olan taraflar –ki onlar tüm Medine ahalisidir- vurgulanmış, bu kapsam içine girenlerin karşılıklı hukukunu ve siyasal bütünlüğünü düzenleyen bir sözleşmeden bahsedilmiştir. Arap kabileleri savaştığı anda Yahudiler onlara destek verirlerdi. Bu anlamda Yahudiler de bu vesikanın dâhilindedir.⁴⁶³

- (2. Madde) Bunlar diğer insanlardan ayrı ve tek bir ümmet (cemaat) oluştururlar.

Vesikaya konu olan Medine topluluğu bir bütün olarak bu sözleşmeyle diğer topluluklardan ayrılmış olarak kendi içinde aynı zamanda siyasal bir topluluk hüviyetine girmiş oluyor. İslam devletinin temeli atılmasına rağmen bu vesika, dinleri de aşan bir sivil şehir devleti oluşturmayı hedefleyen bir kapsam ve içerik taşımaktadır. Sosyolojik ve politik açıdan önemli bir yere sahip bu madde iletişimsel açıdan da ciddiye alınmalıdır.

- (12. a. Madde) Müminler aralarında hiçbir kimseyi içine düştüğü ağır mali sorumluluğun altında tek başına bırakmayacaklar. Gerek kan bedeli gerekse kurtulmalık gibi borçlarını müminler arasında bilinen en iyi ve en makul esaslar doğrultusunda ödeyecekler.

Bu dönem kabileler, içine girdikleri maddi sıkıntıları ve bedelleri kendileri omuzlarken, bu madde müminleri birleştirmekte, kabile sınırlarını aşan ortak bir yardımlaşma ve iletişim düzeni önermektedir. Bu madde, zorluklar karşısında topluluğa kolektif bir sorumluluk görevi, kolektif bir bütünlük ve dayanışma algısı yüklemektedir.

- (12 b. Madde) Hiçbir mümin başka bir insanın Mevla’sı aleyhine bir iş yapmayacaktır.

⁴⁶² M. Hamidullah, el-vesaiku’s-siyasiye, (Çev. Vecdi Akyüz), İstanbul, kitapevi, 1997, s.64-66.

⁴⁶³ İbn-i Hişam, I-II s.540.

Bu madde ile Resulullah kabilevi kargaşanın oluşacağı durumları önceden görüp hesaba katarak, sağlıklı bir toplumsal iletişim için alt yapıyı oluşturmuştur. Bu madde ile bu vesikanın bir yönüyle de, kabile asabiyesini tahrik edici yönelimlerin önünü kapayarak, hukuka dayalı yasal temelli bir asabiyei öne çıkarma yönünde bir proje olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada, Weber'in geleneksel otorite biçimine karşılık, yasal otorite tanımlamasının benzer bir formuna rastladığımızı söyleyebiliriz.

- (14. Madde) Allah'tan hakkıyla korkan müminler kendi aralarında karşılıklı saldırıya ve haksız bir fiil işlemeye yönelik olarak bir suç ya da bir hakka tecavüz veya insanlar arasında kargaşa çıkarma niyeti taşıyan kimseye karşı olacaktır. Bu kimse onlardan birinin çocuğu bile olsa hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

Adaletin olmadığı anlar kaosun ve toplumsal karmaşanın yaşanabileceği ve iletişim kanallarının tükeneceği anlardır. Hz. Peygamber bu noktada statünün ve mensubiyetin bir şey ifade etmeyeceğini vurgulayarak, hedef kitleye diğerinin hakkına tecavüzün engellenmesi ve adaletin sağlanması adına toplumsal eşitliği vurgulamış, herkese bu görevi üstlenme noktasında sorumluluk yüklemiş, düzeni bozana tavır konulacağı mesajı vermiştir. Herkesin haksızlığın karşısında olduğu hukuka karşı bir davet vardır.

- (15. Madde) Allah'ın zimmeti (koruma ve güvencesi) tek olduğu için müminler arasında en mütevazı olanının bile bir başkasına yapacağı himayenin herkes tarafından bir değeri vardır. Müminler diğer insanlardan farklı olarak birbirlerinin kardeşidir.

İslam dinine girenlerin içinde fakirler ve köleler de bulunmaktaydı. Bunlarla kurulması gereken eşitliğe dayalı yeni iletişim biçimi, Araplara zor gelmişti. Fakat Resulullah'ın kurduğu bu şehir devletinde herkes eşitti ve herkes bir başkasına saygı göstermeliydi. Kurulan iletişimlerde bir üstünlük söz konusu değildi. Ancak müminler diğerlerinden ayrı olarak, belirlenmiş hukukun da üstünde kardeşlik değerleri ile, kardeşlik değerlerine dayalı inanca dayalı Müslümanlık hukuku ile de birbirlerine bağlanmışlardır.

- (20 a. Madde) Allah'tan hakkıyla korkan müminler en iyi ve en doğru yol üzerine bulunmaktadırlar.

Vesikanın kapsamında birçok inançtan insan grubu bulunmasına rağmen İslam esasları ile ilgili herhangi bir taviz söz konusu değildir. Verilen mesajla diğer inançlara

saygılı ilişkiler temel alınsa dahi, doğru yol üzerine olanların sadece İslam dinine tabi olanlar olduğu deklare edilmiştir. Zira tesis edilen toplumsal düzenin ve hukukun dayanağı ve garantörü İslam değerleri ve Müslümanlardır.

- (23. Madde) Üzerine ihtilafa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir. İhtilafı durumlar, Medine devlet başkanı Hz. Peygamber değerlendirecektir.

Mevcut koşullar altında bir arada yaşamının düzeni tesis edilmiştir. Özellikle farklı dinden olanlar arasındaki bir anlaşmazlık, mümkünse kendi aralarında, değilse İslami normlara göre; bu düzenin siyasi otoritesini elinde bulunduran İslam peygamberine başvurularak çözülecektir. Görüldüğü gibi Medine vesikası çok kültürlü bir hukuk ancak, tekil, İslam-egemen bir siyasi düzen öngörmektedir. Buna karşılık kültürel ve vatandaşlık haklarını yazılı bir metne dayandırmış olan Vesika, asimilasyoncu bir amaç da taşımamakta, tersine farklılıkları sözleşme bağlamında garanti altına almaktadır.

- (40. Madde) Himaye altındaki kimse kendisini himaye eden kimseyle aynı konumdadır. Ne kendisine zulüm edilecek ne de kendisinin bir zulüm yapmasına izin verilecektir.

Burada belirlenen hukuka göre statünün bir öneminin olmadığı, himaye eden tarafından zulme maruz kalmasına izin verilmeyeceği gibi, kendisinin haksızlık yapmasına da izin verilmeyeceği söylenmektedir. Haksızlık karşısında statü farkı hukuk önünde hiçbir anlam taşımayacaktır. Burada Allah katında insanların eşit olduğu mesajı vardır. Böylelikle kurulacak diyalog ve iletişimlerde Allah'a kul olma bilinci ve hukuk karşısında da eşit olmaya dikkat çekilmektedir.

- (47. Madde) ...Allah ve Muhammed (s.a.v.) bu vesikada gösterilen maddelere tam bir titizlikle uyan kimselerin yardımcısıdır.⁴⁶⁴

Bu vesika, toplumun bir arada belli bir hukuksal bağlayıcılık altında huzur içinde yaşaması için tesis edilmiştir. Ve içeriğini İslam'ın adalet anlayışından almıştır. Bu hukukun dayanağında ve oluşumunda tek otoritenin Allah (c.c) ve onun peygamberi olduğu mesajı verilmektedir. Oluşacak düzen Allahın lütfunun ve rahmetinin bir sonucudur. Dolayısıyla bu normlara uymak, ona gönülden sadık kalmak Allah ve

⁴⁶⁴ Hamidullah, a.g.e., s.206-210.

peygamberinin de isteğine uygun bir şeydir. Ona uygun hareket edenler Allahın ve dünyevi olarak da peygamberinin yardımını hak edeceklerdir.

Medine Vesikası her zümreye dinini yaşama hakkı tanır. Diyaloglar kurulurken, farklı dinlerdeki insanların karşılıklı iletişimleri ile dinleri arasındaki ortak noktalarda buluşmaları sağlanmıştır. Tabi bunu yaparken İslam dini ile ilgili herhangi bir taviz verilmemiştir. Medine Vesikası ile bireylerin ve toplulukların birbirleriyle nasıl iletişim kurmaları gerektiği kurallara bağlanmıştır. Bugün siyasal kuramlarda Medine Vesikası referans alınacak düzeydedir.

Medine İslam devleti şekillenmeye başlayınca müşrik ve Yahudi kabileler Müslümanlarla çatışma sürecine girerek sözlü ve fiili saldırılarda bulundular. Vesika ile Yahudi ve Müşriklerle karşılıklı ilişkileri düzenlemiş kurallara uymayanlar etkisiz hale getirilmiştir. Böylelikle iç düzenin oluşmasıyla Resulullah İslam'ı uzak diyarlara tebliğ edebilmiştir.

Kurulan hukuksal ilişkiler ve diyaloglarla din mensuplarının eşit şartlarda iletişim kurmaları sağlanmıştır. Vatandaşlık bağlamında tüm haksızlıkların önü kapatılmıştır. Medine vesikası ile o dönemdeki bireylerin birbirleriyle nasıl iletişim kuracakları, birbirlerinin aleyhine davranmamaları, adaleti öncelemeleri, gibi toplumu birleştiren konular kurallara bağlanmıştır. Kaba güce dayalı ilişkilerin egemen olduğu, hiçbir haklar kültürünün olmadığı bir toplumda, İslam peygamberinin önderliğinde yazılı bir sözleşme ile hukuka ve vatandaşlık bilincine dayalı, siyasal temelli bir toplumsal düzen ortaya çıkarılmıştır.

SONUÇ

İnsan iletişim kapasitesi en yüksek olan varlıktır. Onun bilişsel, iletişimsel ve sosyal kapasiteleri hem kendisini geliştirmesine hem güçlü bir toplumsallık inşa etmesine hem de hayatı anlamlandırmasına olanak sağlamıştır. Uygarlık insanın bu yeteneklerinin üzerinde yükselir. İletişim hayatımızın tüm aşamalarında varlığını gösteren bir süreçtir. Bizler iletişimle gelişir, olgunlaşır ve evrimimizi tamamlarız. Edindiğimiz tecrübeleri diğer bireylere iletişim yoluyla aktarırız. Sorunlarımızı onun aracılığıyla çözeriz. Sorunlar genellikle konuşulamayan ve iletişim kurulamayan yerlerde ortaya çıkar.

Toplum gerçeği bir bütün olarak iletişimsel bir platform olmakla birlikte onu oluşturan alt unsurların da kendine özgü iletişim biçimleri vardır. Sözelimi toplumlar bir yönüyle tek tek bireylerden oluşur, bir yönüyle, simgeler semboller gibi kültürel formlardan oluşur, bir yönüyle de aile, siyaset, ekonomi, din ve eğitim gibi sosyal kurumlardan ve teknik süreçlerden oluşur. Böyle olunca biz kişiler arası iletişimden, sanattan, edebiyattan, aile içi iletişimden, siyasal ve dinsel iletişimden ve kitle iletişiminden söz edebiliriz.

Bu çalışmamızda biz toplumsal bir olgu olarak dinsel iletişimden, daha özel olarak İslam'ın iletişimsel ele alınışından ve yine daha özel bir konu olarak bu dinin Peygamberi olarak Hz. Muhammed'in bir peygamber olarak ve içinde yaşadığı toplumun bir ferdi olarak iletişimsel özelliklerini konu edindik. Böylece aynı zamanda güçlü bir iletişimci olarak Hz. peygamberi iletişim biliminin bir konusu olarak ele aldık. Buna dayalı olarak da İslam'ın nitelikleri, iletişimsel nitelikleri hakkında ilk kaynaktan yola çıkarak en orijinal verileri ortaya koymaya çalıştık. Böylece bir yandan İslam toplumlarının içinde bulunduğu kaotik durumların gerçek İslam'dan uzaklaşmayla ne ölçüde ilişkili olduğuna, bir yandan da, dünya genelinde oluşan İslam algısının ne ölçüde gerçekçi temellere dayalı olup olmadığına dolaylı olarak ışık tutmaya çalıştık.

Her ne kadar pozitivizmi ilke edinmiş içinde bulunduğumuz modern zamanlarda din, modern öncesi anlam ve önemini kaybetmiş olsa da, günümüz modern toplumlarında da çoğu insan tarafından inanılan, toplumsallık ve kültürel aidiyet üretme gücü olan, siyasal ilişkilerde hala önem taşıyan ve kültürler arası iletişimde etkin bir biçimde rol oynayan bir toplumsal olgu olarak güncelliğini sürdürmektedir. Yaklaşık bin dört yüz yıllık bir tarihiyle, tarihte kurulan büyük siyasal, ekonomik, bilimsel ve kültürel birikimi

olan medeniyetlerin kurucu değeri olmuşluğuyla ve günümüzde bir milyarı aşkın inananı bulunan İslam büyük bir dindir.

Müslüman inancında Hz. Muhammed bir peygamberdir. Müslümanlara göre, Museviliğin kurucusu Hz. Musa ve Hristiyanlığın kurucusu Hz. İsa da peygamberdir. Bunlara semavi dinler adı verilmektedir ve onlar dünya nüfusunun büyük bir kısmını oluşturmaktadırlar. Bu dinlerin ortak inancına göre, peygamber, Allah'ın varlığını ve emirlerini insanlara bildiren seçilmiş kulları anlamına gelmektedir. Yani Yüce Allah insanlarla iletişim kurarken, yine onlar içinden biri aracılığıyla bunu yapmıştır.

İslam inancında bu kişiler tüm peygamberler ve son din olan İslam Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v)'dir. Analitik olarak yani iletişim biliminin perspektifinden bakıldığında Hz. Muhammed'in iletişimsel rolü kaçınılmaz olarak iki açıdan değerlendirilebilir. Birincisi bir peygamber olarak Allah'ın mesajlarını insanlara bildirmesi, ikincisi, toplumun yaşayan bir ferdi olarak diğer insanlarla kurduğu üst düzey insani ilişkileri... Fakat gerçekte (ya da dini olarak bakıldığında) bu ikisini birbirinden ayırmak mümkün değildir. O, Allah'tan aldığı mesajları insanlara olduğu gibi aktarmakla görevlidir. Bunu yaparken öncelikle kendi hayatında bunu uygulamış ve insanlara örneklik etmiştir. İletişim biliminin bu noktada asıl rolü Onu bir şahsiyet olarak ve içinde yaşadığı toplumun iletişim kuran ve çeşitli statülerde rol alan bir ferdi olarak değerlendirmesidir. Ancak onu asli görevinden bağımsız ele almak onu doğru kavramakta sorun/eksiklik yaratacaktır.

Hz. Muhammed, insanlığın belli bir döneminde belli bir toplumda peygamberlik görevi gereği, ilahi mesajları insanlara iletmiş ve muhatapların geribildirimlerini önemsemiştir. Dini mesajlar onunla somutlaşmış görülür duyulur hale gelmiştir. Hz. Muhammed'in kurduğu iletişim Kur-an'ı Kerim merkezlidir. Yaşantısı ilahi mesajların iletişim ortamlarına yansımış halidir. Peygamber yaşadığı dönemde, iletişimin birçok çeşidini kullanmıştır. Böylelikle, Yüce Allah'tan aldığı ayetleri insanlara iletmiştir. O, ayetleri/dini iletirken kanal, yaşantısıyla da kaynak konumundadır. Kur-an'ın önerdiği tebliğ, davet, nasihat, okumak, ikaz ve müjdeleme gibi metotlar da onun iletişim öncelikli bir kitap olduğunun göstergesidir. Peygamber Kur-an'ın rehberliğinde, kendi statüsünü ve görevini yerli yerinde kullanmış, onun yaşayan bir biçimi olmuştur. Namaz kılarken bir imam, adaleti gözetirken bir yargıç, savaş meydanlarında bir komutan, bazen de bir öğretmen olarak toplumsal süreçte yerini almıştır. Bunları yaparken hanımlarına mükemmel bir eş, çocuklarına ideal bir baba, torunlarına sevgi dolu bir dede olmuştur.

Komşusu aç iken tok yatmayan bir komşu, sıla-i rahimi terk etmeyen bir akraba olmuştur. Böylelikle mesajı somut olarak gören toplum Onu anlamakta zorluk çekmemiştir. Bu durum O'nun otoritesini ve iletişiminin etkisini gün geçtikçe güçlendirmiştir. İdeal ve örnek bir hayat yaşamıştır. Peygamberlik süresi içinde, bulunduğu toplumla kurduğu iletişim sayesinde tutum ve davranış değişikliğine vesile olmuştur. O'nun vasıtasıyla mesajlar anlaşılır ve uygulanır bir biçim kazanmıştır.

Hiz. Peygamber mesajın sunuma büyük önem vermiş, mesajın hedef kitlede yararlı olması, fayda sağlaması, tutum ve davranış değişikliğine yol açması adına özenli bir üslup kullanılmıştır. Lafza ve anlama önem verirken süsleme ve sanat kaygısı gütmeyen söyleyeceğini açık ve sade bir şekilde ifade etmiştir. Resulullah “güzellik nerededir” sorusuna “dildedir” yanıtını vererek, dil ve üsluba dolayısıyla iletişime ve iletişim üslubuna verdiği değeri ortaya koymuştur. İletişimde dili oldukça başarılı kullanan Resulullah o dönem için kendine has bir hassasiyeti hayata geçirmiştir. Bu dönem için etkili iletişimde de kullanılabilen; tekrar, soru sormak, benzetme, hikâye, duraklama gibi iletişimi pekiştirici pratiklerden faydalanmıştır.

Kaynağın kişilik özellikleri ve bu özelliklerin sonucu olarak tutum ve davranışları iletişimde oldukça bağlayıcı bir değer taşır. Hiz. Peygamber'in güvenilir, sevilen, sayılan, muhatabı iyi tanıyan, dile hâkim biri olması ilişkilerine yansımış ve muhataplarıyla güçlü bağlar kurmuştur. Ayrıca İslam dininin üzerinde özenle durduğu doğru/dürüst olmak, yalandan uzak durmak, insan şeref ve onuruna saygı, ötekileştirmeme, bugün insan ilişkilerinin ve basın etiğinin de tartışılmaz önceliklerindendir.

İletişim kurarken sözlü iletişim kadar, sözsüz ve yazılı iletişimde önemlidir. Hiz. Peygamber ve iletişim adlı çalışmamızda iletişimin özellikle bu üç boyutuna değinmeye çalıştık. Resulullah'ın jest, mimik, ses rengi ve beden dilini değerlendirdik. Jest ve mimiklerini yerli yerinde makul ölçülerde kullanan, beden dili ile sözlü mesajlarını destekleyen Hiz. Peygamberin, aynı zamanda kâtipleri aracılığıyla belli kişilere yazdığı bireysel ve diplomatik içerikli mektuplarının iletişimsel değerini irdeledik.

Bu çalışmada ayrıca Hiz. Peygamber'in aile içi iletişimine de değindik. Özellikle günümüzde boşanmaların ciddi bir şekilde arttığı ve aile içi şiddetin tırmandığı gerçeği ortadayken, Hiz. Peygamber'in ailesiyle olan dengeli ve düzeyli iletişimin bilinmesinin son derece önemli olduğunu düşünüyoruz. Çünkü O'nun aileyse iletişimde sadakat, güven, iffet, güzel söz ve güzel davranışlar ön plandadır.

Ayrıca araştırmamızda görüyoruz ki, tarih boyunca birçok düşünür, lider ve yönetici tarafından engellilere verilmeyen değer Hz. Peygamber öğretileri ile verilmeye başlanmış ve yaşam biçimi olmuştur. Gerekli itinaı göstermediğimiz çocuklar ve yaşlılar Resulullah ile kıymet bulmuş, önemsenmiş ve onurlandırılmıştır. Kadının içinde bulunduğu kimliksizliğe müdahale edilmiş, kadın yeniden “cennetin ayakları altında olduğu” anneye dönüştürülmüştür. Kısacası sosyal hayat yeniden kurgulanmış, insan hak ve özgürlüklerine saygı duyulmuş, insanoğlunun kaybolan onuru iade edilmiştir. Bütün bunlar ilahi mesajları özenle vermek koşuluyla Allah’ın yardımı, Hz. Muhammed (s.a.v)’nin eliyle olmuştur.

Yazılı iletişim bölümünde yer verdiğimiz mektupların ve Medine Vesikasının sosyolojik, tarihsel, siyasal ve hukuki değerinin yanında, iletişim bilimi açısından da müstesna belgeler olduğunu gördük. İlahi mesajı tebliğ amacıyla yazılan diplomatik ve bireysel mektupları Arap edebiyatının ilk nezih örnekleri olmanın yanında, yazılı iletişim adına da kıymetli metinlerdir. Dünyadaki birçok otorite tarafından insanlık tarihinin ortaya koymuş olduğu ilk anayasa olarak kabul edilen Medine Vesikası, iletişimsel anlamda da incelenmeye değerdir. Hz. Peygamber bu vesika ile birbirlerine zarar veren ve iletişim kurmakta zorlanan o dönemin toplumuna yeniden diyalog kanallarını açmıştır. Kültürel ve etnik anlamda ayrı topluluklar, iletişimsel ve hukuksal bir düzen kurmayı başarıp bir arada yaşamışlardır.

Kaosun karmaşasının bütün insanlığı sıkıntıya soktuğu dünyamızda sağlıklı iletişime en çok ihtiyaç duyduğumuz bir dönemdeyiz. İletişim olanaklarının hızla arttığı bu dönemde, iç dünyamızda yalnızlaşmaktayız ve çevremizle sağlıklı iletişim kurmak noktasında zorlanmaktayız. Toplumsal ilişkilerde birbirine tahammülü olmayan bireylere dönüşüvermişiz. İşte bu noktada Hz. Peygamber’i bilmek son derece önemlidir. İşte burada; tüm diyalog kanallarının tükendiği, cinayetlerin normalleştiği, insan onurunun ayaklar altına alındığı, zulüm, sefalet ve cehaletin içinde çırpınan bu orta çağ karanlığında, Hz. Peygamberin hangi iletişimsel formüllerle Asr-ı Saadet (mutluluk dönemi, insanların en bahtiyar olduğu çağ) dönemini oluşturabildiği sorusu ve onu içeren cevaplar bizim için oldukça önem kazanmaktadır. Bu soruların cevabını vermeye çalıştığımız bu tezimizin bugünün insanına öz eleştiri yaptıracak, kişi içi iletişim kanallarını aktif kullanıp kendini sorgulatacak bir etki oluşturacağı kanaatindeyiz. Bu sorgu sonucu kendine güvenen, saygın, samimi, empati yapabilen anlattıkları ile yaşantısı arasında yüksek düzeyde uyum sağlayan bir kişilik yapısına katkı sağlayacaktır. Aynı

şekilde Peygamberin yaklaşımları ve pratikleri günümüzde tıkanan kişiler arası ve genel toplumsal ilişkilerde yeni yollar belirlemede zenginleştirici bir etki sağlayacağı kanaatindeyiz.

Günümüzde siyasal, ekonomik ve kültürel (iletişimsel) iktidar aygıtlarının sekteye uğrattığı modern toplumsal koşullar altında yaşamaktayız. Dünya güçlü olanlar ve zayıflar arasındaki asimetrik ilişkilerin yapılandığı bir sisteme dönüşmüştür. Bu genel yapısal özellik, özel toplumlar söz konusu olduğunda da karşımıza çıkmaktadır. Toplumlar içinde de görülen fırsat ve iktidar eşitsizlikleri, kişilerarası ilişkileri de deforme etmiş görünmektedir. Bir yandan da sistemin yol açtığı aşırı bireyselleşme özellikle Batı toplumlarında bireyler için anlam kaybı ve yalnızlık sorununu doğurmuştur. İslam toplumları açısından bakıldığında ise büyük bir tezat kendisini göstermektedir. İslam, “barış” anlamına geliyor olmasına rağmen, İslam toplumlarında içe kapanma eğilimleri, şiddet, çatışmalar ve ayrışmalar en çok görünen eğilimler olarak kendini göstermektedir. Bu durum, dünya egemenleri açısından da bir fırsat doğurmakta, onların işine yarayacak olumsuz İslam imajı için malzeme sunmaktadır. Medya aracılığıyla yoğun bir biçimde İslamofobi ve İslam terörü algıları üretilmektedir. Oysa görüldüğü gibi bu algı ve onu besleyen pratikler gerçeği yansıtmamaktadır. İslam dininin en önemli temsilcisi olan Hz. Muhammed (sav)’in yaşadığı İslam’a ve onun diğer insanlarla ilişkilerine bakıldığında sevginin, nezaketin, hoşgörünün, dayanışmanın, adaletin ve çoğulculuğun egemen olduğu bir iletişimsele düzlemle karşı karşıya olduğumuz anlaşılıyor. Tezimizdeki sonuçlardan anlaşılacağı üzere, Peygamberin pratiklerini örnek edinmiş olmaları halinde, İslam toplumlarının bu günkü olumsuz görüntüleri sergilemeyeceği sonucuna varabiliriz. Yine Hz. Peygamberin pratiklerini incelediğimizde, onun uygulamalarının önemli iletişim bilimsel ayrıntılar ve üstünlükler taşıdığını görmekteyiz. Bu bağlamda düşünüldüğünde sadece Müslümanlar için değil Müslüman olmayan modern dünyanın yalnız bireyleri ve kaotik toplumları açısından da Hz. Muhammed’in yaklaşımlarının ve uygulamalarının önemli iletişimsele imkânlar içerdiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- AÇIKEL Yusuf, Hadisler Işığında Görme Engelliler ve Bazı Öneriler, Isparta, (2010)
- ADAIR John, Etkili İletişim, Çev. Ömer Çolakoğlu, Babiâli Kültür Yayıncılık, İstanbul, (2006)
- AFZALUR Rahman, Siret Ansiklopedisi, Çev. Kenan Dönmez vd. İnkılap Yayınları, İstanbul, (1996)
- AKVERDİ Hamdi, Hitabet Sanatı Teknik ve Psikolojisi, Ulus Yayınevi, (1939)
- ARKANAÇ Sibel Ayşen, Sosyal Psikoloji, Alfa basım yayım, İstanbul, (1998)
- ATEŞ Süleyman, İslâm'a İtirazlar ve Kur'ân-ı Kerim'den Cevaplar, Ankara, (1971)
- AVŞAR B. Zakir, Vedat Demir Düzenleme ve Uygulamalarla Medyada Denetim, Ankara, (2005)
- AYDIN Mehmet Akif, Çocuk Fıkıhı DİA VIII, İstanbul, (1993)
- AYDIN Mehmet Zeki, Ailede Ahlak Eğitimi, Timaş Yayınları, İstanbul, (2010)
- AYDIN Mehmet, Hristiyanlıkta Din ve Dini Anlayış, Ankara, (2000)
- AZİZ Aysel, Siyasal İletişim, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, (2015)
- BAHAR Halil İbrahim, Sosyoloji, Usak Yayınları, Ankara, (2008)
- BAKIR Mustafa, DİA XVIII, İstanbul, (2002)
- BAL Hüseyin, İletişim Sosyolojisi, SDÜ Basımevi, Isparta, (2004)
- BALTAŞ, Zuhale, ACAR Baltaş, Beden dili, Remzi Kitapevi, İstanbul, (1992)
- BAUDRİLLARD Jean, Tüketim Toplumu, Çev. Hazal Deliceçaylı-Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, (2008)
- BAYRAKLI, Bayraktar, Din ve İletişim, Düşün Yayıncılık, İstanbul, (2015)
- BAYSAL, Ayşe Can, Sosyal Psikoloji, Filiz Kitapevi, İstanbul, (1989)
- BEBEL Auguste, Hz. Muhammed ve Arap Kültürü, Çev. Hasan Erdem, İstanbul, (1997)
- BIÇAKÇI İlker, İletişim ve Halkla İlişkiler, Mediacat, İstanbul, (2006)
- BOTTOMORE Tom, Frankfurt Okulu, Çev. Ahmet Çiğdem, Vadi Yayınları, Ankara, (1997)
- BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, et-Tarihu'l Kebir, Haydarâbâd, (1941)
- CEBECİ Suat, Öğrenme ve Öğretme Süreçlerinde Dini İletişim, İz Yayınları, İstanbul (2003).
- CERTEL Hüseyin Din-İletişim İlişkisi ve Dini İletişimin Engelleri-Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Isparta, (2008/2)

- COMPBELL Ross, Çocuk Sevgiyle Büyür, Çev. Meral Gaspıralı, Altın Kitaplar Basımevi İstanbul 1991
- CÜCELOĞLU Doğan İnsan ve davranışı, Remzi Kitapevi İstanbul, (1998)
- CÜCELOĞLU, Doğan, Yeniden İnsan İnsana, Remzi Kitapevi, İstanbul, (1995)
- ÇAĞATAY Neşet, İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı, Ankara, (1982)
- ÇİLENTİ, Kamuran, Eğitim Teknolojisi ve Öğretim, Ankara, Gül Yayınevi, (1981)
- DEMİR İsmet Hz. Muhammed'in Hutbe ve Hitabeleri, Seçil Ofset, İstanbul, (2001)
- DEMİRAYAK Kenan, Abbasi Edebiyatı Tarihi, Şafak Yayınları, Erzurum, (1998)
- DOĞRUL Ömer Rıza, Yeryüzündeki Dinler Tarihi, İstanbul, (1963)
- DÖKMEN Üstün İletişim Çalışmaları ve Empati, Sistem Yayıncılık, İstanbul, (2005)
- DÜNDAR Mahmut, Erken Dönem İslam Eğitimi, Pegem Yayınları, Ankara, (2004)
- EBU Dâvud Süleyman B. Eş'as, Sünen, Çev. M. Yaşar Kandemir, Çağrı yayınları, İstanbul, (1981)
- ELMALILI Hüseyin, Hitabet, DİA XVIII, Ankara, (1980)
- EMİN Ahmed, Fecrül-İslâm, Çev. Ahmet Serdaroğlu, Ankev Yayınevi, Ankara, (1976)
- EMİR, Seyyid Ali, İslâm'ın Ruhu, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, (1979)
- ERDOĞAN İrfan, İletişimi Anlamak, Erk yayınları, Ankara, (2002)
- ERDOĞAN İrfan, Korkmaz Alemdar, Başlangıçtan Günümüze İletişim Kuram ve Araştırmaları, Mutlu Yayınları, Ankara, (1998)
- ERDOĞAN İrfan, Korkmaz Alemdar, Popüler Kültür ve İletişim, Erk Yayınları, Ankara, (2005)
- ERGİN, Akif, Öğretim Teknolojisi İletişim, Pegem Yayınları, Ankara, (1995)
- ERİKSEN Thamas Hylland, Antropoloji, Tarihi Çev. Aksu Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, (2010)
- ERZAKİ Eb'ul-Velid Muhammed, Kâbe ve Mekke Tarihi, (Çev. Y. Vehbi Yavuz), Çağrı Yayınları İstanbul, (1980)
- ETHEM İbrahim Başaran Yönetim Gül Yayınevi Ankara, (1984)
- FIRAT Ahmet Suphi, Arap Edebiyatı Tarihi, İstanbul, (1996)
- FREEDMAN J.L, D.O Sears ve J.M Carlsmith, Sosyal Psikoloji, Çev. A. Dönmez, İmge Kitapevi, İstanbul, (1993)
- GIDDENS Anthony, Sosyoloji, Çev. Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara, (2000)

- GİRAY Ülkü Radyo İçin Sunuculuk ve Spikerlik, İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul, (2005)
- GOLEMAN Daniel, Duygusal Zekâ, Çev. Banu S. Yüksel İstanbul, (1996)
- GÖKÇE Orhan, İletişim Bilimine Giriş, Turhan Kitapevi, Ankara, (2003)
- GÖKÇE, Orhan, İletişim Bilimlerine Giriş, Turhan Kitapevi, Ankara, (1993)
- GÜMÜŞ Sadrettin, Hz. Peygamber'in Aile Hayatıyla İlgili Ayetler, İlmi Neşriyat, İstanbul, (1989)
- GÜNALTAY Şemseddin, İslam Öncesi Araplar ve Dinleri, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, (2016)
- GÜNGÖR, Nazife, İletişim Kavram ve Yaklaşımlar, Siyasal Kitabevi, Ankara, (2011)
- GÜNGÖR, Nazife, İletişime Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara, (2011)
- GÜRBÜZ Sevim, Kitle Haberleşmesi, Fizik Kitapevi İstanbul, (1980)
- GÜRÜZ Demet, Ayşen Temel Eğinli, İletişim Becerileri, Anlamak-Anlatmak-Anlaşmak Nobel Yayınları, Dağıtım, İstanbul, (2008)
- HAMİDULLAH Muhammed, el-vesaiku's-siyasiye, Çev. Vecdi Akyüz, İstanbul Kitapevi, (1997)
- HAMİDULLAH Muhammed, İslam Peygamberi, Çev. Mehmet Yazgan, İrfan Yayınları, İstanbul, (1991)
- HAMZA Abdullatif, El-İslam Ri Sadr, İslam, Kahire, (1978)
- HARİS Ray ve Tablot Toylar J., Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları Çev. Cem Taylan, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, (2002)
- HİTTİ K. Philips, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, Çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, (1980)
- IŞIK Metin Dünya ve Türkiye Bağlamında kitle iletişim sistemleri, Konya, (2002)
- IŞIK Metin, İletişim Bilimine Giriş, Eğitim Yayınevi, Konya, (2017)
- İBN Hanbel Ahmed, el-Müsned, Çağrı Yayınları, İstanbul, (1982)
- İBN Hişam, Ebu Muhammed Abdumelik, es-Siret'ün-Nebeviyye, Mısır, (1995)
- İBN İshak, Muhammed es-Sire, Tah. Muhammed Hamidullah, Konya, (1981)
- İBN Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, Sünen, Çev. Çağrı Yayınları, İstanbul (1992)
- İBN Sa'd Muhammed, Tabakâtu'l-Kübra, Beyrut, (1968)
- İBNÜ'L-Esir, Üsdül Ğabe Fi Ma'rifeti's Sahabe, Kahire, (1970)
- İMAM İbrahim, Usulu İlamil-İslami, Kahire, (1981)

İNCİL

İNUĞUR M. Nuri, Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul, (1995)

İRVAN Süleyman, Medya kültür Siyaset, Alp Yayınevi, Ankara, (2002)

İZUTSU Tashihiko, İbn Arabi'nin Fusûsus'undaki Anahtar Kavramlar, Çev. Ahmet Yüksel Özemre, Kaknüs Yayınları, İstanbul, (2005)

KAĞITÇIBAŞI, ÇİĞDEM, İnsan ve İnsanlar, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, (1979)

KANDEMİR M. Yaşar, İmam Neveri Riyazüs Salih'in Erkam Yayınları, İstanbul, (2014)

KARAGÖZ İsmail, Ayet ve Hadisler Işığında Engelliler, Ankara, (2011)

KAYPAKOĞLU Serdar, Kişiler Arası İletişim Derin Yayınları, İstanbul, (2008)

KAZANCI Ahmet Lütfi, Peygamber Efendimizin Hitabeti, İstanbul, (1980)

KAZANCI Ahmet Lütfi, Peygamberimizin Hitabeti, Ensar Yayınları, İstanbul, (2010)

KAZICI Ziya, Hz. Muhammed'in Aile Hayatı Eşleri Çamlıca Yayınları, İstanbul, (2003)

KOÇYİĞİT Talat, Hadis Usulü, Ankara Üniversitesi Yayınları, (1975)

KORKMAZ Zeynep, Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Babil Yayınları, Ankara, (1990)

KÖK Mustafa, Nurettin Topçu'da Din Felsefesi Dergâh Yayınları, İstanbul, (1995)

KÖSE Oktay -Ayşe Köse, "Bir Düşünür-Bir Kavram Üç Resim Bir Ressam ve Bir İmge Kötü" S.D.Ü Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi (2009)

KUMAR Krishan, Sanayi Sonrası Toplumdan Post Modern Topluma, Çev. Mehmet Küçük, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, (2004)

KUR-AN'I KERİM

KUTUB Seyyit, Fi zılâlil, Kur'an, (Çev. Emin Saraç), Hikmet Yayınevi, İstanbul, (1971)

LAZAR Judith, Çeviren Cengiz Anık İletişim Bilimi, Vadi Yayıncılık, Ankara, (2001)

MACİT Yusuf "Din Hizmetlerinde Sunum" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı:5, (2008)

MAKRÎZÎ Takiyyüddin, Ahmet b. Ali İmtâü'l-Esmâ, Tah. Mahmud Muhammed Sâkir, Kahire, (1976)

MALİNOWSKİ Branislaw, Büyü Bilim ve Din, Çev. Kabalcı Yayınevi, İstanbul, (2000)

MARCUSE Herbert, Tek Boyutlu İnsan, Çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, (2010)

MCQUAİL Denis D-Windahl, S., Kitle İletişim Modelleri Çev. Kanca Yumlu, İmge Kitapevi, Ankara, (1997)

- MEVLÂNÂ Şibli Nûmânî, Son Peygamber Hz. Muhammed, Çev. Yusuf Karaca, İz Yayınları, İstanbul, (2005)
- MISIRLI İrfan, Genel ve Teknik İletişim, Detay Yayıncılık, Ankara, (2004)
- MUHAMMED Gazzali, Muhammed b. İhyau Ulumi'd Din Çev. Ahmed Serdaroglu Bedir Yayınevi, İstanbul, (1975)
- MUSA Kadı Ayaz, Ebu'l fadl b. Musa. (Çev. Naim Erdoğan) Bedir yayınevi, İstanbul, (1993)
- MUTLU Erol, İletişim Sözlüğü, Ark Yayınevi, Ankara, (1993)
- MUTLU Erol, Kitle İletişim Kuramları, Ütopya Yayınevi, Ankara, (2005)
- MUTLU Tarhan, Evlilik Psikolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul, (2018)
- MUZAFFER Şerif ve Carolyn W. Şerif, Sosyal Psikolojiye Giriş, Çev. Mustafa Atakan, Sosyal yayınları İstanbul, (1996)
- MÜSLİM, Ebü'l Hüseyin Müslim b. El Haccâc, Çev. Çağrı Yayınları, İstanbul, (1985)
- NEİL R. Sweeney, Zirveye Tırmanma Yolları Çev. Yakut Eren, İlgi Yayıncılık, İstanbul, (1998)
- ÖZBEK, Abdullah, Bir eğitimci olarak Hz. Muhammed, Esra Yayınları, Konya, (1994)
- ÖZDEMİR Mehmet Nadir, İslam'ın İlk Dönemlerinde Kölelik, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, (2006)
- ÖZER Salim, İslam ve Diğer Medeniyetlerin Engelliye Bakışı, Bilimname, İstanbul, (2015)
- PAUL Johnson, Yahudi Tarihi, Çev. Filiz Orman, Pozitif Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.
- SEVERIN J. Werner -James Tankard, İletişim Kuramları, Çev. Ali Atıf Bir, N. Serdar, Kibele Sanat Merkezi Eskişehir (1994)
- SEYYAR Ali Sosyal Hizmetlerde Bakım Terimleri, Ankara, (2007)
- ŞAHİN Fulya Yüksel, İletişim Becerilerine Genel Bir Bakış, Pegem Akademik Yayıncılık, Ankara, (2010)
- ŞAHİNDE Yavuz, Medya ve İzleyici-Bitmeyen Tartışma, Ankara, Vadi Yayınları (2005)
- TABERİ Ebû Câfer Muhammed b. Cerir, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, Çev. Zakir Kadirî, İstanbul, (1992)
- TAYFUN Recep, Etkili İletişim ve Beden Dili, Can Yayınları, Ankara, (2008)
- TERKAN Banu, Gündem Belirleme, Tablet Kitapevi, Konya, (2005)
- TİRMİZİ Ebû İsa, Muhammed b. İsa, Sünen, Çağrı yayınları, İstanbul, (1981)
- TOKGÖZ Oya, Temel Gazetecilik, Yayla Yayınları, Ankara, (1981)

- TUĞ, Salih, Ülkelerinde Anayasa Hareketleri, İstanbul, (1969)
- TUTAR Hasan, Örgütsel İletişim, Seçkin Yayınları Ankara, (2004)
- TÜRKÇE sözlük, Türk Dil Kurumu Saray Matbaacılık, Ankara, (2009)
- TÜRKÖĞLU Tanol, Dijital Kültür, Beyaz Yayınları, İstanbul, (2010)
- UÇAR Tevfik Fikret, Görsel İletişim ve Grafik Tasarım, İnkılap Yayınevi, İstanbul, (2004)
- UYSAAL Alparslan ve Zeynep Aslan, Davranış Bilimleri (sosyal psikoloji), Barış Yayınları, İzmir, (1995)
- UYSAAL Alparslan ve Zeynep Aslan Davranış Bilimleri (sosyal Psikoloji) Barış Yayınları, İzmir, (2001)
- ÜÇAL Turgay, MALCOLM Derek Ahlak Kutsal Kitaba Göre Etik, Babylon yayınları, İstanbul, (2003)
- WATT W. Montgomery, Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı, Çev. Erdem Türközü, İletişim yayınları, İstanbul, (2015)
- WILLIAMS Raymond, Kültür çev. Suavi Aydın, Ankara İmge Yayınları, (1993)
- YAYLAGÜL Levent, Kitle İletişim Kuramları, Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar, Dipnot Yayınları Ankara, (2013)
- YAZICIOĞLU Semih, Bodley Tanrı Elçisi Hz. Muhammed, İstanbul, (1995)
- YAZIR Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili I-IX İstanbul, (1971)
- YILDIRIM Sema Becerikli Kuşaklar Arası İletişim Açısından Yeni İşletişim Teknolojilerinin Kullanımı Makale (2007)
- YİĞİT Yaşar, Peygamberimiz ve Hoşgörü Ankara, (2010)
- YURDATAP Münir Selami Hz. Muhammed'in mektupları, Anadol Matbaası, Ankara, (2006)
- YÜKSEL Ahmet Turan, İslam'ın ilk Döneminde Ticari Hayat, Beyan yayınları, İstanbul, (1999)
- YÜKSEL Salman, Hz. Peygamber'in Örnekliği TDV Yayınları, Ankara, (2002)
- ZILLIOĞLU Merih, İletişim Bilgisi, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Yayını, Eskişehir, (2009)
- ZILLIOĞLU Merih, İletişim Nedir? Cem Yayınevi, İstanbul, (2003)

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Hüseyin TOĞRUL
Öğrenci Numarası	162209106
Enstitü Anabilim Dalı	İletişim Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Metin GÜLTEKİN
Tez Başlığı (Türkçe)	HZ. MUHAMMED (S.A.V) VE İLETİŞİM

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 145 sayfalık kısmına ilişkin, 16/05/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 19'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aştığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Metin GÜLTEKİN
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Mustafa YAGBASAN
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZ GEÇMİŞ

1974 Elâzığ Doğumlu olan Hüseyin TOĞRUL ilk ve orta öğrenimini Elazığ'da lise öğrenimini Malatya'da tamamladı. 2016 yılında Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Sinema ve Televizyon bölümünden mezun oldu. 2017 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı.

Aynı zamanda Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi mezunu olup Fırat Üniversitesinde Girişimcilik ve Yenilik Yönetimi alanında tezsiz yüksek lisans yapmıştır.

